

ALEXANDRU PHILIPPIDE.

INTRODUCERE

in

ISTORIA LIMBEI ȘI LITERATUREI

ROMÎNE.

IASI

Editura librăriei Frații Saraga.

1888.

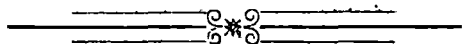
INTRODUCERE

in

Istoria limbii și Literaturii române

DE

Alexandru Philippide.

I AȘ I.

Editura librăriei Frații Șaragă.

1888.

INTRODUCERE.

1. Viața omului se manifestează în patru feluri: în fapte pentru interesul public, în fapte pentru interesul privat, în producții artistice și în cunoștinți asupra naturei.

În viața publică intră toate acele fapte pe care omul le face pentru a satisface dorințele provocate în el de natură, când faptele sînt astfel încît aduc un folos imediat mai mult societății, decît individului care lucrează.

În viața privată se cuprind toate faptele, pe care omul le face pentru a satisface dorințele provocate în el de natură, când faptele acele aduc un folos imediat mai mult individului decît societății.

La viața artistică se numără acele fapte omenesti, prin care individul, tot sub impulsivitatea unor dorinți, imitează, sculptînd și boind, obiectele de la care a căpătat cunoștințe prin contactul său cu natura.

La viața de cunoștinți sau intelectuală se cuprind toate cunoștințele pe care mintea omului le capătă de la natura exterioară și interioară cu ajutorul simțurilor externe și al simțului intim.

2. Cunoștințele omului sînt de trei feluri, cunoscute, ele împreună cu subdiviziunile lor, sub numele de genuri literare.

Mai întîiu se găsesc în mintea noastră cunoștinți de acele care reproduc exact obiectele realității, întocmai astfel adevărat precum au fost ele în momentul observării. Puterea de reproducere este diferită la diferiți oameni, și pentru toți în general ea este mărginită, în acel sens că de la o bucată de vreme urmele se șterg și mintea nu-și mai aduce aminte. Asemene cunoștinți se numesc istorice, Istorie.

În al doilea loc se găsesc în mintea omenească cunoștinți de acele, care—fără să inventeze vre-un nou element, ce n'ar fi existat deja în cunoștințele istorice—adună la un loc părțile comune ale acestor din urmă. Obiectele, cu alte vorbe, de la care noi căpătăm cunoștinți istorice, fiind din aceeași natură, și avînd între dînsese, chiar cele mai îndepărtate în aparență, mari înrudiri, cunoștințele cele de al doilea fel li adună în diverse centruri caracterele comune și le grupează, le clasifică în grupuri mai mari sau mai mici, după cum samînă între dînsese mai puțin sau mai mult. Asemene cunoștinți, numite idei generale, constituiesc cunoștințele științifice ori filosofice ale omului, Știința.

În al treilea rang, în sfîrșit, sînt acele cunoștinți,

care pe baza cunoștințelor istorice și științifice, și fără ca să se inventeze vre-un nou element ce n'ar fi existat deja în Istorie, reproduc în mod schimbat realitatea. prin aceia că separă elemente care în natură sînt împreunate și împreunează elemente care în natură sînt separate. Aceste cunoștinți se numesc poetice, Poezie.

Baza Științei și a Poeziei o formează Istoria.

Cunoștințele istorice și poetice se produc mai în-tîiu. și numai tîrziu, încetul cu încetul, capătă omul cunoștințele sale științifice, servindu-se mintea la aceasta de o procedare, de care animalele celedalte nu sînt apte decît în mic grad, anume de adunarea la un loc într'un simbur comun a caracterelor comune din cunoștințele istorice.

3. Cele patru feliuri de viață omenească se în-treșese între ele astfel, încît, dacă putem hotări în general că este o viață publică și alta privată, una artistică și alta intelectuală, în special, atunci cînd trebuie să hotărîm asupra unei fapte oare-care clasa din care face parte, simțim greutăți adese cu neputință de învins. Numai rareori se întimplă să putem clasifica vreuna eschuziv la un singur fel de activitate: astfel este, poate, fapta soldatului care moare într'un războiu; ea s'ar pute grupa numai la viața publică, deoarece folosește negreșit societăței, dar nici decum individului care moare. În generalitatea cazurilor lucrurile astfel se petrec, că una și aceeași faptă întră în mai multe din cele patru grupe de activitate, că adică ea se poate

considera ca făcînd în aceleași timp parte și din viața publică, de pildă, și din cea privată, sau și din viața artistică și din cea intelectuală, etc.

În ce privește în special viața intelectuală, apoi ea adeseori se amestecă cu celelalte trei feluri de viață : cugetătorul, care clasifică, de pildă, obiectele sau le înșiră în mintea sa în mod istoric, face acest lucru adese pentru a satisface vreunor nevoi de viață privată, ori pentru a folosi societății.

Din cauza amestecului între diversele stări de viață, noi nu putem vorbi de dinsele în mod escluziv decît cînd le cercetăm în general, și nu putem grupa faptele într'o clasă sau în alta decît numai după maximum și minimum de viață publică, privată, artistică și intelectuală, pe care-l observăm la dinsele. Și tot din aceeași pricină noi nu trebuie să nădăjduim că am pute face obiect al studiilor noastre numai activitatea publică, ori numai activitatea privată, etc.; căci totdeauna, oricît ne-am sili de mult, va trebui să strecurăm printre faptele intelectuale, de pildă, macar unele publice ori private, și așa mai departe.

4. Același amestec, care se observă între felurile activității, are loc între diversele cunoștinți la viața intelectuală în special.

Fiindcă, după cum am zis, Poezia și Știința își au ambele baza în Istorie, și fiindcă o minte omenească, oricare ar fi, are cîte trei felurile de cunoștinți de odată, de aceia cînd cineva are cunoștinți istorice asupra unor obiecte oarecare, are numai decît, macar într'un

grad mai mic, și pe cele științifice și poetice. Prin urmare nu putem vorbi în mod escluziv în unul sau în altul din aceste trei genuri literare, ci trebuie să ne așteptăm numai decît să le întîlnim tustrele, unele lingă altele, chiar atunci cînd cineva ar ave cea mai mare dorință de a-și separa munca într'o direcție sau în alta. Și aici, ca și atunci cînd hotărîm că faptele fac parte din cutare sau din cutare manifestare a vieții noastre, va trebui să hotărîm după maximum și minimum numai, dacă o vorbire oarecare sau o scriere este istorică, ori științifică, ori poetică.

Adeseori amestecul între cele trei cunoștinți este în așa de egale proporții, încît nu putem hotărî, nici chiar judecînd după maximum și minimum, dacă avem a face cu Istoria, cu Știința ori cu Poezia. Atunci rezultă genul literar mixt numit retoric, la care aparține Religia și Discursul oratoric, și care a fost predominant odată în mîntea omului, iar acum merge spre decădere.

5. Acea parte a Istoriei, care are ca obiect de expunere viața omenească în toate manifestările sale, se numește Filologie.

Filologia cuprinde dar istoria vieții publice (Istoria politică, așa numită de obicei Istorie), private (Istoria socială), artistice (Istoria artelor) și intelectuală (Istoria literară) a omului (cf. 7).

6. Acea parte a Filologiei, care are ca obiect de expunere viața intelectuală, poartă numele de Istorie literară.

Viața intelectuală—adică Istoria. Știința și Poezia -manifestată prin scris, se numește Literatură.

Fiindcă cea mai mare parte din cunoștințele omenеști, pe care am voi să le istorisim, se cunosc din scris, se poate zice că o Istorie literară este rezumatul literaturii unui popor, făcut fiind acest rezumat pe baza cunoașterii prealabile a limbii în care sînt scrise operele literare (Interpretarea gramaticală), a cuprinsului lor (Interpretarea istorică), a stilului genului literar din care fac parte (Interpretarea generică) și a stilului particular autorilor cărora se atribuiesc (Interpretarea individuală), precum și pe baza cercetării prealabile dacă o operă oarecare este scrisă în limba poporului căruia se atribuie (Critica gramaticală), dacă cuprinde cunoștințele poporului aceluia (Critica istorică) ori caracterele specifice ale genului literar din care face parte (Critica generică sau estetică) ori caracterele specifice ale autorului căruia este atribuită (Critica individuală), dacă în sfîrșit literile scrisorii și materialul cu care s'a executat scrisoarea se potrivesc cu aceleași elemente din scrierile autentice ale cutărui timp, cutărui popor, cutărui autor. etc. (Critica externă).

Rezumatul unei literaturi se poate face în două feluri: sau astfel că se urmărește de istoric fiecare din cele trei feluri de cunoștinți, cu subdiviziunile lor, fără întreprerere de la o epocă la alta, adică de la timpul cînd începe istorisirea până la timpul cînd se sfîr-

șește, sau astfel că rînd pe rînd se istorisesc în perioade succesive toate genurile literare deodată. La modul întiiu de expunere istoricul ține mai mult socoteală de mersul genurilor literare, de stilurile generice, la cel de al doile mai mult de stilurile individuale. Adică în cazul întiiu individul, care a participat la dezvoltarea unui gen literar oarecare, este pentru istoric indiferent, căci aceia ce urmărește istoricul este genul literar însuși; în cazul al doile, diu contra, individul în toate manifestările sale intelectuale este partea cea principală, iar genul literar cutare, pe al cărui fir istoricul veșnic îl taie și iar îl leagă, este ceva mai puțin important. Modul întiiu de expunere se numește idografic. al doile sincronistic.

O procedare idografică curată, fără niciun amestec de procedare sincronistică. este imposibilă, și vice versa.

Totdeauna se ia ca bază, ca introducere, unul din cele două moduri de expunere și apoi restul narațiunii urmează după al doile mod. Procedarea mai recomandată astăzi este să se facă o expunere sumară sincronistică la început și apoi să urmeze povestirea pe larg idografică.

7. Intre disciplinele filologice, alături cu istoria vieții publice, private, intelectuale și artistice, s'a introdus, de pe vremea încă a celor dintiiu clasificatori ai filologiei (începutul veacului nostru*) Istoria lim-

*) Încercări de sistematizare a disciplinelor filologice au început din veac. XVII (*Johann van der Woveren, De polymathia tractatio, integri operis de studiis ve-*

bei, dar într'un grad mai mic de importanță. Au fost însă multă vreme de atunci în coace învățați de aceia care au exclus din filologie istoria limbei, ca pe una ce nu ar istorisi vreo faptă omenească, ci niște obiecte date de a gata omului de natură, în mod independent de voință: limba s'a considerat de acei învățați ca un organ înăscut, care se dezvoaltă în mod firesc ca oricare alt organ al nostru, fără intervenirea voinței (*Schleicher*, *Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft*, III Aufl. Weimar 1873).

Incetul cu incetul însă această istorie a limbei, care s'a introdus la început cam pe furiș în filologie, a căpătat o așa de mare importanță, încit nu numai că a ocupat ea singură activitatea a foarte mulți bărbați, mai ales Germani, de la începutul veacului nostru până astăzi, dar clasificatori mai noi ai filologiei (*Gustav Körting*, *Encyclopädie und Methodologie der romanischen Philologie*, Heilbronn.

terum ἀποσπασμάτων, Hamburg. 1704). Cel dintii însă care a făcut o lucrare de samă a fost *Fr. Aug. Wolf*. Începînd de la an. 1786 a ținut Wolf la Halle lecții sub titlul de *Encyclopädie und Methodologie der Studien des Alterthums*, iar la 1807 a publicat o schiță a enciclopediei sale sub titlul de *Darstellung der Alterthumswissenschaft in Wolf und Buttmanns Museum der Alterthumswissenschaft*, Berlin. — Capod'opera lucrărilor de acest fel o formează rezumatul lecțiilor asupra enciclopediei științelor filologice, pe care le-a ținut la Berlin între anii 1809 și 1865 *August Boeckh*, și care s'a publicat după moartea autorului sub titlul *Encyclopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften von August Boeckh*, Leipzig, 1877, a doua ediție Leipzig, 1886

1884) consideră chiar ca studii filologice numai istoria literară și istoria limbii.

Istoria limbii cuprinde ea însăși mai multe discipline. Mai întâi istorisirea unei limbi se poate face în două chipuri: ori se cercetează adică limba precum este într'un moment dat, ori se cercetează prin toate transformările sale de la un moment dat în timp până la un altul. Apoi și într'un caz și în altul se pot studia la o limbă: 1) sunetele (Fonologia). 2) formele (Morfologia), 3) înțelesul formelor (Syntaxa). 4) cuvintele și înțelesul cuvintelor (Dicționarul cu subdiviziunile sale Etimologia și Semasiologia), 5) caracterele cu care este scrisă limba (Grafia, Paleografia).

Raportul de corelație dintre diferitele discipline ale gramaticii nu este între toate același. Anume, istoria caracterelor cu care este scrisă limba formează față cu fonologia, morfologia, sintaxa și dicționarul un grup aparte, pentru că scrisoarea este o faptă la care voiața omului nu poate fi pusă în îndoială. în vreme ce dependența sunetelor, formelor, cuvintelor de voiață este mai puțin vădită, pentru că prin urmare dintre părțile gramaticii mai mult drept are de a face parte din filologie grafia decât sintaxa, de pildă, ori dicționarul, ori altă parte a gramaticii.

Istoria limbii, care cercetează obiectul său numai într'un moment dat, poartă numele de Gramatică; iar acea istorie a limbii, care cercetează obiectul său într'o scurgere mai lungă sau mai scurtă de vreme, se numește Gramatică comparată. Numele de gramatică comparată vine de acolo că

istoricului care înșiră fenomenele limbistice de la un moment dat până la altul chiar fără voie trebuie să compare diversele stări ale limbei între dinsele, întinzînd comparația chiar asupra limbilor străine, atunci cînd urmărește prea departe în trecut viața unei limbi, până la acel punct adică (dincolo de care de altfel observarea sa se poate întinde) unde o limbă oarecare se desface împreună cu alte limbî dintr'un trunchiu comun (limba mamă). La gramatica comparată, alături cu compararea, se impune de altfel istoricului tot atît de mult clasificarea diferitelor schimbări ale sunetelor și înțalesurilor, prin urmarea o bună doză de tratare științifică, împreună cu descrierea caracterelor specifice și a împrejurărilor (mai ales de cauză) ale fiecărui grup.

8. Raportîndune la cele ce am spus mai sus sub 3 și 4 despre amestecul între cele patru feluri de viață pe de o parte și între cele trei feluri de cunoștinți pe de alta, va trebui să recunoaștem că, dupăcum în general nu poate exista niciun gen literar curat fără amestec cu elemente disparate din altele, tot astfel în special la filologie nu putem aădăjdui să cultivăm vreuna din disciplinele ei în chip cu totul separat de elemente eterogene luate din disciplinele surori, ori chiar din știință și din poezie.

Cu toate aceste, separarea cît se poate mai completă între diferitele ramuri filologice, ca și în general între oricare genuri literare, trebuie să ste înaintea noastră ca un ideal la care să tindem, și trebuie să dăm

preferința totdeauna acelor studii care exploatează o parte bine țărnutată a naturei și coprind, cit se poate, numai un gen de cunoștinți.

În adevăr, puterea minții noastre este mărginită și se poate scurge complet numai asupra unei minime părți a lumii : cine caută să cuprindă cu a sa înțelegere prea multe lucruri nu înțelege la urmă nimic dintr'însele, și cu cât cercul de cercetare al său se lărgeste, tot cu atât crește și superficialitatea. Fiindcă dar fiecare în parte nu putem și decît foarte încurcat prea multe de odată, ar trebui să procedăm astfel ca macar cu toții la un loc să pricepem limpede cit se poate mai mult din lume : omenirea în asemenea caz ar poseda macar ea aceia ce fiecare om în parte zadarnic s'ar sili să cîștige. Și dacă este dreaptă o asemenea dorință, apoi putem pune ca datorie pentru acel ce se devotează muncei intelectuale ca să-și aleagă un cerc cit se poate mai strîmt de activitate. Diletantismul literar este negreșit inevitabil pentru oricare om, și curiozitatea ne împinge fără voea noastră să cuprindem cu mintea cit se poate mai mult ; o cultură enciclopedică este poate chiar necesară pentru fiecare specialist : însă o privire limpede în natură nu ni este permisă decît într'o mică parte a aceștea, și tot omul este dator să aducă obolul său de cunoștinți precize la comoara de știință a omenirii.

Odată admis că trebuie să ne mărginim cercul de activitate, urmeaza de la sine că țărnutirea cea mai bună este cea după genurile literare ; pentru că noi,

tocmai din cauza slăbăciunii inteligenței noastre, trebuie să fim economi în cheltuirea aceștea și să căutăm să tragem din ea cele mai mari profite posibile, să putem îmbrățișa clar cit se poate mai multe lucruri,— iar mulțimea obiectelor știute stă în raport drept cu înlesnirea cu care cineva le pricepe, și înlesnirea crește în același raport cu deprinderea : cine cunoaște ceva din istoria literară a unui popor, de pildă, va căpăta mai cu înlesnire cunoștințele următoare în aceiași materie decît acel care nu știe încă nimic dintr'însa ; filosoful deprins deja cu generalizările va putea mai cu înlesnire extrage idei din faptele istorice decît chiar istoricul care le-a adunat. și a cărui înțelegere a căpătat deprinderea de a cerceta și a descrie numai fiecare individ a parte, etc.

Alegerea, deci. într'un moment oarecare al activității noastre a unui material precis și cit se poate mai puțin amestecat cu elemente eterogene va fi totdeauna o garanție pentru succesul întreprinderii noastre, oricît de vast ar fi materialul acela, oricît de deosebită materie am alege noi într'un alt moment oarecare, și oricît de puțină aplecare am ave în general de a ni sacrifica munca la unul și acelaș lucru : mărghinirea. într'un cuvînt, la un singur gen literar trebuie numai decît preferită amestecului fără unitate a tot felul de materii disparate luate din tot felul de genuri literare.

9. Prin urmare într'o istorie literară nu pot avea loc Biografiile autorilor. căci biografiile nu sînt alt-

ceva decît istoria publică și privată a unor individe, prin urmare istorie publică și privată în cel mai mare grad al cuvîntului. Dacă un istoric literar și-ar pute permite la urma urmelor, din cauza strînselor legături între diversele ramuri ale Filologiei, să amestice în istorisirea sa ceva din viața publică și privată a întregii societăți cutare, niciodată n'ar pute să-și permită un amestec de acest fel cu istoria publică și privată a unor izolate individe, căci această din urmă formează un capitol dintr'o istorie politică și socială foarte pe larg, prin urmare un capitol de acele care nu se poate chiar cu niciun chip vîri ca ceva accidental într'o lucrare de altă natură

Cu toate aceste biografiele autorilor sînt foarte trebuitoare pentru înțelegerea istoriei literare. Munca intelectuală a cutărui sau cutărui barbat este în așa de strînsă legătură cu viața lui publică și privată, încît nici istoricul, care cercetează el însuși lucrurile, nu poate înțelege bine pe cea d-intîiu fără celelalte, nici lectorii ori ascultătorii care primesc de a gata rezultatele istoricului, nu pot să înțeleagă pe aceste din urmă fără cunoștința prealabilă a biografiei autorilor.

10. Mai puțin încă, dacă se poate, decît biografiele trebuie să între în cadrul unei istorii literare Cunoștințele Bibliografice, care înșiră în mod istoric titlurile scrierilor, abstracție făcînd de cuprinsul lor, apoi locurile unde s'au tipărit ori s'au scris, locurile unde se pătrează, numele autorilor și al editorilor, anul tipăririi ori scrierei, formatul cărții,

prețul ei, feliul hîrtiei, greutatea, legătura; căci toate aceste elemente sînt negreșit lucruri ce nu fac parte din viața intelectuală a omului, cel mult se pot considera ca produse ale vieții private, și în consecință ca material al unei istorii sociale.

Tot atît de trebuitoare însă pentru priceperea istoriei literare, atît cu privire la istoric cît și la cetitori, ca și biografiile, sînt aceste date bibliografice, cu deosebire că cunoștințele bibliografice le putem considera mai mult ca un element din metoada științifică decît din cea pedagogică, ca mai trebuitoare adecă pentru istoric, care cercetează el însuși, decît pentru ascultător, care primește de a gata istoria făcută de un altul.

11. Dupăcum în istoria literară nu pot intra biografiile, tot astfel în biografii nu poate intra critica estetică a lucrărilor diferiților autori și cu atît mai puțin încă poezia lirică, provocată de entuziasmul nostru pentru cutare sau cutare persoană. Biograful trebuie să se mărginească la înșirarea evenimentelor din viața publică ori privată a cutărui autor, oricît de sec ar fi materialul, și să se stăpînească de la orice apreciere în bine sau în rău a lucrărilor lui, căci aceasta intră în sarcina istoricului literar, precum și—încă mai mult—de la orice exploziune lirică, pentrucă pe de o parte aceasta intră în sarcina poetului liric, iar pe de alta, dacă nu este permis a amesteca ramurile filologiei unele cu altele, mai puțin permis, ba chiar ridicol este a ne lăsa pradă, cu ocazia unor biografii, entuziasmului celui adese provocat de considerații foarte personale.

12. Conduc de niște asemenea principii, precum sînt cele înșirate sub Nr. 8, și dorind ca, în lipsa unei istorii literare romine, care după a mea judecata nu s'a scris încă de nimeni, să dau lectorilor mei macar mijloacele de a se introduce prin ei însiși în cetirea literaturii romînești, am hotărît de a scrie această materie mixtă, compusă de trei fragmente din filologie, anume de istoria limbei romînești de la al XVI secol (decînd adecă încep să apară monumente literare romînești) pînă la 1821, de datele biografice asupra autorilor romîni care au scris în această scurgere de vreme, și de datele bibliografice asupra cărților ms. și tipărite din același timp. Prin istoria limbei procur lectorilor puțința interpretărei și a criticei gramaticale, posedarea adică a unuia dintre cele mai puternice instrumente în cetirea și rezumarea unei literaturi, iar cu datele biografice și bibliografice li dau mijloacele de a găsi literatura romînească și de a o ceti sistematic.

La înșirarea acestui triplu material am procedat așa feliu ca fiecare din părțile lui să poată fi urmărită izolat de la început pînă la sfîrșit, dupăcum chiar firea lucrului cere; iar datele biografice și bibliografice le-am așăzat, pecît am putut, după cele trei mari genuri literare și în mod sincronistic, ceea ce se și potrivea cu un Curs întroducător în istoria literaturii și limbei romînești, precum este lucrarea de față.

Fiindcă, precum s'a spus sub 7 al. 4, istoria scrierei nu este în raport de perfectă corelație cu celelalte discipline gramaticale, discuția acestei părți a studiului nostru s'a făcut într'un capitol a parte (II), rămânând în istorisirea limbei de la al XVI secol până la 1821—care urmează, conform planului nostru, alături cu datele bibliografice și biografice din aceeași perioadă—numai fonologia, morfologia, sintaxa și dicționarul.—Apoi, deoarece o istorie a limbei românești de la al XVI secol încoace ar fi fără folos (în caz cînd ea ar trebui să servească—dupăcum dorim—ca o introducere în istoria limbei romîne) dacă nu s'ar da cunoștințe sumare asupra istoriei aceleiași limbi dinainte de veac. XVI, s'a pus în cap. I o privire generală asupra istoriei limbei noastre dinainte de veac. XVI, unde nu s'a studiat lucrul după părțile gramaticii, pentru că atunci el n'ar fi putut păstra proporțiile strimte pe care am vrut să i le dăm, ci după acele chestiuni, care trebuiesc, ele mai întiu, dezlegate cu ocazia discuției oricărei discipline din istoria limbei, anume, originea, influințele străine, izvoarele.—În sfîrșit, fiindcă a trebuit astfel, în mod preliminar, să dezbatem (Introducere și cap. I) multe chestiuni, care într'un cadru mai larg de cercetări ar avea egală importanță cu cele ce pe noi ne preocupă, și căroră, ca la niște introduceri, li-am dat foarte mici proporții, de aceia paragrafele din Introducere și cap. I sînt foarte mici, învremece acele din capitolele următoare sînt, relativ, foarte mari.

I.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA ISTO- RIEI LIMBEI ROMÎNEȘTI *dinaintea de veacul XVI.*

13. Limba românească este provenită din transformările pe care le-a suferit în Dacia lui Traian și în peninsula balcanică limba latină populară vorbită de coloniștii aduși de împăratul Traian la an. 107 p. Cr. din Italia, Galia, Ispania, Asia Mică și Siria, din care o parte au fost strămutați în Mesia de Aurelian la 274, și care s'au amestecat cu populațiunile indigene de origine tracă și s'au influențat de popoarele barbare, mai ales slave, cîte au cutrierat și locuit țările românești între veacurile VI și XIII.

Cum că a fost la baza formațiunei limbei românești o influință din partea unei populații autohtone, care a transformat într'un mod propriu limba latină, de aceasta numai puțin s'au îndoit.

Cei dintîiu care au agitat chestiunea au fost tot odată și acei care au dat mai multă importanță elementului autohton al limbei noastre.

Thunmann Untersuchungen über die Geschichte der ostlichen europäischen Völker, Halle, 1774) și după el *Kopitar* (Wiener Jahrbücher, 1829, Aprilie—Iunie, cu ocazia recenziunii dicționarelor de Cluj și de Buda) au considerat limba română ca formată cu mult mai înainte de colonizarea Daciei de către Traian. a-nume prin coloniștii cei dintii ai Iliricului: Romînii după acești învățați sînt frați buni cu Albanezii și limba lor este limba latină populară vorbită în Ilirie încă de la an. 220 a. Chr., decînd Romanii au pus întiași dată piciorul în acea provincie, și transformată cu vremea.

Hasdeu în Foița de istorie și literatură, Iași, 1860, susținînd că Dacii n'au perit, susține indirect că limba romînească este pe baza elementului dac formată. În scrierile sale istorice ulterioare (Columna lui Traian, ziar, București, anii 1873, 74, 75, 76, 77, 82, 83; Principii de filologie comparativă, București, 1875; Cuvinte din bătrîni, București I. 1878, II. 1880: scrierea din urmă în parte, iar celelalte ale lui *Hijdău* în totul sînt extrase din Columna) acest învățat, urmînd lui *Kopitar* în ce privește înrudirea noastră cu Albanezii, cauta a proba că limba romînească este limba latină populară vorbită de poporul dac.

Roesler (Dacier und Rumänen, din Sitzungsberichte der Wien. Akademie, philosophisch-historische klasse, LIII, 9—92; Rumänische Studien, Leipzig, 1871) susține din potrivă că Dacii nu s'au contopit cu Romînii și ca elementele albaneze ale limbei noastre sînt ori împrumuturi recente ori resturi vechi indogermanice.

Miklosich (Die slavischen Elemente im Rumunischen, din Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. philosophisch-historische klasse, XII, Wien, 1862, p. 5sq.; Beiträge zur Lautlehre der rumu-

nischen Dialekte, Wien, 1881—83. din Sitzungsber. der Wien. Akad. passim) combate părerea lui Kopitar cum ca originea limbei românești ar fi în colonizarea Iliriei și pune această origine în colonizarea Daciei.

De această din urmă părere este și *Hugo Schuchardt* în *Vokalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, 1868. III, 41 sqq.

D-l *Gr. Tocilescu* în *Istoria română pentru clasele primare și secundare, partea I*, București, 1885, p 74 sqq. se pare că inclină în spre parerea lui Roesler în ce privește neparticiparea elementului autohton la formarea limbei noastre.

Acei care au admis participarea elementului autohton la producerea limbei române au căutat să afle în ce anume consistă acest element. Primul pas în aceasta privință l'a făcut tot *Kopitar* l. c., care a găsit urmele dace în așazarea articolului la sfârșit și în câteva cuvinte. *Hasdeu* în deosebite locuri ale scrierilor sale a cautat să găsească cuvinte dace și, mai ales, în Cuv. II. 609—687, să probeze că așazarea articolului la sfârșit și formarea cu suf.-ui,-ei a genitivo-dativului pronominal este un rest dacic. Un material mai abundent a dat *Schuchardt* op.c. III, 49 sqq.: a) schimbarea lui *a* neaccentuat din prototipe în *ă*; b) *in-*, *im-* = *in-*, *im-* din prototipe; c) *ș* = *s*; d) *pt*, *ft* = *ct.*; e) *y**) — *li.*-*lli*; f) guturala păstrată înainte de vocalele palatate la multe cuvinte: *chelariu*, *chilie*, *chingă*; g) identitatea genitivului cu dativul la declinarea pronominală; h) așazarea articolului în urma substantivului; i) caderea lui *ă* neaccentuat înainte de *a*; j) sufixul *-uri*; k) *am* = *habeo*; l) formarea futurului cu auxiliarul *a voi*; m) formarea numeralelor de la 11—19.

*) Prin *y* înseamnă pe *i* consonant și spiranta palatală sonoră.

Rezultatele foarte problematice ale acestor învățați sînt bazate pe compararea limbii noastre cu cea albaneză și pe admiterea prealabilă că Dacii erau de același neam cu Albanezii.

14. Limba autohtonilor era indogermanică, fără ca să se poată preciza anume grupul din care făcea parte.

Miklosich, Kopitar, Schuchardt, Hasdeu, l. c. susțin că limba autohtonilor a fost albaneza antică. *Gr. Tocilescu* (Dacia înainte de Romani, București. 1880, p. 509—615), după ce înșiră părerile deosebite ale altor autori care au susținut că limba autohtonă era ori germană, ori celtă, ori slavă, conchide că ea nu era nici germană, nici celtă, nici slavă, ci tracă, adică din grupul greco-italic.

15. Din limba Dacilor și a Geților se cunosc următoarele elemente lexicе: a) nume de persoane la scriitorii greci și latini *Appianus, Aurelius Victor, Dio Cassius, Diodorus, Florus, Frontinus, Herodianus, Horatius, Iustinus, Iornundes, Orosius, Plutarcus, Pausanias, Polyaeus, Plinius j., Photius, Strabo, Suetonius, Trebellius Pollio, Thucydides, Xenophon*, precum și în inscripții; b) nume de cetăți, munți, râuri, popoare la *Ptolemaeus, Plinius, tabula pentingeriana**), *Ammianus Marcellinus*, inscripții; c) numiri de plante (36) la *Pe-*

*) *Tabula Pentingeriana*, numită astfel după învățatul de la Augsburg, Conrad Peutinger, an. 1540, care a posedat-o, este o copie scoasă în sec. XIII după o hartă geografică a imperiului roman făcută sub împăratul Septimius Severus (222—235 p. Chr)

danius Dioscorides, Apulejus, Galienus. Lista completă a acestor elemente limbistice împreună cu arătarea exactă a izvoarelor la *Tocil.* Ist. Dac. 427 sqq. 526 sqq. În privința celor 35 de plante din *Dioscorides* și *Apulejus* a scris și *Papadopol Calimah* în Analele Academiei române, XI, partea administrativă, p. 35 sqq.

16. Limba latină populară adusă de coloniști în Dacia nu prezintă nimic caracteristic prin care să se poată deosebi de limba latină contemporană vorbită în alte provincii ale imperiului, iar monumentele unde o putem studia sînt de două feluri : a) table cerate, contracturi scrise pe trei table de lemn în ceara neagră cu care era uns lemnul ; b) inscripții. Locurile unde se pot ceti sînt mai cu seamă *Corpus inscriptionum latinarum.* Berolini, III, 1873 ; *O. Hirschfeld,* Epigraphische Nachlese zum *Corpus inscriptionum latinarum* aus Dacien und Moesien, în *Sitzgsber. d. Wien. Akad.* LXXVII ; *T. Cipariu,* Arhiv pentru filologie și istorie, Blaș, 1867 ; *Massmann,* *Libellus aurarius sive tabulae ceratae,* Lipsiae ; *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* sub direcțiunea lui Gr. G. Tocilescu, București, I, 97 sqq. 293 sqq. II, 248 sqq.

Ca să găsească deosebiri dialectale în limba latină de pe vremea imperiului s'a încercat mai întîiu *Corssen* (*Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache,* Leip-

zig, 1858, I, 297. 302), apoi, după *Corssen* și cu mai puțin rezultat încă, *Carl Sittl* (*Die lokalen Verschiedenheiten der lateinischen Sprache*. Erlangen, 1882). *Schuchardt* însă, cel mai profund cunoscător al limbei latine populare, mărturisește că despre vreo deosebire dialectală între diversele provincii ale imperiului nici pomenire nu trebuie să se facă, judecînd după mijloacele pe care le avem, op. c. I. 76—103.

17. Limba latină populară, care se deosebia de cea scrisă în fonetisme, forme, sintaxa, dar mai cu seama în lexicon, se poate studia în următoarele izvoare: a) mărturiile gramaticilor latini; b) inscripțiile; c) Operile scriitorilor latini mai vechi decît veacul I a. Chr., adică din acel timp pecînd latina scrisa de mai tîrziu era numai o particularitate stilistică: asemenea scriitori sînt *Plautus* (254—184) 21 comedii, *Terentius* (185—159) 6 comedii, *Cato major* (234—149) de re rustica, pe lînga care se pot adăogi fragmentele păstrate din operele celorlaltor autori vechi latini; d) acei scriitori din timpul imperiului și pînă la începutul veacului IX p. Chr. care au scris în o limba amestecată cu multe elemente populare, precum *Petronius Arbiter* (sub *Nero*) *Satyricon liber*. *Vitruvius* (sub *Augustus*) *De architectura libri X*. *Apulejus* (mijlocul veac. II p. Chr.) *Apologia—Florida—Metamorphoseon libri XI—De deo Socratis—De dogmate Platonis*, *Anthimus*, (sec. VI) *De medicina*, *Scriptores rei rusticae* și *Agrimensores* (timpul nehotarît), apoi toți scriitorii creștini de tot felul și

din toate veacurile până la al IX: lista completă la *W. S. Teuffel*, *Geschichte der römischen Literatur*. Leipzig, 1875; *Hübner*, *Grundriss zu Vorlesungen über die lateinische Grammatik* Berlin, 1881; *Engelmann*, *Bibliotheca scriptorum latinorum*, Leipzig, 1880—81; e) manuscris-tele coprinzătoare de operele clasicității latine, care ni s'au păstrat cele mai vechi de la al IV secol încoace și cuprind totdeauna fonetisme populare din timpul de-cînd datează; f) comparația limbelor neolatine între dinsele.

Mijlocul din urmă de investigație al limbei latine populare este puțin recomandat de cei competenți. Singurul care s'a încercat în acest chip a afla forme la-tinești populare este *W. Meyer*, *Beiträge zur romanischen Laut- und Formenlehre*, II: *Zum schwachen Perfectum*, în *Zeitschrift für romanische Philologie*, IX, Halle, 1885, p. 223 sqq. Elemente lexice și fonologice au cercetat mai mulți, între alții *Gröber* în *Vulgärlateinische Substrate romanischer Wörter* în *Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik mit Einschluss des älteren Mittellateins*. hgg. von *Eduard Wölfflin*, Leipzig, 1884—85, I, 35—68, 204—255, 339—357; II, 100—108, 276—289, 424—444. Pe baza însă a manuscriselor și a inscripțiilor a făcut *Schuchardt* în opera deja citată, *Vokalismus des Vulgärlateins*, cea mai completă până acum cercetare asupra deosebirilor dintre limba latină populară și cea clasică: a luat în considerare numai fonetismul, și anume vocalele, dar în treacăt a cercetat (mai cu seamă în introducere, volumul întiiu) aproape toate părțile gramatice.

18. De la an. 255 încetează inscripțiile în Dacia lui Traian și istoria poporului românesc este nesigură și puțin documentată până în veacul XIII.

Românii, după retragerea legiunilor din Dacia la an. 274, au trăit prin munții Transilvaniei o parte, de unde au împănat Carpații până în Moravia, iar cei mai mulți în peninsula balcanică, de unde mulți s'au întors înapoi, de-a stînga Dunărei, atunci cînd au încetat invaziile barbarilor, iar alții s'au întins prin Dalmația și insula Veglia până în Istria (veac. XIV și apoi veac. XVI).

Separarea cu toate aceste a Romînilor din peninsula balcanică de cei din Istria și din Dacia traiană a trebuit să aibă loc într'un timp relativ recent, deoarece deosebiri între cele trei dialecte, istrian, macedonean și dacoroman, mai ales între cele două din urmă sînt puțin importante.

La faptul că deosebirile între dialectele românești sînt mici a contribuit probabil aceea că alături cu limba romînă în peninsula balcanică a existat până tîrziu (secol. XVI) o altă limbă romanică în Iliric, a cărei existență se probează prin mărturii contemporane (*Constantinus Porphyrogenetes* din sec. X, De administratione imperii XXIX, XXXII, XXXIII, XXXIV în *Corpus scriptorum historiae byzantinae*, Bonnae; *Guilielmus Tyrius* din sec. XII, *Belli sacri historia* II, xvii; *Thomas archidiaconus* din sec. XIII, *Historia Salonae*, XXI; *Lucius*, De regno Dalmatiae et Croatiae, Amstelodami, 1667, VI, II, în *I. G.*

Schuchardtner, *Scriptores rerum hungaricarum*, Vindobonae, III, 1748, p. 1—465. Pentru detalii *Schuchardt* op. c. III, 52 sqq.) și prin mijlocirea căreia s'a stabilit o punte de trecere între diferitele regiuni ale limbei românești.

Asupra locului unde s'a aciuat limba românească până când s'au constituit domniatele românești învățații nu s'au înțales încă până astăzi.

Roesler cel dintîiu, op. c., a bănuit că Românii n'ar fi mai trăit de feliu în Dacia lui Traian de la 274 până în veac. XIII, ci ar fi trecut cu toții împreună cu legionarii în Mesia și că de acolo, din veac. XIII începînd, s'ar fi întors iarăși în țările de dincoace de Dunăre.

Afară de redactorii de la Romania, receuul trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes publié par P. Meyer et G. Paris, Paris, anii 1878, 1881, 1885, cu ocazia recensiuilor operilor lui *Jung*, *Budinszki*, *Xenopol* (*G. Paris*), nu cunosc alți susțitori ai acestei teorii care să nu fie Unguri: *W. Tomaschek*, *Zur Kunde der Haemus—Halbinsel*, Gratz—Wien, 1882; *Hunfalvy*, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien und Teschen, 1883.

În contra teoriei lui *Roesler* au scris, susținînd că Românii au continuat de a trăi în Dacia și între veac. III—XIII, *Jung*, *Roemer und Romanen in den Donauländern*, Innsbruck, 1877; același, *Die romanischen Landschaften des römischen Reiches*, Innsbruck, 1881; *A. Budinszky*, *Die Ausbreitung der lateinischen Sprache über Italien und die Provinzen des römischen Reiches*, Berlin, 1881; *Jos. Lad. Pič*, *Über die Abstammung der Rumänen*, Leipzig, 1880; *A. Xenopol*, *Teoria lui Roesler*, Iași, 1885, Paris,

1885, extras din Rev. Toc. I. 409 sqq. II. 83, sqq. 202 sqq. III, 111 sqq. 289 sqq. IV, 545 sqq.

Asupra emigrării Romînilor în Istria și prin Carpați a scris *Miklosich*, Ueber die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatischen Alpen und den Karpathen. Wien, 1879, din Denkschrift. der kais. Akad.

Dacă facem abstracție de dicționar, apoi în privința celorlaltor părți ale gramaticii particularitățile dialectelor macedonean și istrian se pot rezuma în următoarele puncte, pe care în parte le avea încă limba romină din Dacia în veac. XVI și XVII (vezi III B, IV B).

Pentru cel macedonean: a) *i* inițial înainte de *n*, *m* cade, *ncartsi*, *ncăldzescu*, *n cotu*, *mvălești*, *mpartu*; b) *l* muiat păstrat. *melyu* (meiu). *hilyu* (fiu), *malyu* (maiu). *ǰemelyu* (temeiu), *lyepure* (iepure), *oclyu* (ochiu), *gălyină* (găină); c) *n* muiat păstrat, *gutunye* (gutuie), *yinye* (viie, vinea); d) sunetele grecești moderne *ǰ*, *ȳ* și *z* în cuvintele grece și albaneze, *zascalu*, *aȳru*; e) *k*, *ŋ* înainte de vocală palatală s'au prefăcut nu în africaterile *tș*. *dj*, ca la Romîni de a stînga Dunărei, ci în africaterile *ts*. *dz*, *nutsi*. *dutse*, *dzatse* (zece), *dzinere* (ginere); f) diftongii *ea*, *ia* accentuați, cînd în silaba următoare este sunet palatal. nu s'au prefăcut în *e*, *ie*, *leane*, *leamne*, *chiaptine*; g) *u* final se păstrează. *stogu*, *stomahu*, *stupu*; h) după o consonantă simplă *u* și *i* finali cad înaintea articolului, *cuclu* (cucul), *ezlyi* (ezii); i) perfecte forte latinești în -*si* au în dialectul macedonean forma -*șiu*,-*seși*,-*se*,-*semu*,-*setu*,-*seră*, forma adică pe care au avut-o aceleași perfecte și în Dacia traiană până la sfîrșitul veacului XVII, *arupșiu*. *arupseși*, *arupse*, *arupsemu*. *arupsetu*, *arupseră* (*rupseiu*, etc.); j) în dialectul acesta indicativul are o formă de futur în -*rimu*,-*ri*,-*ri*,-*rimu*,-*ritu*,-*ri*, care a existat până

la sfârșitul veac. XVI și dincoace de Dunăre, arupserim, arupseri, arupseri, arupserim, arupseritu, arupseri (voiu rupe, etc.).

Pentru cel istrian: a) *l* muiat s'a păstrat; galyiră (găină), glyață (ghiață), Ţyau (iau). Iyepur (iepure); b) *n* muiat păstrat, cunyu (cuiu); c) *c* înainte de vocală palătală s'a prefăcut în africata *ts*, *tser* (cer), *tserbitse* (cerbice); d) *n* între vocale s'a prefăcut în *r*, *adur* (adun), *albiră* (albina), *asir* (asin); e) *o* accentuat urmat de *e* și de *e* mut corespunzător lui *ă* dacoroman, nu s'a diftongat. *coje*, *cose*, *omiri*; f) între labiale și *y* se intercalează *l*, *ceia* ce este un împrunut de la Slavi, *flyer* (fier), *mlyare* (miere), *mlyel* (miel), *plyerde* (pierde). *Iyerm* = **vlyerm* (vierme); g) vocalele *ă* și *î* lipsesc, în locul corespunzător lor se găsește o vocală asemanătoare cu *e* mut francez; h) pluscaperfectul indicativului se formează din imperfectul auxiliarului *am* și din participiul trecut: *vévu*, *vévi*, *véve*, *véván*, *véváts*, *vévu* portatu (purtasem. etc); i) ca auxiliar pentru condițional servește *rez*, *rei*, *re*, *ren*, *rets*, *re* (obscur, *e* este corespunzător lui *a*), *rez fatse* (aș face).

Izvoarele unde se pot studia dialectele macedonean și istrian sînt următoarele mai principale.

Pentru cel macedonean: a) *Πρωτοπειρία παρὰ τοῦ... Κυρίου Θεοδώρου Ἀναστασίου Καβαλιωῦ τοῦ Μεσχοπολίτου... Ἐνετίησιν*, 1770 (un dicționar de 1070 de cuvinte în romînește, grecește și albanezește); b) *Εἰσαγωγικὴ διδασκαλία... παρὰ τοῦ... Κυρίου Δανιὴλ τοῦ ἐκ Μεσχοπόλεως...* 1802 (fraze mai lungi sau mai scurte cu coprins foarte variat în cele patru limbi principale din peninsula balcanică, romîna, greaca, bulgara și albaneza); c) *Bojudschi M. G., Romanische oder macedo-vlachische Sprachlehre*, Wien, 1813; d) un fragment din evanghelia lui *Luca*, publicat de *Kopitar* l. c.; e) *Mostre de dialectul macedo-romanu de Vangelin Petrescu*, București, 1881 (îndoios).

Numerele a și b s'au reprodus de *Miklosich* sub titlul *Rumunische Untersuchungen, I. Istro- und Macedo-rumunische Sprachdenkmäler, zweite Abtheilung*, Wien, 1882, din *Denkschrift. XXXII. № a* s'a reprodus de *Thunmann* op. c.; și *№ b* de *Martin W. Leake*, *Researches in Greece*. London, 1814.

Pentru cel istrian: a) *Aufzeichnungen des Herrn Dr. Antonio Ive* (rugăciuni și fraze diverse); b) *Materialien zum Studium des rumänischen in Istrien* von Dr. *Theodor Gartner* (dicționar, declinare. conjugare); c) *Ioan Maiorescu*, *Itinerar în Istria și vocabular istriano-romîn*, Iași, 1874.

Numerele a și b au fost publicate de *Miklosich* sub titlul *Rumunische Untersuchungen, I, Istro- und Macedo-rumunische Sprachdenkmäler*, Wien. 1881, din *Denkschrift. XXXII.*

19. După ce în țările românești din Dacia au trecut rînd pe rînd Goții (250—376, Basarabia, Moldova, Muntenia până la Argeș), Hunii (374—453 toată Dacia). Slavii (mijlocul sec. V—?, Basarabia. Moldova, Muntenia), Bulgarii (660—679, Bugeacul), Ungurii (încep. sec. IX—încep. sec. X, Basarabia și Moldova până la Siret; încep. sec. X până astăzi, Crișana, Temișana, Transilvania), Pecenegii (894—1122, Basarabia, Moldova, Muntenia până la Argeș), Cumanii (încep. sec. XI—1241, Basarabia, Moldova, Muntenia), Mongolii (sec. XIII, toată Dacia), au început Romîni a se constitui în state independente la Birlad (1134, nu se știe însă dacă principatul Birladului era romînesc ori slav), în Moldova de sus (1160), în Oltenia (1233, 1247), Muntenia (1247), Făgăraș (1222, 1231), Maramureș (încep.

sec. XIII), până ce în sfârșit au format două state mai mari din Moldova cu Basarabia unite sub un principe maramureșan, Bogdan (1355) și din Muntenia și Oltenia unite sub un principe de la Făgăraș, Radu Negru (1290).

De la al XIV până la al XVI veac Românii din Muntenia și din Moldova și-au consolidat din ce în ce mai tare organizarea politică și cu războaiele au atins marginile acele peste care n'au mai trecut de atunci încoace.

În peninsula balcanică Românii au trăit independenți prin munții Tesaliei, Epirului și Macedoniei deja de pe vremea lui *Constantin Porfirogenitul*, care mărturisește aceasta, apoi un restimp sub jugul regilor serbi (1200—1374), după accia independenți (1374—1450), apoi parte supuși Turcilor cu privilegii și parte. Suliții. independenți până la 1804. De la 1400, dacă nu și de mai înainte încă. Românii au împănat Peloponezul, unde s'au luptat contra Turcilor cu Venețianii până la părăsirea Poloponezului de acești din urmă (*Ioan Caragiani. Studii istorice asupra Românilor din Peninsula balcanică, București, sub presă*).

Istoria Românilor din Mesia se confundă cu a Bulgarilor.

De la popoarele cu care au venit Românii în contact au împrumutat felurite fenomene limbistice, mai ales cuvinte și sufixe derivative. Au împrumutat cuvinte de la Slavi, Unguri, Albaneji. Greci. Turci, și su-

fixe derivative de la Slavi, (-ac=sl. -acü: gînsac, ortac, etc.; -nic=sl. -inü + -icü: darnic, pacinic, etc.; -ug=sl. -ugü: betesug, etc.; -ița=sl. -ița: vâcărița, chelărița, porumbița, etc.; -ean=sl. ĩninü: birlădean, moldovean, etc.; -enie și -anie=sl. -enĭ și -anĭ: videnie, dispărțenie, etc.; -av=sl. -avü: gîngav, jilav, etc.; -că=sl. -cü: ursoaică, puică, etc.; etc.), Albaneji (-iște: liniște, oiște, pajiște, miriște, etc.) și Unguri (-ău: mîncău, etc.; -aș: pungaș, slujbaș, etc.).

Asupra fenomenelor limbistice împrumutate de Romîni de la străini au scris *Miklosich*, Die slavischen Elemente im Rumunischen, Wien, 1861, din Denkschr. d. Kais. Akad.; *W. Schmidt*, Das slavische Element in der rumunischen Sprache, în Analele muzeului transilvan, Cluj, 1867; *Roesler*, Die griechischen und türkischen Bestandtheile im rumänischen, Wien, 1865; același, Das magyarische im rumänischen, în Romän. Stud. p. 347 sqq.; *A. de Cihac*, Dictionnaire d'étymologie dacoromane. éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais, Francfort s. M., 1879; *L. Șăineanu*, Elementele turcești în limba romîină, în Rev. Toc. IV, 646 sqq., V, 193 sqq.

20. Cum că au scris Romîni în tot timpul invaziunii barbarilor, este probabil, dar nu ni s'a păstrat nimic romînesc scris de cătră Romîni din acel timp, și nici macar nu putem lănu de ce fel de caractere ne serviam pe atunci.

Cum că au scris Românii de la fundarea principatelor până în veac. XVI, este sigur, dar nu ni s'au păstrat decît scrieri în limba veche slovenească, consistînd în a) hrisoave (cel mai vechiu de la 1134, Diploma lui Ivancu Rostislavovici, principele Bîrladului; publicate în Arhiva istorică a Romîniei de *B. P. Hasdeu*, Bucureşti, 1865—67; Col. Tr. 1876 p. 500, 1877 p. 183, 188; Rev. Toc. V, 392, I, 369, 378, IV, 700);— b) cărţi bisericeşti, şi anume α) manuscrise: α_1) două evangeliare din veac. XII (unul la Reims, biblioteca municipală (?) şi altul la Moscva, biblioteca sinodală), α_2) Tetravanghel din 1436 (Mănăstirea Neamţului), α_3) Sbornic 1437 (ibid.), α_4) Mărgărint 1443 (ibid.), α_5) Mineiu 1445 (ibid.), α_6) Invăţăturile lui Sf. Ioan Scărriu 1446 (ibid.), α_7) Mineiu 1447 (ibid.), α_8) Sbornic 1462 (ibid.), α_9) Evangeliar 1473 (Măn. Homor, Bucovina), α_{10}) Evangeliar de pe vremea lui Stefan cel Mare (Viena, biblioteca împărătească), α_{11}) Evangeliar 1492 (München, biblioteca regală), α_{12}) Evangeliar 1488 (Măn. Putna), α_{13}) Evangeliar anterior anului 1496 (Măn. Neamţului), α_{14}) Evangeliar pe la 1497 (comuna Feleac lângă Cluj), α_{15}) Tetravanghel 1500 (Măn. Neamţului), α_{16}) Evangeliar 1507 (Măn. Putna), α_{17}) Evangeliar 1512—21 (Măn. Suceviţa, Bucovina), α_{18}) Evangeliar 1515 (Miclăuşeni, biblioteca D-lui D. Sturza. şi Măn. Neamţului), α_{19}) Tipicul slujbei bisericeşti 1523 (Măn. Neamţ.), α_{20}) Tetravanghel, veac. XVI (ibid.); β) tipărite: β_1) Leturghia, 1507, Veneţia? (Măn. Bistriţa Olt.), β_2) Evangeliar 1512, Veneţia? (Muzeul din Bucureşti), β_3) Faptele

Apostolilor, 1547, Tirgoviște *), 4) Penticostariul, încep. veac. XVI, ? (Biblioteca Seminariului din București), 5) Molitvenic 1560—67, ? (O singură filă în posesiunea D-lui A. Odobescu), 6) Octoihul, veac. XVI, ?, 7) Ciaslovul, veac. XVI, ? (Măn. Bistrița Olt.);—c) alte scrieri religioase diverse, și anume: α) două cărți manuscripte, una din 1519 și alta din 1521 la Măn. Bistrița Olt.; β) scrierile lui Grigorie Țamblac, care sînt: 1) opt discursuri rostite la Mitropolia Sucevei, 2) nouă discursuri de pe cînd era Mitropolit al Litvei, 3) Stilh la adormirea prea sfintei născătoarei de Dumnezeu, 4) Panegiricul celui dintru sfinți părintelui nostru Eftimie, 5) Povestire despre sfinta Paraschiva, 6) Povestire despre țarul sîrbesc Ștefan Dușan, 7) șese discursuri, (toate în manuscript la Măn. Neamțului: unul din discursurile de sub 7), anume Mucenicia S-lui Ioan Cel Nou s'a tradus rominește de mitropolitul Varlaam în Cazania de la 1643, apoi în Viețile sfinților, Neamț, 1813, precum și de episcop. Melhisedec în Rev. T. c. III, 163 sqq. **);

*) Cărțile, pentru care nu se arată locul unde se găsesc, sînt date după *Safarik*, *Cztenia Moskovskago Ōbsczestva istorii*, 1846, Nr. 3, secț. 3, pag. 23 (după *Hasdeu*, Col. Tr. 1876, p. 196).

***) Pe Grigorie Țamblac cronicarii îl numesc Țamblic, Rușii citeodată Samvlah. S'a născut la Tîrnova pe la 1369 și a venit întîiași dată în Moldova la 1401, cînd a ținut opt discursuri rominești în mitropolia de la Suceava, care ni s'au păstrat în traducere sîrbească. În Biserică a fost multă vreme tradiția despre Țamblac, ca despre

—d) legendele de pe monezile Domnilor Moldovei și Munteniei, care au fost în latinește, cele mai multe, și în slavonește, cele mai puține: cele mai vechi monezi românești, cu legendă slavă, sint citeva de la Asan, regele Romîno-Bulgarilor, 1186—95;—e) inscripțiile slavonești, pe biserici și pe obiectele bisericesti de tot soiul.

Despre cărțile manuscrite slavonești au scris: *Hasdeu*, *Limba slavică la Romîni pînă la an. 1400 în Traian, ziar, București. 1869 și 1870*; același în *Col. Tr. 1882, p. 115 sqq. 183 sqq. și în Cuv. II, 268 sqq.*; *Ep. Melhisedec*, *Memoriu despre două manuscrite slavonești în Analele Academiei romîne, seria II, tom. IV, secția I*; același. *Biblioteca D-lui D. Sturza de la Miclău-*

primul dascal al bisericei romînești: „aici este și mucenicia lui Sviati Ioan Novi, scrisă de Sviatii Grigorie Țamblac, ce a fost dascal întiiu din ceput în Moldova“ se spune într'o notită de pe la începutul veac. XVIII a episcopului din Roman Pahomie într'o carte sîrbească din Măn. Neamțului. Mitropolit de Litva 1415—19. Pe timpul sinodului de la Florența era la Iași, 1438—39. Intre anii 1420 și 1431 a stat în Serbia la curtea lui Despot Ștefan; după aceea a venit în Moldova, unde a fost ales mitropolit la moartea mitropolitului Macarie 1431. Mort cătră 1450 ca egumen al Măn. Neamțului și în aceeași vreme Mitropolit al Moldovei.

șeni în Rev. Toc. IV, 700 sqq. V, 142 sqq.; același, O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina, în Rev. Toc. I, 245 sqq. II, 47 sqq.; același, Catalog de cărțile rusești și sîrbești... ce se află în biblioteca sfintei Mănăstiri Neamțului, ibid. III, 129 sqq.; *Ioan Bianu*, Note din o excursiune în Moldova, Col. Tr. 1882, p. 107 sqq.; *A. Odobescu*, Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița, în Revista romînă, București, I, 1861, p. 703 sqq.; *Analele Acad. rom. ser. II*, t. III, sect. I, 41.—Despre cărțile tipărite: *Hasden*, O pagină din istoria tipariului la Romîni în sec. XVI, în Col. Tr. 1876, p. 193 sqq.; *A. Odobescu*, Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița, Rev. rom. I, 807 sqq.; *Gr. Crețu*, Intîiul Praxiu sau Apostol romînesc, în Rev. Toc. V, 29 sqq.—Despre Țamblac: *Ep. Melhisedec*, Mitropolitul Grigorie Țamblac, viața și operele sale, în Anal. Acad. rom. ser. II, tom. VI, sect. II, 3 sqq. Rev. Toc. III, 1 sqq.—Despre inscripții: *Ep. Melhisedec*, Notițe istorice și archeologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova, București, 1885; același, Inscripția slavonească a marelui Ștefan de la biserica din Războeni, An. Ac. rom. ser. II, tom. VII, sect. II, 172 sqq.; același, O vizită la câteva măn., etc.l.c.; *T. Burada*, Inscripția de la biserica S-l Ioan

din Vasluiu 1490, Rev. Toc. I, 419; același, In-
scripția de la biserica Sfinții Apostoli din
Huși, 1494, ibid. II, 191; *Gr. Tocilescu*, Raporturi
asupra citorva mănăstiri, schituri și biserici
din țară în An. Ac. rom. ser. II, t. VIII, sect. II.—
Despre monezi: *Dim. Sturza*, Memoriu asupra nu-
mizmaticeii rominești, Col. Tr. 1877, p. 493 sqq.;
aceleași, Nouă descoperiri numizmatice romi-
nești, în An. Ac. rom. ser. II, t. VIII, sect. II; *Has-
dcu*, Limb. sl. l. Rom. l.c.

21. Cunoștințe asupra limbei rominești din tim-
pul care se întinde între epoca încetării inscripțiilor
în Dacia (255) și veac. XVI căpătăm din mărturiile
străinilor și din cuvintele rominești răzlețite prin ac-
tele publice slavonești.

Mărturii asupra limbei romine ni dau următorii
scriitori bizantini și serbi care citează câteva cuvinte
și câteva forme:

Priscus, mijlocul sec. V, *Historia byzantina*,
în *Corpus scriptorum historiae byzantinae*,
Bonnae. 1829, p. 183, spune că autohtonii din țara
care se întindea între Dunăre și capitala lui Atila beau
o băutură numită *μῆδος* (mied? cf. *Burlă*, D-1 Paul
Hunfalvy și teoria lui Roessler, în Rev. Toc.
II, 283 sqq., III, 89 sqq. Se poate ca cuvântul să fi
fost al Romanilor din Panonia).

Procopius, 527—565, *De aedificiis*, ibid. Bon-
nae, 1838, p. 284, 285, 307, 308 dă următoarele nu-

miri de castele, parte restaurate și parte zidite de Iustinian în Dardania (Serbia sudică), ἐν χώρῃ 'Ρεμεσιανεσία (Serbia răsăriteană), ἐν χώρῃ Ἀκουσία (poziție nehotărită, dar în apropiere de cele două de mai sus, (probabil partea Serbiei despre Dunăre), la Istru și în Mesia, care cuprind elemente romane, probabil românești, de pe vremea scriitorului. Asemene numiri sînt în Dardania: Ἄρσα (arsa?) Ἄρια (aria?), Καπόμαλβα (capu nalba?); în χώρῃ Ἀκουσία: Καστελλόνοβο (castel nou), Φλωρεντίανα (florentius + suf. în); Ῥομυλίανα (romulus + -în), Σεπτεκάσχυς (șapte case?), Ἀργένταρες (argintari?), Αὐρηλίανα (aurelius + -în), Τρεδεκτιλίους (treizeci tei?) Βικάνοβο (vicus nou?); în χώρῃ 'Ρεμεσιανεσία: Στρόγγες (strungă?, cuvînt slav*), Λουποφάντανα (lup fîntină?); la Istru: Γεμελλομοῦντες (gemen munte?), Φοσσάτον (fossatum?), Κονσταντιανά (Constantin + -în), Ῥουβοῦστα (robusta?), Μοντερεγῖνε (munte regina?), Μαυρόβλαλλε (— vale?), Νόβας (nouă?); în Mesia: Βιργιναζώ (virgin —?) Βαλεντινιανά (valentinus + -în), Γρατιανά (gratia + -în), Παυλίμινδρα (pavel mîndra? mîndru este cuvînt slav), Νοβεβιουστινιανά (nou + iustinus + -în) Πρασιδίω (praesidium), Πούλχρα Θεοδώρα (pulchra theodora).

Theophanes, sec. VI, *Chronographia*, ibid. *Bonnae*, 1839, I, 397, 398, povestește că un militar din oastea adunată la Anchial (astăzi turcește Achioľjü, pe marea neagră, aproape de granița dintre Bulgaria și Rumelia) de cătră generalul bizantin *Commentiolus* și cu care acest general voia să atăce în muntele Haemus

*) Trebuie să ni aducem aminte că pe vremea lui Procopius Slavii erau deja de o sută de ani în Mesia.

pe chaganul Avarilor, cel ce se întorcea cu prăzi din Tracia, a strigat către un camarad al său, cărui-a-i căzuse sarcina de pe cal, *τόρνα, τόρνα, φράτρε*, și că toată armata a repetat apoi spăimintată același cuvânt, *τόρνα*, crezînd că dușmanul a căzut asupra ei fără veste.

Theophylactus Simocata, a înflorit între anii 612 și 640, *Historiae*, *ibid.* *Bonnae*, 1834, p. 99, povestește aceeași întîmplare în același chip, spunînd numai că soldatul a strigat *ῥετόρνα*.

Impăratul sîrbesc *Ștefan Dușan*, într'un hrisov dat mănăstirei Arhanghelilor de la Prizren (nordul Albaniei) pe la 1348, și publicat în *Arch. ist. Masd.* III, 85 sqq., citează următoarele nume proprii romînești: *Владоуль, Градоуль, Драгоуль, Доюль, Даюль, Дражоуль, Пѣгоуль, Радоуль, Рашоуль, Раюль, Станоуль, Стаюль, Храноуль, Храюль, Свradoуль, Оурсоуловичь, Опарнтоуль, Брадель, Балаань, мръчина, грълиань, фечорь, новавака* (пао vacă în dialect. maced. înseamnă juncă) *винишор, милишора*, etc.

În actele publice bizantine și venețiane din veacul de mijloc, privitoare la istoria Greciei, publicate de *C. N. Sathas* sub titlul *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge*, Paris, 1880—85, 6 volume apărute, se găsesc multe nume proprii romînești (care anume, vezi *Caragiani*, *Stud. asupr. Rom. din penins. balt.*)

Însfrișit prin actele publice slavonești anterioare veacului XVI, emanate de la Romini, se găsesc de asemenea cuvinte romînești intercalate, mai ales nume proprii,

abstracție făcînd de aceea că asemenea acte sînt scrise într'o slavonească foarte impură tocmai pentru că scriitorii, romîni și necunoscători profunzi ai limbei aceștea, au schimbat înțălesul formelor slavone și așăzarea relativă a vorbelor unele față cu altele după spiritul limbei romine.

Asupra istoriei limbei romine dinainte de veacul XVI au scris, unii mai direct, alții mai indirect, în afară de autorii deja citați la diferitele paragrafe ale acestui capitol, *Fr. Diez*, Grammatik der romanischen Sprachen, Bonn, V ed. 1882; același, Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen, Bonn, V ed. 1887; *T. Cipariu*, Principii de limbă și de scriptură, Blaș, I ed. în Organul luminărei, Januar 1847—Martie 1848, II ed. 1866; același, De latinitate linguae valachicae, Blaș, 1855, în Analele gimnaziului; întru citva, același, Gramatica limbei romine, București, partea I (Analitica) 1869, partea II (Sintetica) 1877; *N. Ch. Quintescu*, De deminutivis linguae romanicae, Berolini, 1866; *Ad. Mussafia*, Zur rumänischen Vocalisation, Wien, 1868, din Sitzgber. d. Wien. Akad.; același, Zur rumänischen Formenlehre, din Jahrbuch für romanische und englische Litteratur, Leipzig, 1869; același, Zur Praesensbildung im romanischen, Wien 1883, din Sitzgber. d. Wien. Akad.; *E. Boehmer*, Zur Lautwandlung der romanischen Sprachen, in Jahrb. für rom. und engl. Litt. Leipzig, 1869; *A. de Cihac*, Dictionnaire d'étymologie dacoromane, Frankfurt s. M.: Eléments latins 1870, Eléments slaves etc, 1879; *K. Foth*, Die Verschiebung

lateinischer Tempora in den romanischen Sprachen, in Romanische Studien hgg. von E. Boehmer, II, Halle; *Ch. Joret*, Du e dans les langues romanes, Paris. 1874; *C. D. Georgian*, Essai sur le vocalisme roumain. Bucarest, 1876; *A. Lambrior*, Du traitement des labiales *p, b, v, f* dans le roumain populaire, in Romania, 1877; același, L' *e* bref latin en roumain, ibid. 1878; același, Essai de phonétique roumaine: voyelles toniques, *A*, ibid. 1880, 1881; același, Carte de cetire, Iași, 1882; același, Indreptariu, in Convorbiri literare, XV, Iași; același, Ceva despre conjunctivul romînesc, in Rev. Toc. I; *Dr. Gaster*, Zur rumänischen Lautgeschichte: I, Die gutturale Tenuis, Halle, 1878, din Zeitschr. für rom. Phil.; același, Stratificarea elementului latin în limba romînă, in Rev. Toc. I; *W. Foerster*, Beiträge zur romanischen Lautlehre: Umlaut im Romanischen, in Zeitschr. für rom. Phil. III; *V. M. Burlă*, Studii filologice, Iași, 1880, din Conv. liter.; *H. Schuchardt* in Supplement la tomul I din Cuvinte din bătrîni, București, 1880; *H. Tiktin*, Un fenomen morfologic în limba romînă, in Conv. liter. XIII; același, Studien zur rumänischen Philologie, erster Theil, Leipzig, 1884; același, Der Vocalismus des rumänischen: Vokal *A, E, I, O*, in Zeitsch. für rom. Phil. X, XI; *Miklosich*, Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte, Wien, 1881—83, din Sitzgsber. der Wien. Akad.; *Horning*, Ein vulgärlateinisches Betonungsgesetz, in Zeitschr. f. rom. Phil. VII; *W. Meyer*, Beiträge zur romanischen Laut und Formenlehre, in Zeitschr. f. rom. Phil. VIII, IX; *Ioan Nădejde*, Gramatica limbei romîne, Iași, 1884; același, Istoria limbei și literaturii romîne, Iași, 1887; *B. P. Hasdeu*, Etymo-

logicum magnum Romaniae, Dicționarul limbii istorice și populare a Românilor, București, I, 1885—87; *L. Șăineanu*, Incercare asupra semasiologiei limbii române, București, 1887, în Rev. Toc. VI; etc. Idei sumare asupra tuturor disciplinelor gramaticii în Enciclopedii, și anume în *Gustav Körting*, Encyklopädie und Methodologie der romanischen Philologie, Heilbronn, I, II și III 1884—1886; *Gustav Gröber*, Grundriss der romanischen Philologie, unter Mitwirkung von fünfundzwanzig Fachgenossen, Strassburg, 1886.—Revistele în care se scrie din când în când asupra istoriei limbii românești sînt mai cu seamă Convorbiri literare, director *Iacob Negruzzi*, București, Socec (până astăzi 21 volume de la Martie 1867—Martie 1888; 18 volume au apărut în Iași); Revista pentru istorie, archeologie și filologie sub direcțiunea lui *Gregoriu G. Tocilescu*, București (6 volume apărute, de la 1882—1887); Zeitschrift für romanische Philologie, herausgegeben von *Gustav Gröber*, Halle, Niemeyer (până acum 11 volume—al XI încă necomplect—de la Octombrie 1876 începînd); Romania, recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes, publié par *P. Meyer* et *Gaston Paris*, Paris, Vieweg (16 volume apărute, de la 1872 începînd). Reviste destinate recenziunii operelor apărute pe terenul filologiei române sînt mai ales Revue critique d'histoire et de littérature, publiée sous la direction de MM. *J. Darmesteter*, *L. Havet*, *G. Monod*, *G. Paris* (iar cu începere de la Ianuar 1888 sub direcția fostului secretar al redacției Revistei, *A. Chuquet*), Paris, (de la 1867 începînd); Litterarisches Centralblatt, hgg. von *F. Zarncke*, Leipzig (de la 1850 începînd). Date bibliografice în Suplementele la Zeitschrift für romanische Philologie (până acum 7 suplimente apărute, coprinzînd bibliografia anilor 1876—1883 incluziv).

II.

ISTORIA SCRIEREI CU CHIRILIC ȘI CU LITERE LATINE LA ROMÎNI *de la al XVI veac pînă astăzi.*

A.

Scrierea cu chirilic.

22. Scrisoarea chirilică (chirilița) a fost inventată pe la sfîrșitul veacului IX, pe baza uncialelor grecești, de discipulii sfinților Chiril și Metodiu, pentru a face accesibilă Slavilor din Mesia cetirea evangheliei și a 1eturghiei, pe care pomeniții sfinți le tradusese în limba veche slovenească (altkirchenslavisch, altslovenisch, altbulgarisch) vorbită de Slavii din Moravia, și le scrisese cu caracterele glagolitice (glagolița).

Caracterele chirilice s'au răsîndit de la Slavii din Mesia la toți Slavii de rit grecesc, în vremece acei de rit catolic, ciți n'au (ca Leșii, Cehii și Lusacianii) cărțile sfinte scrise în limba latină ori n'au adoptat acum mai de curînd (ca Slovenii, Croații și o parte din

Serbi) caracterele latine, au păstrat până în timpul de față scrisoarea mai veche a lui S-l Chiril, glagolitica (malurile Adriaticei).

23. Scrisoarea chirilică este de două feluri, uncială și cursivă. Caracterele unciale (de la uncia= 12-a parte a piciorului roman, pentru că numele acesta s'a aplicat caracterelor slavonești de la uncialele latine, care se găsesc în inscripții de ordinar^a de mărimea unei uncia) sînt caracterizate prin linii curbe și prin direcție verticală, iar mărimea lor variază de la cea a unui deget (numai în cărțile tipărite) până la cea de 2 milimetri (minuscule). Caracterele cursive, rezultate din scrierea cu răpezițiune a celor unciale, sînt caracterizate prin linii mai puțin regulat curbe și prin direcție oblică.

Separarea uncialelor de cursive este adeseori a-nevoioasă.

În scrierea chirilică, mai ales cea cursivă, de multe ori literele sînt așezate unele de-asupra altora (scriere cu cerdacuri, cu scaun, columnară), și la sfîrșitul cuvîntului, dacă consonanta cea din urmă este scrisă de-asupra, vocala finală rămîne rescrisă.

Caracterele chirilice unciale, cu numele și cu valoarea pe care li le au dat discipulii S-lor Chiril și Metodiu, sînt următoarele 43:

А (ază),	Б (bucî),	В (v'kd'k),	Г (glagoli),	Д (dobro),
а	б	в	г	д
Е (iestî),	Ж (jiv'kte)	З (dz'klo),	З (zemlia),	И (ije),
е	ж	з	з	и

І і (i),	К (caco),	Л (liudie),	М (mislite),	Н (nași),
і	с	л	м	н
о (onü),	п (pocoi),	р (riți),	с (slovo),	т (tvrüdo),
о	р	р	с	т
оу (ucü),	ф (frütü),	х (h'krü),	w (otü),	ш
u	f	h	o	št
ц (ți),	ч (črүvi),	ш (ša),	з (ierü),	ы (ierı),
ț	č*)	ș	ü	ı
Ѡ (ktı)	ю (iusü),	ѡ (ia),	Ѣ (ie),	Ѥ (ē),
e, ea, ia	iu	ia	ie	ē**)
іѤ (iē),	іѦ (iā),	Ѣ (csi),	Ѩ (psi),	Ѧ (0ita),
iē	iō	cs	ps	θ
				i

24. Românii au primit de la Slavi alfabetul chirilic—cînd, nu se știe—, l'au complectat cu două semne, Ѧ și Ѧ̄, destinate a reprezenta sunetele specifice limbei noastre, ġ***) și î̄, și au lepădat caracterele Ѥ, Ѧ și Ѣ.

Valoarea alfabetului chirilic față cu sunetele limbei romînești este următoarea :

А (az)=a, Б (buchi)=b, В (vide)=v, Г (glagole)=g,
 Д (dobru)=d, Е (iest)=e, Ж (jivite)=j, З (dzelo)=dz,
 З (zemle)=z, И (iji)=i, І і (i)=i, К (cacu)=c, Л (liude)=l,
 М (meslite)=m, Н (nașu)=n, О (on)=o, П (pocoi)=p,
 Р (riți)=r, С (slovă)=s, Т (tferüdu)=t, У (ucu)=u,
 Ф (fert)=f, Х (hier)=h, W (ot)=o, Ш (ște)=št,
 Ц (ți)=ț, Ч (cervu)=č, Ш (ša)=ș, З (ior)=ă, І, Ū,

*) Cu ġ reprezentăm sunetul dublu (africata) țș.

**) Cu semnul - însemnăm nazalizarea vocalelor.

***) Cu ġ reprezentăm africata dj.

a) Pentru limba scrisă: α) Până la 1683 caracterele **z** și **z̄** se întrebuițau amestecat pentru a reprezenta sunetele *ă* și *î*. În Sinaxariul mitropolitului *Dosoteiu* publicat la Iași în 1683 se găsește pentru întieași dată întrebuițat **z** numai pentru *ă* și **z̄** numai pentru *î*. Cinci ani mai târziu (1688) Biblia tipărită în București adoptează această ortografie; dar mult timp încă și după aceea au continuat de a se întrebuița ori numai singur caracterul **z** ori numai singur caracterul **z̄** pentru ambele sunete *ă* și *î*. β) Până la 1673 semnele **ĕ**, **ʌ**, și **ɹ** serveau, cele două dintîiu pentru a reprezenta diftongul *ea* și cel de al treile pentru a reprezenta diftongul *ia* în mod independent de vocala silabei următoare: *lĕgă*, *lĕge*, *pɹără*, *pɹare* (cf. 39 a α). De la 1673 însă încoace (precum în Psaltirea în versuri a mitropolitului *Dosoteiu*, Uniev, 1673; Psaltirea de înțăles, a aceluiași, Iași, 1680; Leturghia romîno-slavonească a aceluiași, ibid. 1679) a început a stăpîni pe scriitori tendința de a deosebi în scris diftongii pomeniți dupăcum erau urmați sau nu în silaba următoare de sunet palatal (*e*, *i* sau consonantă muiată) prin aceea că s'a întrebuițat de unii caracterul **ʌ** pentru a reprezenta numai pe *e* și *ia* urmați de sunet palatal, ca în cuvintele *lʌge* *pʌre*; iar de la 1788 (de la Gramatica lui *Văcărescu*, Rîmnic) a început să se întrebuițeze pentru reprezentarea acelo-rași diftongi din aceeași poziție caracterul **ε**. Cu toate aceste până târziu încă în veac. XIX au continuat semnele **ĕ**, **ʌ** și **ɹ** să reprezinte, cele două dintîiu pe diftongul *ea* și cel de al treile pe diftongul *ia*, în mod independent de vocala silabei următoare.

b) După cum se scria limba romîna scrisă sau cea populară, (cf. 41), varia și ortografia. Astfel, cînd se scria limba populară: α) nu se întrebuițau toate cele 42 de caractere, ci, pe de o parte, se lăsau afară

cu totul ν θ , \mathfrak{h} , \mathfrak{s} , iar, pe de alta, se întrebuița pentru ambele sunete \hat{i} și \check{a} ori numai \mathfrak{z} ori numai \mathfrak{h} ori numai \mathfrak{k} . β) Semnul care servea pentru a reprezenta pe \check{a} servia și pentru \check{u} , observînduse din acest punct de vedere următoarele variante :

\check{a} , \hat{i} — \mathfrak{h}	\check{u} — „
\check{a} , \hat{i} — \mathfrak{z}	\check{u} — \mathfrak{z} , \mathfrak{h}
\check{a} , \hat{i} — \mathfrak{z} , \mathfrak{h}	\check{u} — \mathfrak{h}
\check{a} , \hat{i} — \mathfrak{z} , \mathfrak{h}	\check{u} — \mathfrak{z} , \mathfrak{h}
\check{a} , \hat{i} — \mathfrak{z}	\check{u} — \mathfrak{h}

γ) Caracterul \mathfrak{h} se întrebuița foarte rar și citeodată avea valoare de ea. Cînd se scria limba scrisă din potrivă: α) Se întrebuițau toate cele 42 de caractere. Pentru \check{a} și \hat{i} se întrebuițau tustrele caracterele \mathfrak{z} , \mathfrak{h} , \mathfrak{k} , de odată, și de la 1683 înapoi a început a se face chiar deosebire în scriere între \check{a} și \hat{i} , întrebuițînduse pentru sunetul întîiu semnul \mathfrak{z} și pentru sunetul al doilea semnul \mathfrak{h} . β) Totdeauna se deosebea în scriere \check{u} și \check{a} , întrebuițînduse pentru cel dintîiu ori semnul \mathfrak{h} , care atunci nu mai putea servi și pentru \check{a} . ori \mathfrak{s} (monogramă pentru \mathfrak{os}) ori nimic. γ) Caracterul \mathfrak{h} se întrebuița tot așa de des ca și \mathfrak{k} .

26. Cu caracterele chirilice Romîniei au scris în două limbi, în limba maternă (cele mai vechi monumente scrise în limba romînească sînt de la începutul secolului XVI) și în limba veche slovenică (cf. 20).

Și nu numai cît au scris, dar au și tipărit cu chirilic în aceleași două limbi pomenite pînă la anul 1860. Cele mai vechi tipărituri în limba romînească sînt de

la mijlocul veacului XVI; în limba veche slovenică se găsesc tipărituri și mai vechi (cf. 20).

Românii au continuat de a tipări în limba veche slovenică chiar după ce au început a tipări în limba română. Așa, de exemplu, *Coresi*, renumit editor de cărți românești din veacul XVI, a tipărit la 1577 o Psaltire slavonă la Săbeș și la 1579 Tetravanghelul slavon la Brașov.

Cele dintîiu litere chirilice de tipar de care s'au servit Românii semănau întocmai cu cele de mîna uncială. Deosebirea s'a făcut treptat, în acel sens că la tipar caracterele au devenit mai mici și mai urte și s'au îndesat mai tare unele în altele. Biblia de la București (1688) este cea dintîiu carte în care deosebirea dintre tipariu și scrierea de mîna este bătătoare la ochi.

Auscis: *I. Sbiera*, Ortografia limbii române în dezvoltăciunea sa istorică, în Foarea societății pentru cultura română din Bucovina, Cernăuți, 1867; *H. Tiktin*, Studien, 79 sqq. Asupra alfabetului chirilic, *Adolphe d'Avril*, Mémoire sur la langue, l'alphabet et le rite attribué aux apôtres slaves du IXe siècle, Paris, 1877.

B.

Scrierea cu litere latine.

27. Coloniștii romani din Dacia până la invaziunea barbarilor în aceste țări cum că s'au servit la scris de literele latine este lucru sigur, dupăcum probează inscripțiile. După timpul însă când încetează inscripțiile (255) până în timpul când aflăm urme de limbă românească scrisă de Români nu putem ști de ce fel de caractere se vor fi servit. Când încep monumentele limbistice românești, aflăm numai decît întrebuințat alfabetul chirilic atît pentru limba scrisă cît și pentru cea populară după ortografia făcută mai sus cunoscută.

Alături cu scrierea chirilică însă, de la sfîrșitul secolului XVI încoace, aflăm și pe cea latinească; și în ce privește mersul treptat al scrierei cu caractere latine până la an. 1860, când scrisoarea chirilică a fost aproape cu desăvîrșire părăsită, vom nota următoarele.

28. Cea dintîiu încercare de a scrie cu litere latine a fost făcută de marele logofăt al Moldovei, *Luca Stroici*, care între anii 1591 și 1595, cînd se afla exilat în țara leșască împreună cu Ieremia Moghilă, a scris în mod fonetic, parte după sistemul leșesc, parte după cel italianesc, tatăl nostru, publicat la 1597 de *Stanislau Sarnicki* în Statuta y Metrica Prywilejow Koronnych, Cracovia, unde l'a descoperit D-l. *Hasdeu*.

Același mare logofăt s'a iscălit cu litere latine în

mai multe hrisoave, și iscăliturile lui din două hrisoave de la Iancu Sasul din 1580 s'au publicat în *Hasd.*, Arhiv. istor. I. 127, III, 198.

Despre *Luca Stroici*, *Hasdev*, Luca Stroici, București 1864. din Ateneul român, ziar, Septembrie—Octombrie, Iași, 1861

Pe o scară mai întinsă a scris cu litere latinești catehismul calvinesc un popă român din Lugoș, *Ștefan Foguraș*, care și-a publicat scrierea la Belgrad la 1648.

D-l *Neculai Densușanu* a descoperit această carte în biblioteca colegiului reformat din Tîrgul Mureșului și a împărțit bucăți din ea D-lui *Hasdev*, care le-a publicat în Cuv. II, 724 sqq. Ortografia este fonetică după sistemul unguresc.

Domnița *Ilinca*, nepoata lui Mihaiu Viteazul, s'a iscălit la 1660 cu litere latinești într'un act de dăruire scris de altfel cu chirilic.

D. Sturza, Incercări de ortografie romîno-latină raționată ale domniței *Ilinca*, în Col. Tr. 1877, p. 81.

La 1674 *Mihail Haliciu* din Caransebeș a publicat la Basel o elegie compusă din 10 versuri, hexametri alternînd cu pentametri, romînești și scrise cu litere latine, care s'a retipărit în *Succincta medicorum Hungariae et Transylvaniae biographia*, Leipzig, 1774, p. 127 sqq.

Elegia lui *Halicu* s'a reprodus din ediția de la 1774 în *Pumnul*, Lepturariu românesc, Viena... III, 67—68; *Cipariu*, Elemente de poetică, Blaș, 1859, p. 135; *Hasdeu*, Col. Tr. 1884, p. 413 sqq.

Călugărul italian *Vito Piluzio* a publicat la Roma an. 1677 un catehismu catolic în limba românească cu litere latine și ortografie italiană.

Cipariu a tipărit fragmente în *Analecte*, Blaș, 1858. Despre *Vito Piluzio*, *Papiu Ilarian* în *Tezaur de monumente istorice pentru România*, București, I, 1862 p. 105 sqq.; *I. Bianu*, Documente inedite din arhivul propagandei, în Col. Tr. 1883 p. 142 sqq., 257 sqq.

În a doua jumătate a secolului XVII s'a scris de un bănățean un dicționar românesc-latinesc cu litere latine. În ms. la Pesta, biblioteca Universității.

B. P. Hasdeu, *Anonymus Lugoshiensis* în Col. Tr. 1884, p. 406 sqq.

La 1697 predicatorul reformat *Ioan Viski* a scris psalmi în limba românească cu litere latine. Ms. în biblioteca colegiului reformat din Cluj.

Hasdeu, în Col. Tr. 1884, p. 414.

29. Cu toate aceste încercări izolate de a scrie limba română cu caractere latinești, nu se poate zice că am fi avut un sistem ortografic până la gramatica lui *Klein* (*Elementa linguae dacoromanae sive*

valachicae, Vindobonae, 1780), pentrucă și diversitatea scrierei la unul și același din autorii citați mai sus, și întrebuițarea unei ortografii străine pentru a scrie românește, cît și mai ales lăsarea fără semn propriu a sunetelor specifice ale limbei noastre, *ă*, *î*, ne autorizează negreșit să dăm ca pricină a întrebuițării caracterelor latine o alegere arbitrară a unor semne mai mult decît dorința de a fixa pentru totdeauna un mod de scriere.

Această tendință s'a născut întîiași dată la sfîrșitul secolului trecut în Transilvania, și împreună cu dinsa s'a dat pe față și cea dintîiu ortografie cu litere latine anume făcută pentru limba romînească.

Tendința de a scăpa de sub două oprimări, una socială începută după răscoala lui Doja (1514) și alta religioasă începută după împăcarea calvinilor cu luteranii și unitarii pe la sfîrșitul secolului al XVI (1570) s'a manifestat în Transilvania mai întîiu prin unirea cu biserica catolică (1700), apoi, după ce făgăduințele catolicilor n'au îndulcit de fel soarta Romînilor, prin răscoala lui Horea (1784), și în sfîrșit, sub auspiciile guvernămîntului liberal al Mariei Terezei și Iosef II, prin cultivarea istoriei romîne și a limbei naționale. Cu istoria, (*Klein, Șincai, Petru Maior, Budai Deleanul*) voiau Romîni să probeze înaintea celor trei națiuni din Transilvania drepturile lor istorice asupra pămîntului romînesc, iar cu cultivarea limbei (*Klein, Șincai, Petru Maior, Budai Deleanul, Crișanul, Timpea, Iorgovici*) voiau să arăte înrudirea limbei noastre cu cea latină

și prin urmare să scoată la iveală proba cea mai puternică(?) cum că noi am fi drepti moștenitori ai celor dintii stăpînitori ai Daciei. Cu cît mai mare s'ar fi putut proba că este înrudirea limbei latine cu cea romînească, cu atît mai mult, după promotorii studiilor limbistice din Transilvania, trebuia să strălucească adevărul probat prin fapte istorice. De aici pe de o parte toți istoricii transilvani de la sfîrșitul secoluluiⁱ XVIII și începutul celui al XIX sînt în aceeași vreme și gramatici, iar pe de altă parte toți s'au împăcat între dînșii în ce privește modul de scriere al limbei romînești, ortografia: toți au voit ca să fie scrisă limba noastră cu caractere latine, iar în scriere să se păstreze sub sunetul de astăzi sunetul original, să se scrie adecă limba în mod etimologic, pentrucă au nădăjduit că prin acest mijloc, cel puțin pentru ochi, înrudirea limbei romînești cu cea latinească va eși mai în evidență.

Se înțalege de aici lesne cum nu atît studiul limbei romîne cît mai ales fixarea ortografiei a format punctul de căpîtenie al dezbaterilor celor dintii gramatici transilvani, și cum alături cu gramaticile lui *Klein* (latinește și romînește cu caractere latine), *Molnar* (*Deutsch-walachische Sprachlehre*, Wien, 1788, nemțește și romînește cu chirilic), *Timpea* (*Gramatica romînească*, Sibiu, 1797, cu chirilic), cu fragmentele de gramatică ale lui *Petru Maior* (scrise cu caractere latine și tipărite de *Cipariu* după moartea autorului în *Arh. p. fil.* 1867, 68) se găsesc atîtea

lucrări ortografice de *Şincai* (Epistola ad Lipszki, Buda, 1804, reproducă în Tez. d. mon. ist. I, 87), *Budai* (epistolă către Petru Maior, cu litere latine, ms. la Muzeul din Bucureşti), *Iorgovici* (Observaţii asupra limbei româneşti, Buda, 1789), *Samuel Körösi* (*Körösi=Crişan*, Orthographia latinovalachica, Claudiopoli, 1805), *Petru Maior* (Orthographia romana sive latinovalachica una cum clavi qua penetrabilia originationis vocum reserantur, la începutul dicţionarului de Buda), la care se poate alipi şi cartea macedoneanului *Roja*, Τέχνη τῆς ῥωμανικῆς ἀναγνώσεως με λατινικὰ γράμματα, Buda 1809, în care autorul susţine un sistem ortografic asemănător cu acel al lui *Körösi*. *T. Cipariu* în Princip. d. limb. şi script. a dat ultima expresie sistemului ortografic transilvan, adică sistemului etimologic, care consistă în rezumat în aceea că scrie cineva într'un fel şi ceteşte altfel. Iar deosebiri de vedere între diferiţii scriitori pomeniţi au fost foarte mici: unii (toţi adică, afară de *Körösi*, *Budai*, *Cipariu*) au întrebuinţat numai prototipurile sunetelor existente, iar ceilalţi au întrebuinţat chiar sunete căzute sau care nu se mai găsesc decât în dialectele macedonean şi istriane, precum *l* muiat, *n* muiat, etc.

30. Faţă cu ortografia etimologică susţinută de scriitorii transilvani, bucovineanul *Aron Pumnul* a pus înainte ortografia fonetică caracterizată prin întrebuinţarea unui anumit semn pentru un anumit sunet în mod independent de sunetul original din care provine cel

romînesc (Binescriința limbei romînești cu litere romane, adaus de *D. Arune Pumnul*, profesor, în Gramatica limbei romînești compusă de *Vasilii Ioanovicî*, Viena, 1851, p. 212 sqq.; *Lepturariul romînesc*, Viena, 1862; *Grammatik der rumänischen Sprache*, Wien, 1864).

31. La 1867 Junimea din Iași a propus un compromis între etimologismu și fonetismu—care a fost de la început și este până astăzi ortografia Convorbirilor literare—caracterizat mai ales prin întrebuintarea unuia și aceluiași semn pentru ambele sunete *ă* și *î* (*T. Maiorescu*, Despre scrierea limbei romîne, I ed. Iași, 1866, II ed. București, 1874 în *Critice*, p. 71 sqq.)

32. Scrierea cu litere latine, începută în mod sistematic, după cum am zis, pe la 1780, s'a întrebuintat mai întiiu sporadic (*Klein*, Elem. ling. dac. rom.; același, *Acaftist*, Sibiiu, 1801; același, *Dictionarium valachico-latinum*, ms. bibl. seminariului de la Oradea Mare; *G. Șincai*, Istoria prinților țării romînești de la 1629—1724, ms. copiat în Viena la 1780, bibl. seminariului de la Oradea Mare; același, *Gramatica latină-romînă*, Blaș, 1783; *Körösi*, Orth. lat. val.; *Budai*, ep. c. P. M.; *G. Lazăr*, *Ver suri de laudă în limba dacoromînească la logodirea preainălțatului nostru milostiv împărat, stăpîn și taică*, Franț, Viena, 1808; *Petru Maior*, Orth. rom. siv. lat.-val.; același, *Dialog pentru începutul limbei romîne, între nepot*

și unchiu, în două coloane, de o parte cu litere latine și de alta cu chirilic, la începutul dicționarului de Buda; *Petru Furduiu*, Versul cotroanței, Abrud, 1818; *Ioan Bob*, Dicționar românesc, latinesc și unguresc, Cluj, 1822; *Lexicon românesc, latinesc, unguresc, nemțesc*, Buda, 1825) și numai în Transilvania*), alături cu scrierea chirilică, care s'a întrebuințat fără întrerupere în țările române de dincoace de Carpați până la 1860, cu variațiile pe care le-am aratat la Nr. 25.

În întâia jumătate a anului 1860 s'a lepădat cu desăvârșire chirilicul de ziarele de la Brașov, și cam tot atunci același lucru s'a întâmplat și la publicațiile românești din Muntenia. În acest an s'au dat și ordine oficiale în acest sens de ministeriul D. I. Ghica. Moldovenii însă au continuat a tipări cu chirilic până la 1862.

*) O singură carte s'a publicat cu litere latine în România liberă înainte de 1860, anume *Catihis sau învățături de căpitanie ale bisericeii răsăritene de Sing. N. Scriban*, Iași, 1838.

III.

VEACUL XVI

A.

Date bibliografice.

33. Din veacul al XVI ni s'au păstrat următoarele scrieri în limba românească, unele tipărite și altele manuscrise.

a) Cărți religioase, dintre care cele tipărite au fost date la lumină de Luteranii Sași în Transilvania la Brașov, Săbeș, Sibiu, Orăștia, cu gândul de a trage pe Romîni la luteranismu.

α) tipărite.

1) Catehismul, Sibiu, 1544.

Acest Catehismu nu ni s'a păstrat. Numai un fragment poate că avem dintr'însul, copiat exact pe la începutul sec. XVII de un preot de la Măhaci și păstrat în sbornicul (cf. 43 II b nota) cunoscut sub numele de codex sturdzanus. Fragmentul în chestie s'a publicat sub numele de O predică, 1619, în Cuv, II, 115. A fost în adevăr copiat la anul 1619; limba-l arată pe

de o parte din veacul XVI, iar pe de alta ca mai vechiu decît oricare alt monument literar din acel secol (exceptînduse poate numai Apostolul de la Voroneţ (33 a 9).

Asupra existenţei acestui catehismu, *Bz.*, O carte romîneasă tipărită în Sibiu în an. 1544, în Telegraful romîn, ziar, Sibiu, Nr. 21 an. 1880; acelaşi, O scrisoare ardeleană din an. 1546, *ibid.*, Nr. 23 an. 1880.

2) Catehismul, Braşov, 1559.

Ni s'a păstrat într'o copie a aceluiaşi preot de la Măhaci l. c. Cuv. II, 89.

3) Tetravanghelul, Braşov, 1562.

4) Cazania, Braşov, 1570—1580, *Coresi?* (Cazania întîia a lui *Coresi*).

5) Praxiul, Braşov, 1569—1576.

6) Psaltirea, Sas-Săbeş, 1577, *Coresi* (Psaltirea lui *Coresi*. A doua ediţie, a Academiei Romîne, Bucureşti, 1881).

7) Картѣ че се кѣмж евліе кѣ ѡвзцѣтсрж....
ѡ Брашовѣ ши сѣс ѡнчепстѣ.... а се типзри ла w
міе фп..... ѡн лсна лс декемврїе дї днѣ ши сѣс сз-
врзшитѣ лоукрѣлѣ ла w міе фпа.... ѡн лсна лс юнїе
ки днѣ, 1580, *Coresi* (Cazania a doua a lui *Coresi*).

8) Cartea I şi II din Pentateuc, Orăştia, 1581, mai mulţi autori (Biblia de la Orăştia).

Cărţile de sub 33 a 3, 4, 5, 6, 7, 8, se găsesc pe la particulari şi (în parte) la Biblioteca Academiei romîne.—La aceeaşi bibliotecă a Academiei romîne se

găsește și sbornicul cunoscut sub numele de codex *sturdzanus*, în care se cuprind Nr. 1 (în parte, poate), 2, 11, și care s'a publicat de *Hasdeu* cu comentarii în Cuv. II.

β) manuscrise.

9) Apostol, începutul veacului XVI, găsit în mănăstirea Voroneț din Bucovina.

Acest Apostol este cea mai veche carte scrisă în limba românească care ni s'a păstrat, dupăcum se constată prin critica gramaticală. Manuscriptul este cunoscut sub numele de manuscriptul voronețan, se găsește la biblioteca Academiei române, și găsitorul lui a fost D. *Crefu*, profesor de limba română la liceul Sf. Sava din București. După original s'a tipărit Apostolul de la Voroneț cu diferite comentarii și cu un dicționar de *Ioan Sbiera*, București, 1885.

9^a) Psaltirea, numită de la Șcheea, pe la 1550 (?).

La Biblioteca Academiei Române.

¹⁰) Tetravanghelul, copiat după altul mai vechiu la an. 1574 de *Radul Grămăticul*, om de casa lui Petru Cercel.

Originalul la Muzeul britanic din Londra. *Es-tracte* a publicat *Hasdeu* Col. Tr. 1882, p. 78 sqq. 171 sqq. 239 sqq. 358 sqq. 459 sqq. 624 sqq., an. 1883 p. 310 sqq.

11) Legende religioase apocrife și fragmente liturgice, parte scrisé (?) și copiate de preotul Grigorie

din Măhaci între anii 1583 și 1619, iar parte mai vechi decît an. 1583; și anume, mai vechi decît an. 1583: Rugăciune de scoaterea dracului; Călătoria maicei domnului la iad; Apocalipsul apostolului Pavel; Cugetări în oara morței;—scrise de preotul Grigorie: Legenda Dumnicei; Incercări de traducere din slavonește; Legenda Sf. Vineri; Fragment dintr'o conjurație; Legenda lui Avram; Fragment liturgic; O predică.

In codex sturdzanus, C u v. II, 245—497 și 1—236.

b) acte publice, ms.

1) Notiță pe o carte, 1571.

2) Memorandum despre facerea unui iaz de moară, 1573.

3) Zapis, 1577.

4) Zapis, 1577.

5) O subscriere a lui *Petru Vodă* (Șchiopul), 1583..

6) Sentință judecătorească, 1583—1585.

7) Sentință judecătorească, 1588.

8) Catastihul averei mănăstirei Galata, 1588.

9) Istoria unui proces, 1591.

10) Zapis, 1595.

11) Zapis, 1596.

12) Zapis, 1596.

13) Intărîre pe un act slavon de *Mihaiu Viteazul*, 1596.

14) Zapis, 1597.

15) Zapis, 1597.

16) Scrisoare autografă a lui *Mihailu Viteazul*, 1598.

17) Zapis, 1599*).

*) Dăm aici înțelesul pe scurt al diferitelor categorii de cărți religioase și de acte publice, înșirate în acest capitol și pe care le vom mai înșira în capitolele următoare.

a) Biblia sau Palia (Istoria omului până la Avraam, istoria poporului Evreu, poezia lirică a Evreilor).

b) Noul Testament (Colecția a 27 de cărți—4 evanghelii, 21 epistole ale apostolilor, faptele apostolilor, apocalipsul Sf. Ioan Evanghelistul—serise de câțiva apostoli și în care se cuprinde pe larg doctrina creștinismului).

c) *Evanghelia* (Istoria faptelor și a învățăturilor lui Isus Cristos).

d) Catehismul (Expunerea pe scurt a credinței creștine).

e) *Cazania*, sau *Evanghelia învățătoare*, sau *Chiriacodromion* (Colecția fragmentelor de evanghelie care se citesc la Duminici și sărbători, înșirate în ordinea în care se citesc iar nu în care au fost scrise de evangheliști, și însoțite de cuvântările pe care preotul le ține înaintea credincioșilor asupra celor cuprinse în fragmentul respectiv de evanghelie).

f) *Leturghia* (o parte a slujbei dumnezeiești, în care se face sfințirea darurilor—pînea și vinul—în însuși trupul și singele Domnului).

g) *Psaltirea* (Poezia lirică a Evreilor).

h) *Praxiul*, sau *Faptele apostolilor* (Istoria celor ce au făcut apostolii după înălțarea la cer a mintuitorului).

i) *Apostol* (Bucăți alese din epistolele apostolilor pentru cetire în biserică).

j) *Minee* (Cărțile lunare ce cuprind cîntări și cetiri zilnice în onoarea sfinților)

k) *Triod* (Cartea cetirilor și cîntărilor în postul cel mare).

l) *Catavasieriu* (Cîntări despre pogorîrea lui Isus în Iad).

m) *Acaftist* (Cîntări și rugăciuni în timpul cărora nu se șede jos).

n) *Evhologhiu*, sau *Ceaslov* (Rugăciuni la diferite ceasuri ale zilei).

o) *Paremiariu* (Bucăți alese din proverbele lui Solomon).

p) *Penticostariu* (slujba pe 50 de zile de la Paști până la pogorîrea Sf. Spirit).

q) *Octoilh* (Colecția cîntărilor pe cele 8 glasuri).

Nr. 33 b^{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 17,} în Cuv. I, 18—82; Nr. 13 în Rev. Toc. IV., 542; Nr. 16 în An. Ac, rom. ser, II, t. VIII, sect. II, p. 262.—Originalele în Arhiva statului, Muzeul din București și Biblioteca Academiei Române. Asemene acte publice din veac. XVI se găsesc probabil mai multe, dar nu s'au publicat până acum altele autentice afară de cele înșirate mai sus.

Din veac. XVI s'au pierdut următoarele scrieri românești.

r) Molitvenic (Carte de rugăciuni la diferite întâmplări, precum naștere, botez, boală, moarte, etc.).

s) Tipicul Leturghiei (Regulele după care se slujește leturghia).

t) Hrisov sau Uric (Orice hirtie emanată de la Vodă pentru un singur particular, pentru o corporație ori pentru vreun așazămint public, în care se cuprind hotăriri domnești asupra intereselor de orice fel ale acelora)

u) Zapis (Contract și în general orice hirtie emanată de la un simplu cetățean către un altul, privitoare la interese individuale).

v) Scrisoare administrativă (Scrisoare de la Vodă către slujbașii publici, de la slujbași către Vodă, ori de la slujbași către alți slujbași, privitoare la administrația de orice fel).

x) Scrisoare (O scrisoare privitoare la interesele acelor care-și scriu).

y) Procese verbale (O hirtie în care autoritățile ori particularii scriu faptele cunoscute de dînșii într'un moment oarecare, privitoare sau la interese publice sau la interese private, și pentru a căror constatare ea dinadinsul s'au întrunit).

z) Catastih (Cînd procesul verbal este încheiat de o singură persoană, se numește catastih).

a') Carte arhierescă (cuprinde dispoziții de administrație bisericească de ale episcopilor, mitropoliților).

b') Testament (Insemnarea celor ce voește cineva să se întîmple cu averea sa după moarte).

1) O cronică scrisă nu mult după anul 1450 și relatînd evenimentele petrecute în curs de vre o 20 de ani anteriori în Moldova. ms.

2) Un memoriu asupra exiliului lui Petru Rareș dintre anii 1538 și 1541, scris de un casnic al principelui în an. 1541. ms.

Nr. 1, 2, se constată din critica textului croniceii lui Ureche făcută de *Hasdeu* în *Arh. ist.* III, 22 sqq.

34. Siut apocrife următoarele trei scrieri ms.;

a) Изводъ дѣ мвшини нвастре рѣндѣ дин траѣна дакиѣ. кѣм а цзносе ши кѣм хзлзѣши. ꙗтрѣрма чѣ мари а нострѣ рѣмлѣнилвр ꙗпзрѣциѣ дин брѣда рѣмѣ дивзвнѣсе ши маи дакѣ цзнѣ ши рѣтѣннѣ пѣтѣрѣ. scriptu de Huru mare canțălar a Vodă Dragoș (în latinește). скѣсѣ атокма ди пи чал извѣ скрипт ди Хѣрѣ кѣтрѣнѣ дѣмнѣзѣсѣ поминѣскѣл. ди пи лѣтинни ши скриптѣ (de). Петрѣ Клзнѣсѣ вѣл спатарѣл. ꙗ трѣрѣ ꙗ васлѣши ꙗ анѣ ѣзѣ маѣца април ѣг (7003 [1495] Aprilie 13). b) Ordin cătră pîrcălabul de Vasluiu Cărabăț ca să mărginească pe străini de a-și agonisi proprietăți în Vasluiu.... de Ștefăniță Vodă, an. 1526; c) Hrisov de la același Ștefăniță Vodă, Topliceni, 1525; pentru că nu sînt scrise în limba romînească de la începutul veacului al XVI, precum o cunoaștem din monumentele autentice înșirate mai sus.

Ms. a s'a perdut. Fantastica istorie a Romînilor

din Dacia de la retragerea legiunilor din această provincie până la Dragoș (?) a tipărit'o după pretinsul original *G. Asachi*, Fragment istoric scris în vechea limbă română din 1495, Iași, 1856. După ediția lui Asachi a retipărit'o cu comentarii *Gr. I. Lahovary* în Rev. rom. I. Critica externă a acestui apocrif a făcut'o Gr. G. Tocilescu în Rev. Toc. IV.—Ms. b se găsește în arhiva episcopiei de Huși și s'a tipărit de *Ep. Melhisedec* în Cronica Hușului și a episcopiei cu asemenea numire, București, 1869.—Ms. c. s'a publicat în *Hasd. Arh. ist. I, 1, 57.*

B.

Fenomene limbistice proprii limbei românești din veac. XVI.

35. Limba românească din veacul XVI se caracterizează prin următoarele fenomene.

a) Morfologice.

α) Articolul femeesc -ei de la genitivul și dativul singular se găsește pus, arareori însă, lângă terminația *ă* a substantivului ori adiectivului de declinarea I, fără ca această terminație să se schimbe în *e* sub influința articolului, precum: *дрзчѣскѣн* Caz. II, Dum. VII dup. P.; *гарзен* Bibl. Or. Fac. VIII, 14; *стржмоашкен* Caz. II, Dum. Tom.

β) Se găsesc, însă foarte rar, *u* și *e* ca terminații a p. III pl, pf. indicat.: φ8ρ8 Caz. I, Botez.; φ8ρe Bibl. Or. Fac. V, 8, 14, 27, 31; αδασρε, Tetr. Tr. Luc. 110.

γ) In propozițiile condiționale începătoare cu să (dacă), atunci cînd în propoziția principală se găsea un viitor de indicativ ori un imperativ, se întrebuița totdeauna în veac. XVI un timp viitor de indicativ (ori de conjunctiv?) terminat în -re, -ri, -re, -rem, -ret, -re, care astăzi se mai află numai în dialectul macedonean sub forma -rimu, -ri, -ri, -rimu, -ritu, -ri, (cf. 18 obs.), și a cărui origine, dacă judecăm după formă, trebuie căutată în perfectul conjunctivului latinesc: I p. s. -re, сз ꙗтраде ꙗ сатоуа касееи мꙗле Ps. ps. CXXXI, 3; сз мꙗрсере пре мижлокъ де скрꙗки ꙗ-вѣнмꙗ, Ib. ps. CXXXVII, 7; сз флазмꙗнзире ноу воу зиче цѣе, Ib. ps. XLIX, 13; — II p. s. -ri, сз спре фз-рꙗлеци кꙗстари Доамне, Ib. ps. CXXIX, 3; — III p. s. -re, ши сз те аскꙗтаре, афлавери брателе тꙗ8, е сз н8 тине аскоуа таре а к8 тине, Tetr. Tr. Mat. 75; — I p. pl. -rem, ши зисе іарꙗ мꙗ воу тꙗрна ла тине, сз кꙗстарем (dacă vom trăi), Bibl. Or. Fac. XVIII, 10; — II p. pl. -retu, дꙗка доурмиретꙗ пре мижлокъ де хо-таре, Ps. ps. LXVII, 14; — III p. pl. -re, сз кꙗвꙗнтоуа мѣ8 цинꙗре ши але воастре ввр цинꙗ, Caz. I, I. 52.

Printre celelalte limbi neolatine un timp analog acestui viitor românesc din sec. XVI se găsește numai în limbile spaniolă și portugheză, unde așa numitul futur al conjunctivului are terminațiile sp. -re, -res,

-re, -remos, -reis, -ren, port. -r, -res, -r, -rmos, -rdes, -rem, și se întrebunțează exact în aceleași împregiurări în care se întrebunțează și timpul romînesc.

Originea futurului conjunctivului spaniol și portughez se pune în futurul II indic. latin de *Diez* (Gramm. Ved. 528, 1007 nota), care se bazează pe terminația veche spaniolă a p. I s. -ro pro-re precum și pe întrebunțarea acestui timp în aceleași împregiurări în care se întrebunțea și futurul II indic. latin. Împregiurarea însă că terminația -re de la prima persoană a timpului romînesc, pe care *Diez* nu-l cunoștea, este cu totul contrarie analogiei provocate de persoanele I singulare de la toate celelalte timpuri, precum și aceea că terminația mai veche a timpului spaniol -ro apare numai sporadic și a putut lesne proveni prin analogia aceleiași persoane de la prezentul indicativului, ni dau puternice bănueli că forma de timp spaniolă, portugheză și romînească care ne preocupă își are originea în perfectul conjunctivului latin, cu atât mai mult cu cât futurul II indic. și perfectul conjunct. latinești, după cum la formă erau mai identice, tot astfel la înțeles se confundau în propozițiile condiționale.

b) Sintactice,

α). În vreme ce în limba de astăzi articolul se întrebunțează totdeauna la sfîrșitul substantivului, exceptînduse numai genitivul și dativul numelor proprii masculine, unde se întrebunțează articolul totdeauna înainte (omul, omului; casa, casei; etc.; Petru, lui Petru), în sec. XVI se găsesc exemple de întrebunțarea articolului înaintea numelor proprii feminine de genitiv-dativ: *ТАКА МШЕРІЕН ТАЛЕ ІН, ГАРА ФІВА ФЕЧОРЬ*, Bibl. Or. Fac. XVIII, 10; *СПШСЕРЖ ІАРЖ ІН ТАМАР ІАКЖТЖ*

мѢРЦЕ СЪС СОКРЪТЪС, Ib. XXXVIII, 13; ши фостасъ тѣ-
арѣ каползи еи свнтені БЕНЕРИ ꙗ лѣна лѣни коупторю,
Cuv. II, 156; și chiar înaintea numelor comune feminine
la aceleași cazuri: ДЕРЕПТЬ АЧѣ НЪ НИ СЕ КАДЕ СЪ НЕ
ДЪМЪ НОН КЪ ВОАНЕ ꙗ испити, кѣ испителе сѣнтѣ але
еи ноастре крединце, Cuv. II, 124; а еи ноастре кре-
диѣцѣ, Ap. Vor. LXXIV, 8; сѣпсинѣсѣ а лѣр сѣни
кѣрѣаци, Ib. CLII, 5; și tot așa mai multe în Ap. Vor.

În urma acestora putem lesne presupune că într'o
vrîstă a limbei romînești mai veche decît veac. XVI,
și nu prea îndepărtată de dinsul, articolul se putea în-
trebuința la genitiv și dativ tot așa de bine înaintea
ca și în urma substantivelor, și avem dreptul să ne
așteptăm a găsi, într'un monument al limbei noastre
din veac. XIV de pildă, întrebuințate în mod indiferent
și alternativ articolele de genitiv-dativ cînd la urma cînd
la începutul substantivelor comune sau proprii, după
bunul plac al vorbitorului de pe vremea aceea.

Dacă ne gîndim acum că, precum s'a arătat la
35 a *α*, se găsesc ici coala prin cărțile veac. XVI exem-
ple, ca niște vechi rămășițe, de articol femeesc gen-
dat. singular -ei pus pe lingă terminația *ă* a substan-
tivelor și adiectivelor de declinarea I, ne vom explica
terminația *e* pe care o au la genitivul-dativul singular în
limba de astăzi aceleași adiective și substantive, cînd
sînt precedate de un pronume atribut ori urmate de
articol (acestei case; casei [=caseei, vezi mai jos])
prin aceea că s'a prefăcut *ă* neaccentuat al terminației
în *e* sub influința lui *e* neaccentuat din articolul final,
precum de obicei în romînește *ă* neaccentuat urmat
de *e* neaccentuat se schimbă în *e* (cf. cumpănă—cum-
pene, apăr—apere, cumpăr—cumpere, imbarbăt—imbar-
bete), și a rezultat forma caseei, cu articolul bine se-

parat de terminație, care se găsește pretutindeni în texturile veacului XVI și XVII (cf. 39 b β), pe atunci pecind se întrebuița în mod indiferent articolul de genitiv-dativ, ba la urma, ba la începutul numelui, pe cînd se zicea în mod indiferent și alternativ ei credință și credinței, ei drăcească și drăceascăei; căci odată, ce s'a deprins urechea a lega terminația *e* cu articolul de genitiv-dativ sing. feminin final, a păstrat această terminație și cu articolul inițial, considerînd'o ca ceva necesar, ca ceva formal al genitivului. Îndată ce a zis cineva casei, n'a mai putut zice ei casă, ci numai decît ei case,—și apoi, fiindcă articolul după înțăles este un pronume determinativ iar după formă samină întocmai cu toate pronumele, transformarea terminației *ă* la genitiv-dativ a rămas și atunci cînd în locul articolului se întrebuița un alt pronume, cînd de pildă în loc de ei case se zicea celei case.

c. Lexice.

În limba noastră din veac. XVI se găsesc o mulțime de cuvinte care astăzi nu se mai întrebuițează, și anume substantive derivate imediat din participii trecute, precum: АДЪНАТЪЛЪ, АЖЪНАТЪЛЪ, АПЪРАТЪЛЪ (certarea) АПРОПІАТЪЛЪ (aproapele), АПОУЧИТЪЛЪ (mirosul), асцунс (secret), АСКЪАТАТЪЛЪ, АКОПЕРИЦІИ (fațarnici), КОПЕРИТЪА (acoperemînt), КРЕЗЪЦІИ (credincioșii), КРЕСКОУТЪЛЪ (statura), КЪМПИЛЪТЪ (sfîrșit), КОУРСЪАКЪ (curgerea), ДАТОУА (prinsoare, așăzămînt, datorie, dar), ДЕШКИСЪА (deschiderea), ДЕСПОУСЪА (stăpinire, putere), ЗИСЪА (vorba), ЕШИТОУЪА (eșirea), ЛНТРАТЪА (întrearea), ЛОУМИНАТЪА (lumina) менит (menire), НЪСКЪАТЪА (?), ПЛЕКАТЪА (umilința), РЪМАСЪА (rămășița), СЪРОУТАТЪА

(închinăciunea), ЦІЮВЦИ (cunoscuți, cunoscători), СПЗ-МЖИТАТЪЛЪ (spraima), ТЕМЪЦІИ (cei ce se tem), ЦИНС-ТЪЛЪ (sprijinul), ВИПТЬ (mîncare, roadă); — АСКЪНСА (secret), агоиситă (avere), ЛЧЕПЪПА (începutul), ЛЗСАТА (așază-mînt, lăsatul), НЗСКЪТЖ (naștere), ПЗСКЪТА (pășunea), ЦИ-ЪТА (știința), НЕЦИЪТА (neștiința); — АПОУСЕ (apusul), ДЕРЪПТЕЛЕ (dreptățile), ЛЧЕПЪТЕЛЕ (începerile, faptele), ЛНФРИКАТЕ (fapte înfricoșate), МИРАТЕЛЕ (minunile), РЗЖ-РИТЕ (răsărit), СКЗПЪТАТЕ (apusul), ОУРЪЗИТЕЛЕ (urzirea).

36. În afară de fenomenele limbistice înșirate, care sînt comune tuturor monumentelor limbei romînești din veac. XVI, mai sînt altele care aparțin unor anumite localități. Anume:

a. *n* între vocale se găsește prefăcut în *r* în Apostolul de la Voroneț (33 a₉), în o parte din legendele religioase din codex sturdzanus (33 a₁₁: Legenda Duminiceii; Incercări de traducere din slavonește; Legenda lui Avraam; Fragment liturgic) și în fragmentul din catehismul de la Sibiu (33 a₁ obs.), de ex. mîre, bure, etc.

b. Texturile de la Brașov-Săbeș prezintă următoarele particularități: α) după numeralele ordinale substantivele feminine se articulează, a doua oara, etc.; β) adiectivul articulat cu cel se mai articula încă odată cu -l; omul cel bunul (tot așa și în Ap. Vor.); γ) se întrebuița cuvîntul opt (=opus est, trebuie) care încă și astăzi există pe la Brașov, însă cu forma ops (=opt să) și cu însemnarea de doară, poate, ВПТЬ СЪ КОУ-

НОАШТЕМ ПЕРИРѢ ИОАСТРѢ Сазъ I, D. XIII după anul nou (Acest cuvînt se găsește și în Ap. Vor. cu forma mai aproape de cea latină ОПОУМСТЕ XII, 5—6, etc.); δ) l muiat exista încă în cuvîntul ult (=oblito, uit), КЗ ОУЛТАИ СЗ МЖНЪЛКЪ ПЖИНЪ МЪ Ps. ps. CI, 5; СЗ ОУЛТАРЕМ НОВМЕЛЕ ДОМНШАИ НОСТРѢ, Ib. ps. XLIII, 3. cf. 18 obs (Tot așa și în Ap. Vor., cu deosebire că pe lângă cuvîntul uit [precum ОУЛТЪ CXV, 4; ОУЛТЪ-ТОРЮ, CXV, 8] se mai găsesc și altele cu l muiat, prec. ГОЛИ, VI, 1; КЛЪМЪЗСЕ, LXXII, 6, 7; etc); ε) nu exista sunetul dz, precum se constată din aceea că se găsește întrebuițat numai caracterul з pentru reprezentarea și a sunetului z (de ex. din cuvîntul zălog) și a sunetului dz (=d lat.+i, din cuvîntul dziuă, de ex., pronunțat moldovinește), în vreme ce în texturile originare din alte localități ale Transilvaniei precum și în Apost. Vor. se găsesc amîndouă caracterele întrebuițate, și з și ѕ, cel dintîiu pentru sunetul simplu z iar cel de al doile pentru sunetul dublu dz.

c. În Tetravanghelul lui Radu Grămăticul (33 a₁₀) încă lipsește sunetul dz.

Este de observat că astăzi acest sunet se găsește în Moldova de sus, în Transilvania vestică și Macedonia.

d. În Biblia Orășt. (33 a₉) se găsește imperativul vă (=lat. pop. va pro vade, *Schuchardt* Vok. II, 393) cu însemnarea de mergi, dute *).

*) Fără să mai vorbim de aceea că în dialectul macedonean și istriian (18 obs.) se găsesc încă unele din fenomenele lim-

C.

Date biografice.

37. Scriitori români din veac. XVI se cunosc următorii:

a) În Transilvania.

α) *Diaconul Coresi*. Nu se știe locul și timpul

bistice care la Români din Dacia au dispărut de la începutul sec. XVII, chiar în Dacia se mai păstrează pe ici pe colea urme dintr'însele.

a) Rotacismul (36 a) care în al XVI veac era răspândit în mai multe localități din Dacia—nu se poate ști în care anume—se mai adăpostește astăzi în comunele Albac-Arada, Lăpușul și Scărișoara din munții apuseni ai Transilvaniei (*G. Candrea*, Rotacismul la Moși și Istriani, București, 1886, p. 27 sqq).

b) În Culegere de proverburî sau povestea vorbei de *Anton Pan*, București 1883, p. 47, găsim:

Zise ai sale neveste (35 b α)

Dragă, o zicală este:

Bogatul minincă cînd ie foame

Și săracul cînd găsește.

Anton Pan era din Bulgaria și a scris în București.

c) În Muntenia (mai ales în districtul Ilfov?) se găsește fenomenul cel special al texturilor de la Brașov (36 b β), articularea dublă a adiectivului: ochii ăia mării, o înmormîntare d'alea împărăteștile, lovituri d'alea indesatele, codrul acela năprasnicul, etc. (Legende sau basmele Românilor, adunate din gura poporului de *P. Ispirescu*, București, 1882, p. 20, 31, 39, 181, 188, etc.).

d) În Șteiu „un sătișor din valea Crișului Negru, pe aproape de poalele munților Biharea“ (Crișana ostică) se păstrează încă imperativul vâ (36 d) care caracteriza în veac. XVI limba romînească de la Orăștia (*Miron Pompiliu*. Conv. lit., Martie, 1887).

nici al nașterii nici al morței. Din cărțile lui tipărite atita rezultă numai că a trăit în veac. XVI, că era diacon și se numea Emanuel. Era probabil de neam grec, judecînd după numele Coresi. Acest nume se găsește prin actele publice muntenești încă din veac. XV. A tipărit în Transilvania, la Brașov și Săbeș, cele două cazanii și psaltirea (33 a 4, 6, 7).

β) *Mihail Tordaș*. A tradus Biblia Orăș. (33 a 8), împreună cu *Herce Ștefan* preot în Caransăbeș, cu *Peștișel Moise* preot în Lugoș și *Achirie* protopopul Hunia-
doarei. În prologul Bibliei, singurul izvor de unde putem ști ceva asupra autorilor pomeniți, *Mihail Tordaș* se numește episcop al Romînilor și după toată probabilitatea a fost un episcop impus de principele calvin al Transilvaniei și nerecunoscut de Romîni, căci niciări nu se mai găsește ceva pomenit despre existența vreunui episcop romin din Transilvania cu asemenea numire.

γ) *Preotul Grigorie* din Măhaci (Transilvania) a scris (?) și copiat între 1583 și 1619 în sbornicul numit codex sturdzanus 33 a 1, 2, 11.

b. În Muntenia.

α) *Radul Grămăticul*. A copiat după un alt ms. mai vechiu Tetravanghelul de sub 33 a 10.

IV

VEACUL XVII.

A

Date bibliografice.

38. Din veac. XVII ni s'au păstrat următoarele scrieri în limba română, unele tipărite, altele manuscrise.

I. In original.

a. Cărți religioase și istorice. dintre care cele tipărite în Transilvania au fost date la lumină de Calvinii cu scop de a trage pe Români la Calvinismu.

α) Tipărite.

· In Transilvania:

1) Cazania, Belgrad, 1641.

2) *Посль ТЕСТАМЕНТЬ САС ЛПЗКАРЪ АС ЛЪЦЪ ПОСАВ А
ЛШИ Іс Хс ДОМНШАШИ НОСТРЪ ДЕН ИЗВОДЪ ГРЕЧЕСКЪ
ШИ СЛОВЕНЕСКЪ Л ЧЕТАТЪ БЪЗГРАДШАШИ . . . АХМИ
(1648).*

2^a) Catechismus, summa szau meduha à uluitej și a kredinciej christinaszkoe de Stefan Fogarași, Bălgrad, 1648 (cf. 28).

3) **Ψалтирѣ че сз зиче кзнтарѣ а фериचितълаши пррк ши лпзрат Двдѣ к8 кзнтъриле лши Моиси . . ден нзвод жидовескѣ л четатѣ Белградълаши . . . ахна (1651).**

4) Catehismu, calvinesc, Bălgrad, I ed. 1642; II ed. 1657 (A treia editie, a Academiei Romîne, Sibiu, 1879).

5) Сикриюль де адр. карте де проповеданіе ла морци . . . л Сасъшевеш . . . ахпг (1673).

5^a) Elegia lui Haliciu, Basel, 1674 (cf. 28).

6) Carare pe scurt, Belgrad, 1685.

7) Рзндѣгала Діаконствелоръ днпре лимба словеніаскз . . . л скавнѣль Митрополій Белградълашій ахпз (1687).

8) Часловець каре аре лтр8 сине савъвеле де ноапте ши де зи скоасе пре р8мзніе де пре словеніе . . . л митрополіа Бзлградълаши . . . 168 ?

9) Молитъвникъ изводит дин словеніе . . . лмитрополіа Белградълашій . . . ахпи (1689).

10) Ceaslov, Belgrad, 1696 ?

11) Күріакодроміон саз Бүліе лвзцзтолре . . . л Бзлградъ. л анѣль ахча (1699).

In Moldova:

12) Карте ромзнѣскж де лвзцзт8рж д8минечел. прес-те ан ши ла празниче лпзрзтеци ши ла свзнци мари . . . тзлмзчитж ди л лимба словеніаскз пре лимба ромзнѣскж . . . де Барлаам Митрополитъль де цара Молдовен . . .

⌘ Іаш . . . ахмг (1643. Cazania lui Varlaam).

13) Шапте тайне а Бесѣречїи типхритѣ . . . ⌘ трзг
⌘ Іаш . . . зрнг (1645).

14) Карте ромзѣскѣ де лвзцзтсрѣ дела правилеле
лпзрзтеци . . . тжлмзчитѣ ди ⌘ лимба иленѣскѣ пре
лимеа ромзѣаскѣ . . . ⌘ Іаш . . . ахмѣ (1646. Pravilele
lui Vasile Lupu. A doua ediție, Botoșani, 1875; a treia
ediție în *Bujoreanu*, Colecțiune de legiuirile
României vechi și nouă, București, t III, 1885).

15) Псалтире а свѣтѣлѣй Пророкъ Давид . . . пре вер-
шсрї токмитѣ ⌘ чинч ай . . . де смеритѣл Досодеѣй Ми-
трополитѣл де цара Молдовей . . . в монстырѣ Оунев . . .
зрпа (1673. Psaltirea în versuri a lui Dosoteiu; Psal-
tirea lui Dosoteiu. A doua ediție, a Academiei Romine,
București).

16) Якладнсть, Unev, 1673.

17) Дѣзѣаска литсрѣѣ, акмс ⌘ тѣй типхритѣ рѣмзѣ-
нѣѣ . . . ⌘ Ашь . . . зрпз (1679).

18) Molitvenic de-nțales acmu tipărit intru bla-
goslovite zilele măriei sale prealuminatului . . . Ioan
Duca Voevoda, în tiparnița Sfintei Mitropolii, 1681.

19) Псалтирѣ'денцзлес . . . кѣ послѣшанїа смеренин
ноастре Досодею митрополитѣл . . . ⌘ Аш . . . зрпи
(1680).

20) Паримїиле престе ань . . . кѣ послѣшанїа смери-
тѣлѣй Досодеѣй Митрополитѣл . . . ⌘н Аш . . . зрпи
(1680).

21) Пролзацеле тѣтсрорѣ сфинцилорѣ, de pre izvoa-

dele grecești de smeritul Dosoteiu Mitropolitul, Iași, 1683, (Sinaxariul mitropolitului Dosoteiu).

22) ЛВЗЦЗТ8РА СІТА АДЕКЪ СІТЕЙ ШИ Д8МНЕЗЗЕЦІИ ЛУТ8РГІЙ ТЗАКСИРЕ ДЕ ПЕ ЛІМБА ГРЕЧАСКЖ ПЕ ЛІМБА Р8МЗ-НІАСКЖ ДЕ ВРЕМІТА КАКАВЕЛА ДАСКАЛЬ . . . ІАШИ Л ТИПАР-НИЦА ДОМНІАСКЖ, 1696.

23) ДІВАН8ЛЪ САС ГЖАЧАВА ЛЦЕЛЕПТ8Л8Й К8 Л8МА . . . ПРИН . . . АЛ8Й ІУ. ДІМИТРІЕ КВНСТАНТИНЬ TRUDĂ . . . Л ІАШИ, АХЧИ (1698. Divanul lumii. A doua ediție, a Academiei Române, București, 1878).

În Muntenia.

24) ПРАВИЛА . . . ДЕРЕПТЗТОРЮ ДЕ ЛЪЦЕ, ТОКМЪЛЕ СФНЦІАЛОР 'АПСІА ТОКМИТЕ ДЕ З СЗВОАРЖ . . . Л МЪНЗСТІР. ГОВОРА . . . АХМ (1640. Pravila cea mică. A doua ediție, a Academiei române, București, 1884; a treia ed. în *Bujoreanu*, Col. d. leg. rom. t. III).

25) ВУГЛІЕ ЛВЗЦЗТ8РАРЕ САС КАЗАНІЕ ПРЕСТЕ Д8МЕНЕЧЕЛЕ АН8Л8И ШИ ЛА ПРАЗНИЧЕ ГПДСКЪ ШИ ЛА АЦІ СФНЦІ МАРИ . . . ГОВОРА, АХМВ (1642. Cazania I de la Govora).

26) Cazanie, tipărită la Govora sub Mateiu Basarab (Cazania II de la Govora).

27) ЛВЗЦЗТ8РИ ПРЕСТЕ ТОАТЕ ЗІЛЕЛЕ . . . ПРЕП8СЕ ДЕ ПРЕ ЛІМБЖ ГРЕЧАСКЖ . . . ПРЕ ЛІМБЖ Р8МНЪСКЖ В ДЛЗ-ГОМПОЛІ (Cîmpulung) . . . АХМВ (1642).

28) ВУГЛІЕ ЛВЗЦЗТОАРЕ Д8МНІНЕЧЕЛОР ПРЕСТЕ ТОТ АН8Л ШИ ЛА ПРАЗНИЧЕ Д8МНІЕЦИ . . . МОНАСТІРЪ ДЪКЛ . . . АХМА (1644).

29) ЛДЕРЕПТАРЪ ЛЕЦІИ А8 ДМНЕЗЗ8 КАРЪ АРЕ ТОАТЖ Ж8ДЕКАТА АРХІЕРЪСКЖ ШИ ЛПЗРЗТЪСКЖ ДЕ ТОАТЕ ВІНІЛЕ

превѣщи ши миренеци . . . ꙗ трговице . . . зрѣ
(1652. Pravila cea mare; Pravila lui Mateiu Basarab.
A doua ediție în *Bujoreanu*, Col. d. leg. rom. t. III).

30) Кѣга ꙗцелеслави . . Бѣскреци . . аѡи (1678).

31) Свѣта ши Дмнезѣаска Лѣтсрѣе . . . депре из-
водѣлз греческѣ . . . ꙗ скаѣнѣл митрополїи Бѣскрецилор
. . . аѡп (1680).

32) Свѣта ши Дмнезѣаска Сѣвангелїе . . . дипре врзн-
дѣгала гречесїи Сѣвгїи . . . ꙗ . . . Бѣскреции . . . аѡпв
(1682).

33) Япостола . . . депреврзндѣгала греческѣлѣ апс-
тва . . . ꙗ . . . Бѣскреци . . . аѡпг (1683).

34) Библїа декѣ дѣмнезѣаска скриптѣрѣ але чеи веки
ши але чеи нѣла ꙗѣце . . . дѣпре лимѣ елинѣскѣ . . .
ꙗ скаѣнѣл митрополїей Бѣскрецилорѣ . . . аѡпи (1688.
Biblia de la București).

35) Мѣргѣритаре, адекѣ кѣвинте де мѣлте фѣлѣори
лчелѣи лѣтрѣ сфинци пѣринтелѣи нѣстрѣ Іѣан аркиеписко-
пл цариградѣлѣи . . . ꙗ Бѣскреции . . . зрѣѣ (1691).

36) Православника мѣртѣрїсире дѣпре гречаска
. . . Бѣзѣл . . . зс (1692).

37) Свѣта ши Дмнезѣаска Сѣвангелїе елинѣскѣ ши
рѣмзнѣскѣ . . . București . . . аѡчѣ (1696).

38) *Evanghelie, Sneagov*, 1697.

39) *Triod, Buzău*, 1697.

40) Карте сѣл ѣсминѣ кѣ дрѣпте дѣвези . . . ꙗ Снѣ-
гов . . . аѡчѣ (1699).

41) *Molitvenic, Buzău*, 1699.

42) Лѣвѣцѣтѣри крѣцинеци . . . акѣма лѣѣи скоасе

ДЕ ПРЕ ЛИМБА ГРЕЧАСКЪ ПРЕ ЛИМБЪ РЪМЪНЪСКЪ ШИ САЪ ТҮ-
ПЪРИТ . . . Л АНЪЛЪ АΨ . . . Л ГИЪГОВЪ (1700).

43) ФЛОАРЪ ДАРЪРИЛОРЪ . . . ДЕПРЕ ГРЕЧІЕ СКОАСЪ ПРЕ
РЪМЪНІЕ . . . ШИ САЪ ТҮПЪРИТ . . . Л ГИЪГОВЪ . . . ЗСИ
(1700).

44) ТРИВДІВН ЧЕ СЪ ЗИЧЕ ТРИПЪСНИЦЪ . . . Л СФІТА
ЕПИСКОПІЕ ДЕ ЛА БЪЗ. 1700.

45) Minee, Buzău, I ed. 1698, II ed. 1700.

46) Catavasieriu, București, 1700.

47) Neamul țării Moldovei de unde du-
rează, de *Miron Costin*, în versuri.

48) Versuri pentru prealuminații și slă-
vit pomeniții Domni, de *Dosoteiu Mitropolitul*
(Pomelnicul Domnilor Moldovei de Mitropolitul *Do-
soteiu*).

49) Каландар че съ кѣмъ фѡлетѣл нобел де анѣл
аѡчг: кареле дѣпре лимба фрѣнчаскѣ лн рѣмѣнѣскѣ
саѣ лнторсѣ де жѣпѣнѣл ноан романѣл, 1693 (Muntenia).

50) Прогностиче дѣпре калиндареле фрѣнчѣци скоасе
де анѣл аѡче, 1695 (Muntenia)

51) Calendar, 1694 (Muntenia, probabil același
autor).

52) Calendar, 1699, (Muntenia, probabil același
autor).

53) Calendar, 1703 (Muntenia, probabil același
autor).

Nr. 38 I^a 1—46 se găesc la Bibliotecele Centrale
din Iași și din București, la Biblioteca Academiei și la

particulari. T. Cipariu singur avea Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 43. — Nr. 47 în Psaltirea în versuri a mitropolitului *Dosoteiu*. — Nr. 48 în Molitvenicul și Paremiariul mitropolitului *Dosoteiu* (Nr. 18 și 20), precum și în Letopisețele țării Moldovei de *Mih. Cogălniceanu*, ed. II. t. III, București, 1874 p. 526 sqq. — Nr. 49—53 în familia Brincovanu, București (Rev. rom. I, 657).

β) manuscrise.

53 a) Verseturile 3—41 din cap. XXVI din Levitic

Pe două foi de pergament în Biblioteca națională din capitala Serbiei. D-1 *Hasdeu* (Cu v. I, 5) îl numește cel mai vechiu text biblic în limba română și-l pune la an. 1560; critica gramaticală însă îl arată ca din veac. XVII.

54) Sbornic, scris de *poza Ioan* din satul Sîmpetru (Transilvania) pe la 1620: Alexândria, Floarea darurilor, Rojdanicul (Col. Tr. 1883 p. 323 sqq. 445 sqq).

55) Cronograf, de *Mihail Moxa*, Oltenia, 1620.

55 a) Palia, pe la 1625?

56) ПРАВИЛА ДѢСЯ СКОУСЯ ШИ ТОКМИТЯ ШИ ДЕНТРОС МВАТЕ СВНТЕ СКРИПТЪРИ ЧЕРКАТЯ ШИ ГЪСИТЯ, de Eustratie Logofătul (cf. Col Tr. 1882 p. 210 sqq.).

57) Sbornic: ВЕДЕНІЯЛЕ МАИЧІЙ ПРѢЧЕСТЕ; cîntări bisericești; ТАТЪЛ НОСТРОС КЪ ТЪЛК; КАТАВАСІЯЛЕ ДЕ ЛА БЪНА ВЕСТИРЕ; ПОВѢСТЕ ДЕ ПИДЪЗ; ЖИТІА ПЪРИНТЕЛЪШ ВАСИЛІЕ; fragment de geografia Transilvaniei; veac. XVII.

58) Sbornic: **СЛЪЖБА СВНТЕЛОР СТРАСТЕ**; громовник; XII visuri ale lui Mamer; **МОЛИТВЕ**; **СЛЪЖБА ДРОПЗРІИ**; veac. XVII.

59) Sbornic: fragmente de octoih; Apostolul și Evanghelia pe unele zile și sărbători; **СЛЪЖБА СВНТЕЛОР СТРАСТІИ**; fragment de leturghie; veac. XVII.

60) **ЛВЗЦЪТЪРИ ДЛЪСЕ ШИ ТОКМИТЕ ПЕНТРОС ПЕТРЪ-ЧЕРИЛЕ СФНЦИЛОР ВЪТЪРЪНИ ЕРМОНАШИ ШИ ПЪСТНИЧИ**; fragment de apocalips; fragment de virtuți și răutăți; comentarii asupra apocalipsului; veac. XVII.

61) Evangheliile Duminicelor, veac. XVII, Muntenia.

62) Leturghia sîrbească-romînească-grecească, veac. XVII, Muntenia.

63) Sbornic: Rugăciuni pe zilele săptămînei; Istoria lui Achirie; veac. XVII.

64) Sbornic: Apostoli și evanghelii; **ПЪСЧЕНІЕ** pe duminicile anului; Pascalia filosofului Damaschin; Invățături la sărbători; veac. XVII, Transilvania.

65). Sbornic: **СЛЪЖБА СФНТЕЛОРЪ ПАТЕМИ**; cea mai mare parte a Molitvenicului; veac. XVII, Transilvania.

66) Cronograf, veac. XVII, (? *M. Gaster*, *Literatura populară romînă*, București, 1883, p. 574).

67) Cronograf, pe la 1650 (?)

68) Molitvenic, între anii 1650—1675.

69) A. lui *Neagoe Voevodul* învățătură către fiul său Teodosie.... cum se cade Domnilor să șadă la masă, 1654.

70) Invățătura lui *Neagoe Voevod* cătră iubitul său cocon.... cum și în ce chip vor cinsti pe boiari și pe slugi, 1654.

71) Invățătura lui *Neagoe Voevod* cătră fiul său Teodosie Vodă și cătră alți Domni cătră toți, ca să fie milostivi și odihnitori, 1654.

72) Viața și traiul sfinției sale părintelui nostru Nifon, patriarhul Țarigradului, care a strălucit în multe spatime și ispite în Țarigrad și în țara muntenească, scrișă de Kyr Gavriil, protul adevădat mai marele Svetagorii (Biografia patriarhului Nifon) 1654.

73) Molitvenic, 1679.

73^a) O geografie a Ardealului, între 1660—1680 (?)

74) Dicționar romînesc-slavonesc, veac. XVII.

75) Dicționar romînesc-latinesc, scris de un bănațean (din Lugoș? cf. 28).

76) Glosar slavo-romîn, veac. XVII.

77) Glosar slavo-romîn, veac. XVII.

78) Alte manuscrise, scrise romînește în România de la XV (??)—XVII veac.

79) Sbornic, 1692.

80) Triod, scris de *Alexandru Dascalul*, 1694 (?) Transilvania.

81) ПЕНТИКОСТАРІОНЬ, scris de *Alexandru Dascalul*, 1694, Transilvania.

82) Cronograf, pe la 1695 (?)

83) A luj szvent David kraj si prorokul o szutyie si csincs dzecs de soltari, cari au szkrisz cu menile lui *Viski Janos* en Boldogfalva, 1697 (cf. 28).

84) Psaltirea, în versuri, de *Teodor Corbea* pe la 1700, Transivania.

Nr. 38 a ⁵³^a s'a publicat în Cuv. I, p. 5 sqq.—Nr. ⁵⁴ este al D-lui Șt. Neagoe, profesor în Bîrlad.—Nr. ⁵⁵ publicat în Cuv. I.—Nr. ^{56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 84,} în biblioteca lui *T. Cipariu*.—Nr. ⁶⁷ în Biblioteca Centrală București.—Nr. ⁶⁸ în Biblioteca Academiei romîne.—Nr. ^{69, 70, 71, 72} într'un sbornic de la 1654 din Biblioteca Centrală București; s'au tipărit în *Invățăturile D-lui Neagoe Basarab* către fiul său Teodosie, București, 1843 și în *Hasd.*, Arh. ist. I II 111 sqq. 120 sqq. Părerca obicinuită este că însuși *Neagoe Vodă* le-ar fi scris. Într'un asemenea caz ms. de la 1654 ar fi numai o copie în limba veacului XVII după originalul perdut de la începutul veacului al XVI. Critica istorică singură ar pute hotărî dacă se pot atribui, *Invățăturile* și *Biografia lui Nifon*, lui *Neagoe Basarab*, ori ba.—Nr. ⁷³ al D-lui *Gaster*.—Nr. ⁷³^a la biblioteca centrală din București, după *Gaster*, *Crestomatia*, citat de *V. A. Ureche* în *Ist. lit. rom.* p. 150.—Nr. ⁷⁴ al D-lui *D. Sturza*; s'a tipărit în parte în Cuv. I, 259 sqq.—Nr. ^{76, 77, 78,} în Biblioteca Imperială din Petersburg, în Biblioteca Universității, Biblioteca Sinodală, bibliotecile contelui Uvarof și a D-lui Gludov din Moscva. După *Gr. Tocilescu*, în *An. A. c. Rom.* ser. II, t. XI, secț. I p. 71 sqq.—Nr. ⁷⁹ al D-lui *M. Eminescu*.—Nr. ⁸⁰ și ⁸¹ în biblioteca bisericeii S-lui Neculaiu din Brașov.—Nr. ⁸² în Biblioteca Hohenzollern din Siegmaringen.

b) Acte publice.

α) tipărite.

Scutire de bir, de la *Șerban Cantacuzin* (Tr. Nr. 27 din 29 Iunie 1869).

β) ms.

Publicate exact.

1) Act de scutire de la Banul Craiovei, 1600.

Publ. în Col. Tr. 1883 p. 235.

2) Testament, 1600.

3) Zapis de vânzare, 1600.

4—8) Cinci hrisoave de la *Simeon Vodă Moghilă*,
1601—1602.

9) Zapis de zălog, 1603.

10) Zapis de vânzare, 1604.

11) Zapis de vânzare, 1605—1608.

12) O mărturie, 1606,

13) Notiță de cumpărătoare, 1606.

14) O delimitație, 1608.

15) Notiță de cumpărături, 1608.

16) O scrisoare de fimee, 1609.

17) Poruncă domnească, 1621.

18) Zapis de vânzare, 1636.

Nr. 1—18 s'au publicat în Cuv. I, 92—229.

19) Hrisov de la *Leon Vodă*, 1631.

20) Hrisov de la *Mihaiu Bravul*.

Nr. 19, 20 în Arh. p. fil. 1868, p. 19 și 20.

21—131) 114 acte publice moldovinești și mun-
tenești din veac. XVII.

În Arh. ist. I, I, 8—140, III, 214—266.

135) O foaie de zestre din 1669.

136) Act de danie, 1622.

137) Hrisov, 1623.

138) Mărturie, 1629.

139) Hrisov, 1636.

Nr 135—139 în Rev. Toc. I, 337; IV, 708, 711, 712, 713.

140) Poveste mai aleasă Cristeștilor, de *Miron Costin* (Insemnare de părțile din moșia Cristeștilor câte erau ale lui *Miron Costin*).

În *V. A. Ureche, Miron Costin, Opere complete, t. I, București, 1886, p. 797.*

141) Notițe autobiografice scrise cu propria mână, a lui *Constantin Brîncoveanu*, în Calendarele de sub 38 a 49, 50, 51, 52, 53.

În Rev. rom. I, 663 sqq.

142) Condica de rînduiala visteriei de la Ianuar 1 an. 1694 până la Decembre 31 an. 1703.

Arhiva statului, București.

Publicate neexact.

Diverse acte publice în:

Magazin istoric pentru Dacia sub redacția lui *A. Treb. Laurian* și *N. Bălcescu*, 5 to-

muri, București, 1845—1848; Uricariul de *T. Codrescu*, 6 vol., Iași, 1851—1887; Foaea de istorie romînă sub redacția lui *B. P. Hasdeu*, Iași, anul unirii 1; Romania, revistă ebdomadară sub redacția lui *B. P. Hasdeu*, Iași, 1859; Foița de istorie și literatură sub redacția lui *B. P. Hasdeu*, Iași, 1860; *Pap. Il. Tez. d. mon. ist. I*; *Ep. Melhisedec*, Cron. Huș.; același, Cronica Romanului și a episcopiei cu asemenea numire, București, 1874; același, Not. ist. ș. arh.; Col. Tr. 1876; *V. A. Ureche*, Mir. Cost. Op. compl. I; An. Ac. Rom. ser. II, t. VIII, secț. II, p. 248 sqq.

c. Inscriptii.

1) Pe mormîntul lui *Mihaiu Viteazul*, încep. sec. XVII, Măn. Dealul.

Pap. Il. Tez. de. mon. ist. I, 394.

2) Pe mormîntul lui Stroea Buzescul, 1602.

Col. Tr. 1873, p. 207.

3) Pe mormîntul călugăriței Teofana, mama lui *Mihaiu Viteazul*, 1606, Măn. Cozia.

Pap. Il., Tez. d. mon. ist. I, 295.

4) Pe legătura unei Evanghelii, biserica Dancul, Iași, 1642.

Ep. Melh. Not. ist. și arh. p. 258.

5) Pe o cruce, măn. Bistrița Olt., 1642.

Gr. Tocilescu, Raporturi asupra câtorva mănăstiri, biserici și schituri din țară, în An. A. c. Rom. ser. II, t. VIII, secț. II, p. 194.

6) Pe o candelă, 1642, Măn. Tismana.

Gr. Tocil., ibid. p. 218.

7) Pe o cristelniță, 1647, Măn. Tismana.

Gr. Tocilescu, ibid. p. 220.

8) Pe un mormînt, 1649, Măn. Bistrița Olt.

Gr. Tocil., ibid., p. 206.

9) Pe o candelă, 1650, Măn. Tismana.

Gr. Tocil., ibid. p. 214.

10) Pe un sfeșnic, 1653, Măn. Tismana.

Gr. Tocil., ibid. p. 214.

11) Pe o cățue, 1655, Măn. Tismana.

Gr. Tocil., ibid., p. 219.

12) Pe o cruce, 1669, Măn. Bistrița Olt.

Gr. Tocil., ibid., p. 204.

13) Pe o cățue, 1670, Măn. Bistrița Olt.

Gr. Tocil., *ibid.*, p. 203.

14) Pe un chivot, 1671, Măn. Tismana.

Gr. Tocil., *ibid.*, p. 211, 212.

14^a) Pe un sicriu, 1671, Măn. Tismana.

Gr. Tocil. *ibid.*, p. 212.

15) Pe un mormînt, Măn. Răducan, 1672.

Ep. Melhisedec, *Not. ist. și arh.* p. 127.

16) Pe o cruce, 1678, Măn. Bistrița Olt.

Gr. Tocil. *Raport. as. cit. Măn.*, p. 194.

17) Pe un epitaf, 1681, Măn. Tismana.

Gr. Tocil., *ibid.*, p. 211.

18) Pe biserica Sf. Ioan Gură de aur din Beilic, Iași, 1683.

Ep. Melh. *Not. ist. și arh.* p. 258.

19) Pe o cadelniță, 1683, Măn. Tismana.

Gr. Tocil., *Raport. as. cit. Măn.* p. 221

20) Inscricție din an. 1684 pe ferecătura Evan-

gheliei de la 1682 unde se găsesc însemnările lui *Brîncoveanul* de sub Nr. următor.

Rev. Rom. I, 662.

21) Trei însemnări din an. 1685 ale lui *Constantin Brîncoveanul* pe un exemplar al Evangheliei de la București din 1682. La Măn. Dintr'un lemn.

Rev. Rom. I, 662.

22) Pe o anaforniță, 1685, Măn. Bistrița Olt.

Gr. Tocil. Raport. as. cît. Măn. p. 196.

23) Pe un disc, 1685, Măn. Bistrița Olt.

Gr. Tocil., ibid. p. 203.

24) Pe ripide, 1685, Măn. Bistrița Olt.

Gr. Tocil., ibid. p. 195.

25) Pe o cadelniță, 1686, Măn. Tismana.

Gr. Tocil., ibid., p. 221.

26) Pe două sfeșnice, 1686, Măn. Bistrița Olt.

Gr. Tocil., ibid., p. 195.

27) Pe ripide, 1689, Măn. Tismana.

Gr. Tocil., ibid., p. 214.

²⁸⁾ Pe uu mormînt, în versuri, 1692, Măn. Bogdana.

Ep. Melh., Not. ist. și arh. p. 120.

²⁹⁾ Inscricții pe biserica de la Măn. Horezu, pe portretele și icoauele din aceeași biserică, din anii 1692 sqq.

Gr. Tocil. Raport. a s. cît Măn. p. 177 sqq., 180 sqq.

³⁰⁾ Pe ferecătura unui Tetravanghel, 1693, Măn. Bistrița Olt.

Gr. Tocil., *ibid.*, p. 197.

³¹⁾ Inscricție a lui *Neculaiu Costin* pe o Evangelie de la biserica Sf. Ioan, Iași (strada Primăriei), 1694.

V. A. U., *Mir. Cost.*, *Op. Compl.* 223.

³²⁾ Pe o fntină, Măn. Bistrița Olt.

Gr. Tocil., Raport. a s. cît. Măn. p. 207.

³³⁾ Pe o copie pentru luat anafora, Măn. Bistrița Olt, sfirșitul sec. XVII.

Gr. Tocil., *ibid.*, p. 204.

II. In copii din veac. XVIII. Ms. istorice și retorice*).

1) Cronica lui *Ureche* (Domnii țării Moldovei și viața lor, de la 6807 sau 6821 sau 6867 [1299, 1313, 1359]—1594).

13 ms. existente + 2 transilvănene care nu se mai găsesc.—9 din aceste ms. sînt ale D-lui Mihail Cogălniceanu (astăzi la muzeul din București?); 3 sînt la Oradea Mare, biblioteca seminarului, și 1 a servit la tipărirea decătră Ioanide a cărței *Istoria Moldo-Romîniei*, București, 1858. Cele 2 care nu mai există au servit lui *Engel*, *Geschichte der Moldau und Walachei*, Halle, 1801. Ms. D-lui *Cogălniceanu* sînt din anii 1650 (?), 1711, 1716, 1777, 1835.

Cronica lui *Ureche* s'a publicat de D. M. *Cogălniceanu* în *Letop.* ed. I și II t. I și în *Em. Picot*, *Chronique de Moldavie depuis le milieu du quatorzième siècle jusqu'à l'an 1594*; texte roumain en caractères slaves avec traduction française, Paris, 1878—1883.

Foarte multe variante.

2) Operele lui *Miron Costin* (a¹) Carte pentru descălecatul dintiiu al Moldovei; b¹) Letopisețul țării Moldovei de la 1594—1662; c¹) De lucrurile țării ungurești și cum au cuprins Turcii țara ungurească; d¹) Viața lunei (poezie lirico-didactică); e¹) Stihuri împotriva zavistiei (satiră); f¹) Epigramă cătră Mitropolitul Dosoteiu (asupra trebuinței de a se îmbogăți omul în

*) Subliniem cărțile cu titlul exact.

credință, iar nu în bani); g¹) Ințălesul stihurilor cum trebuie să se citească (Invățătură asupra chipului în care trebuiesc cetite versurile din Viața lumii; însoțește ca introducere această mică poezie); h¹) Epitaf la mormântul unui fiu al lui Solomon Birlădeanul).

35 ms. din anii 1696(?), 1710, 1713, 1726, 1740, 1743, 1746, 1753, 1765, 1766, 1770, 1775, 1781, 1782, 1784, 1785, 1805, la Biblioteca Academiei Române, Muzeul București, Biblioteca Centrală Iași, Oradea Mare biblioteca Seminariului, particulari.

Nr. a¹, b¹ c¹ în *Cogăl. Letop. ed. I și II, t. I* (c¹ s'a atribuit de *Cogălniceanu* lui *Neculaiu Costin*).—Nr. a¹, b¹ în *V. A. U. Mir. Cost. Op. compl.*—Nr. d¹, e¹ în *Conv. Lit. Aprilie 1886* și în *V. A. Ureche, Schițe de istoria literaturii române, București, 1885, p. 125 sqq.*—Nr. f¹, g¹ în *V. A. U. Ist. Lit. 127 și 120 nota.*—Nr. h¹ inedit.

3.) Operele lui *Neculaiu Costin* (a¹) Carte pentru descălecatul dintîiu al Moldovei; b¹) Istoria Domnilor Moldovei de la Despot Vodă până la Ieremia Vodă Moghilă inclus. (1561—1601); c¹) O sumă de adause la cronica lui Ureche și a tatălui său, Miron Costin, pe care le-a compilat, anume: Despre Ludovic, craiu unguresc și leșesc—Pentru cnejiea Litvei, cum s'au unit cu crăia leșască—Despre Vasilie, cneazul Moscului—Pentru Crijați, ce neam au fost—Pe ce vreme sau arătat acești Crijaci neprietini Leșilor și cînd le-a trimes ajutor Alexandru voevod—Războiul lui Vladislav, craiul ungu-

resc și leșesc, ce a avut cu Sultan Murat la Varna—Războiului Ștefan Vodă cu Albreht craiul leșesc—Despre obiceiurile Leșilor cînd fac craiu nou; d¹) Istoria Moldovei în timpul domniei dintîiu a lui Neculaiu Mavrocordat, a lui *Dimitrie Cantemir* pînă la a doua domnie a lui N. Mavrocordat esclus. (1709—1711); e¹) Ceasornicul domnilor (carte de filosofie morală); f¹) Tracturile prin care s'au închinat țara de cătră Bogdan Vo-evod domn al Moldovei).

Ms. la bibliotecile centrale din Iași și București, la biblioteca Academiei romîne, la D-l *Cogălniceanu*. (astăzi la Muzeul din București?), și la alți particulari.

Nr. a¹, b¹, c¹, d¹ în *Cogăl. Letop. ed. I și II, t. I și II.*—Nr. e¹ este inedit; un exemplar la biblioteca centrală Iași. Un fragment s'a publicat în *M. Gaster. Literatura populară romînă, București, 1883 p. 559 sqq.*—Nr. f¹ în *Cogăl. Letop. ed. II t. III și în M. Cogălniceanu, Arhiva romînească, Iași 1845, t. II, p. 347. sqq.*

4) Cronica lui *Vasile Dămian și Tudosie Dubău* (Istoria Moldovei de la Dabija Vodă pînă la întîia domnie a lui N. Mavrocordat, 1662—1709).

În *Cogăl. Letop. ed. I și II, t. II p. 1 sqq.* Numai în compilația lui *Neculaiu Costin*.

5) Cronica lui *Ioan Neculcea* (Letopisețul țării Moldovei de la Dabija V. V. pînă la Ioan Mavrocordat V. V., 1662—1743, precedat de O sa-

mă de cuvinte ce nu se află în letopiseștele Costineștilor).

In *Cogăl.* ed. I și II, t. II.

6) Cronica lui *Radu Greceanu* (Istoria Munteniei de la 1689—1700)

In *Mag. ist.* t. II

7) Cronica lui *Constantin Căpitanul* (Istoriile domnilor țării românești de la descălecatul întâiu—1688). Cuprinde istoria Românilor din toată Dacia. Constantin Căpitanul este numele copietorului tîrziu, de la 1796, al acestei cronice.

lb. I, II.

8) Cronică anonimă (Istoria Moldovei de la 1352—1552).

După o traducere leșască ms. a acestei cronice a tradus-o din nou în românește D-l *Hasdeu* sub numele de Cronica cea mai veche a Moldovei sau Cronica putneană și a tipărit-o în *Arh. ist.* III, 5 sqq.

9) Cronică anonimă (Istoria țării românești decînd au descălecat Romîni: partea de la început până la Grigore Ghica, 1660, este compilată în cronica lui *Constantin Căpitanul*; iar domniile lui *Radu cel mare*, *Mihnea*, *Vlad* și *Neagoe Vodă* nu sînt

altceva decît așa numita Biografia patriarhului Nifon 38 a (72). Merge pînă la anul 1688.

In Mag. ist. IV, V.

10) Cronică anonimă (Un fragment dintr'o istorie pe scurt despre începutul Romînilor. De la colonizarea Daciei pînă la Atila).

In *G. Ioanide*, Istoria țării romînești, vechiu ms. aflat în orașul Chișinău de ierodiaconul Daniil, București, 1859; *M. Cogăl*. Letop. ed. II, t. I.

11) Compilația cronicei lui *Ureche* de *Eustratiu Logofătul*.

12) Compilația cronicei lui *Ureche* de *Simeon Dascalul*.

13) Compilația cronicei lui *Ureche* de *Mihail Călugărul*.

14) Compilația Nr. 1, 2, de la Scrieri pierdute din veac. XVI (33) de *Ureche*.

15) Compilația cronicei lui *Ureche* de *Miron Costin*.

16) Compilația cronicelor lui *Ureche*, *Miron Costin*, *Dămian*, *Tudosie Dubău*, de *N. Costin*.

17) Compilația cronicelor lui *Ureche* și *Miron Costin*, de *Ioan Neculcea*.

18) Compilația anonimă a cronicei anonime de sub 38 II 9.

19) Compilația anonimă a compilației lui *Neculaiu Costin* (38 II 16) și a cronicei lui *Radu Grăcănu*, (38 II 6).

20) Compilația anonimă din cronica anonimă 38 II 9 și din cronica lui *Radu Greceanu* (38 II 6) până la an. 1696.

21) Viața și petrecerea a celor dintru sfinți cuvioși părinții noștri, *Varlaam* și *Ioasaf*, *Indianilor*, de *Udriște Năsturel*, pe la 1648.

Nr. 38 II 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, în *Cogăl*. Le-top. ed. I și II, unde se găsesc grupate de o parte adausele compilatorilor.—Nr. 18 formează baza cronicei de sub Nr. 7, numită a lui *Constantin Căpitanul*.—Nr. 19 în *Trompeta Carpaților*, ziar, București, 1871, sub numele de *Cronica inedită a lui Ștefan Logofătul*.—Nr. 20 se găsește în traducere nemțească sub titlul *Historie von der ersten Hereinkunft der Römer und dem von ihnen nachmals aufgerichteten walachischen Reiche, welche anno 1727 d. 5 September aus eines Anonymi ms. valachico zur Nachricht von uns in die deutsche Sprache übersetzt angefangen worden*, într'un ms. corectat de mina lui *Iohann Filstich* din Biblioteca Gimnaziului evangelic din Brașov.—Nr. 21 în o copie de la 1814 a D-lui M. Eminescu.

III. Scrieri perdute.

1) Cronografia de la Verșeț (Banat) ms. („vorbia cu de amăruntul despre întemeierea Banatului Craiovei și cele dintfii timpuri ale întemeierei principatelor“).

2) Cronografia Iancului Vodă Huniade, ms. (același cuprins ca și în Cronografia de la Verșeț).

3) Răspunsuri la Catehismul calvinesc (38 I a 4), Suceava, 1645, de *Varlaam Mitropolitul* Moldovei. Tipăr.

4) Catehismu catolic, Tîrnăvia din Ungaria, an. 1696.

Nr. 1, 2, sînt mărturisite de *Naum Clococeanul* (43 II a 9) și apoi, după *Naum Clococeanul*, de *N. Bălcescu* în *Mag. ist.* I, 10.— Asupra Nr. 3 mărturisește prefața Catehismului calvinesc ed. II și *Șincai*, *Cronica Romînilor*, II, 45.— Asupra Nr. 4, mărturisește *N. Nilles*, în *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani, Oeniponte (Innsbruck)*, 1885, t. I p. 372

B.

Fenomene limbistice proprii limbei romînești din veac. XVI și XVII.

39. Limba romînească din veac. XVI și XVII se caracterizează prin următoarele fenomene.

a) Fonologice.

α) Diftongii ea și ia accentuați, cînd în silaba următoare este un sunet palatal, nu se prefăcuse încă

în e, ie, ca astăzi, ci se pronunțau ca è, iè deschis (ca *a* din franț. *madame* pronunțat după jargonul parizian).

Aceasta se probează în modul următor.

Sint în limba românească doi diftongi, cu greu de deosebit în pronunțare unul de altul, ea și ia, și acești diftongi au origini de mai multe feluri, dintre care mai însemnate sînt: 1) Imprumutați cu cuvinte slavonești, turcești, grecești, etc.: *mreață* = sl. *mr^hkja*, *treabă* = sl. *tr^hba*, *toiag* = sl. *toag^u*, *șiiac* = turc. *chaiak*, *aiasmă* = gr. *αγιάσμα*, etc.; 2) proveniți prin contopirea într'o silabă a vocalelor constitutive: *mea* = lat. *mea*, *rea* = lat. *rea*, *meseriiăș* = *meserie* + *-ăș*, *unchiaș* = *unchiu* + *-ăș*; 3) prin diftongarea lui e, ie, accentuați, din toate prototipele latine și din unele străine, cînd în silaba următoare este *ă* sau e: *fereastă* = *fenestra*, *tea-că* = *theca*, *piatră* = **pietra* = *pētra*, *iarbă* = **hierba* = *hērba*, **besearecă* *) = *baseleca* (*Schuch. Vok. II, 16*), *flare* = **fēle*, etc.; 4) prin epenteza lui e și i în. de *a*: *catapiteazmă* = sl. *catapetazma*, *ghiață* = *glacies*.

*) Cum că *a* fost diftong în *besearecă* la Românii din Dacia în. de veac. XVI, precum și în toate cuvintele analoage unde *a* fost *e* acc. urmat de *e*, se probează prin prezența încă a diftongului în dialectul ma'edonean (cf. 18 obs.) și prin transformarea, în limba veac. XVI și XVII, în *è* deschis — adecă în sunetul pe care-l avea în adevăr *bes^hrecă* în veac. XVI — a diftongului *ea* din cuvintele străine imprumutate, care au avut acest diftong de la baștină.

Diftongii ea, ia, împrumutați sau dezvoltati în limba noastră în mod propriu, s'au prefăcut astăzi la Romîniî din Dacia în e și ie în pozițiile acele în care sînt urmați în silaba următoare de e, i sau consonantă înmuiată: mreje, trebi, toiege, rele, fereste, tece, pietre, biserecă, fiere, catapitezme, uncheș (ș în limba moldovinească veche era muiat), etc.; în limba veac. XVI și XVII însă semnele **Ɑ**, **Ɱ**, **Ɐ** serveau pentru exprimarea lor în mod indiferent dacă în silaba următoare era sunet palatal ori ba, și anume **Ɑ**, **Ɱ** serveau pentru ea și **Ɐ** pentru ia (cf. 25 obs.): p̃atră și p̃atre, l̃gă și l̃ge, etc. Și faptul cum că aceleași semne serveau în limba veac. XVI, XVII pentru exprimarea pomeniților diftongi și cînd erau în poziția—e (ne servim de această formulă, pentru a scurta vorba) și cînd erau în poziția—ă ar proba că pe atunci ei, în prima poziție, nu se schimbaseră în e ca astăzi, ci aveau exact aceeași pronunțare ca în a doua poziție.

Cu toate aceste, considerații altele ne fac să conchidem că chiar în veac. XVI și XVII era deosebire de pronunțare dupăcum diftongii ea și ia erau sau nu urmați în silaba următoare de sunet palatal. Anume: 1) Mitropolitul *Dosoteiu* în *Psaltirea în versuri*, *Psaltirea de înțăles*, *Leturghia romîno-slavo-nească*, face deosebire în întrebuițarea caracterelor **Ɑ**, **Ɱ**, **Ɐ** pentru ia și ea, dupăcum diftongii sînt în poziția—ă sau în—e, întrebuițează adecă semnul **Ɑ** pentru a reprezenta pe ea și ia din poziția a doua, iar

semnele **ѣ** și **ѧ** pentru a reprezenta pe ea și ia din poziția întâia (cf. 25 obs.); 2) același mitropolit în Psaltirea în versuri face să rimeze diftongii ea și ia cu *a* numai cînd sînt în poziția—ă: sîtală cu năvală, însă niciodată vade, de pildă, cu cade; 3) *e* și *î* din diftongii ea și ia, dacă sînt precedați de africaterle totdeauna înmuiate **ѧ**, **ѣ**, perd vocala inițială, astfel încît pronunțarea lui **ѧ**ea, **ѣ**ia, **ѣ**ea, **ѣ**ia devine identică cu pronunțarea **ѧ**a, **ѣ**a, ceea ce este o necesitate fiziologică în toate limbile unde există diftongi ea, ia precedați de africaterle înmuiate **ѧ**, **ѣ**: ei bine, scriitorii romîni din sec. XVI și XVII, care au constatat și ei acest lucru, scriu tot atît de des **ѧ**рѧ ca și **ѧ**ѣрѧ, pe cuvîntul **ѧ**ANE însă, unde diftongul este urmat în silaba următoare de sunet palatal, nu-l scriu niciodată altfel decît **ѧ**ANE sau **ѧ**ѣNE sau **ѧ**IANE, cu caracterul a-decă care exprimă diftongul, niciodată nu-l scriu cu **ѧ**, **ѧ**ANE de pildă, ceea ce ar fi făcut de sigur dacă caracterele **ѧ**, ori **ѣ** ori **ѧ** ar fi exprimat în cuvîntul **ѧ**ANE un sunet exact analog cu cel exprimat de **ѣ** în cuvîntul **ѧ**ѣрѧ; 4) pe de altă parte în actele publice adeseori și în cărțile scrise cu litere latine totdeauna diftongii ea și ia din poziția—e se găsesc scriși cu **E** (*e*): beserecii, acEle,— ledzce, ensilege (*V. Piluzio*), —Medelniczeri, Codreni, etc (*D. Cantemir, Descriptio Moldaviae*); 5) apoi mitropolitul *Dosoteiu* în Psal-

tirea în versuri face să rimeze pe Λ (=ea, ia—e) cu ϵ : prim ϵ jde cu ned Λ jde (foarte des).

Fiind astfel semne, pe de o parte că diftongii ea, ia urmați de sunet palatal se pronunțau în adevăr ca diftongi, că nu se prefăcuse încă în e, ie ca astăzi; iar pe de alta că aveau în poziția—e o pronunțare deosebită de cea din poziția—ă, și anume o pronunțare care bătea spre e; sintem împinși să hotărîm ceea ce am spus în fruntea paragrafului, anume că pomeniții diftongi cînd erau urmați de e, i sau consonantă înmuțată nu se prefăcuse încă în e, ie, ca astăzi, dar nici nu se pronunțau curat ca diftongi, ea, ia, ci aveau o valoare intermediară, o valoare de altfel pe care și astăzi o au la Romîni din Ungaria, Transilvania și vestul Moldovei (*Tiktin. Stud.* 79 sqq).

β) e și o neaccentuați din prototipele latinești nu se schimbaseră așa de des în i și u ca astăzi : APYENHHE ,
₃₀, fila 28 verso; ₃, ps. LXVII, 14;— ACBMEHE ,₃, ps. LIV, 14; ₂₇, f. 22; ₂₉, p. 13; ₃₀, f. 14 recto, f. 44 v., f. 56 r.; ₃₄, Deut. XXXIII, 29; etc.;— A8MENEK ,₁₂ totdeauna; ₁₃, p. 106 bis, etc.;— GRHHEHE , Ps. ps. XVII. 13; Bibl. Or. Ex. X, 5; ₃₀, f. 91 v.;— MAPHEHE ,₃, ps. LX, 3; ₂₅, p. 338; ₃₄, Mat. XXIX, 34; etc.— AWHHEHE , Bibl. Or. Gen. I, 1; ₁₂, f. 4, v.;— HEHHEHE , Caz. II, Dum. V dup. Rusal.; ₂, Luc. XIII, 11, Fact. XXVIII, 9, cătră Rom. VIII, 3;— POMHHEHE ,₁₂ în titlu, pref. Vas. Lup., pref. Mitr.; ₁₃, în titlu; etc., etc.

γ) *e* acc. precedat de labială și urmat de *n* nu se prefăcuse ca astăzi în *i*: **БЕНЕ**, Caz. I. Dum. XV^{dup.} an. nou; Bibl. Or. Ex. XXXIV, 7; ³¹, Tob. III, 12; — **МЕНЕ**, Ps. ps. XVII, 51, ps. XXXVII, 1; ¹², f. 6 r. v, și pretutindenea; ¹³, p. 35, 39, etc.; — **ВЕНЕ**, Tetr. Tr. Marc. Nr. 7; ³, ps. XX, 13; ¹², f. 47 v.; — **ВЕНЕ** (verb), ⁴⁹, f. 82 v.; — **ФІЕРБЕНМЕ**, **ФІЕРБЕНП'КЛЗ**, ¹⁹, f. ⁹¹ r.; ³, ps. VII, 14; ³⁴, Deut. [XXVIII, 22; — **МЕНМЕ**, Ps. ps. XXXI, 11, ps. XXXVII, 5; ⁴, Dum. curv. de la Luca, Nr. 79; ¹², f. 10 v., f. 12 r.; ¹³, p. 78, 108, etc.; ²⁵, p. 435, etc., etc.; — și tot asemenea **АМЕНМЕ**, **КВВЕНМЕ**, **ЛБРЗКЗМЕНМЕ**, **ЛКЗЛЦЗМЕНМЕ**, **УБРЖМЕНТЕ**, **МОРМЕНМЕ**, **РРГЗМЕНТЕ**; **ВЕШМЕНМЕ**, etc.

Sînt însă și exemple de *e* în asemenea poziție prafăcut în *i*.

δ) *a* din radicalul substantivelor de declinarea I și III cîte au la plural terminația *i* nu se prefăcuse în *ă*: parți, cărți, etc.

ε) La pronumele scurtate de dativ p. I, II, III singulare și de acuz. p. III singulară și plurală, *i* mi, *i* ți, *i* și, *ii*, *il*, *ii* lipsea *i* de la început: **ЛЗ** **ЛПРЕКАРЖ**, ²⁵, p. 414; **И** **АСТЕ** **ФИЮ**, ²⁴, f. 95 v.; **И** **ВВРЬ** **ДЕЗГРОПА**, ib. f. 103[✓] r.; **И** **ПРЕКЗАЦЕ**, ib. f. 114 v.; etc., etc.

b. Morfologice.

α) Era o rămășiță din a patra declinare latinească

în cuvîntul mînu sing., mînu plur., foarte des întrebuintat: Bibl. Or. XXVII, 22; ¹², f. 104 v.; ⁵⁹, страсш. f. 26 r.; etc., etc.

β) Articolul de gen.-dat. sing. fem. -ei nu se contrăgea în limba veac. XVI, XVII cu terminația -e (= -ă, cf. 35 b. obs.) a substantivelor de declinarea I ori cu terminația -i (= -e) a substantivelor de declinarea III: casei, părții, etc. Pretutindenea.

γ) Numeralele ordinale la plural nu schimbau numai articolul de la început ci și pe cel de la sfîrșit: astăzi, sing. al treile, a treia, plur. ai treile, cele de al treile; veac. XVI și XVII însă, al treile, a treia, plur. ai treii, ?: **АН ДОН ВЕРИ ПРЕМАРИ САС АН ПРЕИ ДЕ СЕ ВОР АМЕСТЕКА**, ²⁵, f. 17, v. bis;—**АН ПРЕИИ ВЕРИ ПРЕМАРИ**, ib. f. 80 v.;—**АН ПРЕИ ВЕРИ СЗНП8ШИ**, ib. f. 133 v.; etc.

δ) Articolul final de la numeralele ordinale, invariabil astăzi după cazuri, varia la genitiv și dativ plur., așa încît, în vreme ce astăzi genitivul la acest pronume se face cu prepoziția de, în veac. XVI și XVII se făcea, la plural, cu sufixul obicinuit declinației pronominale -or: **АН ДОНЛОР8МИ ВЕРИ**, ²⁵, f. 135, r. Rar.

ε) În locul formelor de analogie de astăzi ale verbului sînt p. I, II plur. prez. indic. sîntem, sînteți, erau formele sem (=simus), seți (=sitis), set (?); **СЕМЪ**, Ps. ps. CIL, 14; Caz. I, Dum. V din post.; Caz. II, Dum. V din post, Dum. XI dup. Rusal.; Bibl. Or. Fac. XXXVIII, 23, XLIV, 16; ², a doua corint. IV, 9;— **СЕЦИ**,

Ps. ps. LXXV, 12, CXXXVIII, 20; Caz. I. Joia înălț., Dum. II dup. anul nou; Caz. II, Dum. XVI] dup. Rusal., Dum. XXVIII dup. Rusal.; Bibl. Or. Fac. XLII, 14, 34, Ex. XXXIII, 5;— *сѣмь*, Bibl. Or. Fac. XXIX, 4, Ex. V, 17.

ζ) Verbul am făcea p. I. s. pr. conj. *амѣк*, Tetr. Tr. Mat. Nr. 79; Caz. II, Dum. XII dup. Rusal.; ₂, Mat. XIX, 16, Fapt. XXVIII, 16, Rom. I, 13; ₁₂, f. 116 r.; ₃₁, p. 764, 855; ₂₅, f. 119 v.; ₈, f. 179 v.; ₁₀, f. 214 v.; etc.; și participiul prezent *амѣкнѣк* (rar), Tetr. Tr. Mat. Nr. 2. Iar auxiliarul aș avea a III pers. *арѣ* și *арѣк*, ₂, XXIV, 23, 24; ₃, ps. LII, 5, ps. CXXV, 1; ₅, f. 17 r., f. 129 v.; Bibl. Or. Fac. XLIV, 22; etc.

η) Nu se făcea deosebire între formele auxiliarului voiu și între formele verbului voiesc, și pe de altă parte nu erau pentru acest verb forme atât de numeroase ca astăzi. Pentru prez. și imperf. indic. se întrebuițau numai următoarele: voiu, veri, va, vom și vrem, veți și vreți, vor; vrea (vezi mai jos), vreai, vrea, vream, vreați, vrea.

θ) Intîia persoană sing. imperf. nu era terminată în *m*, ci în locul formei de analogie de astăzi laudam, tăceam, auzeam se găsea formalăuda (=laudabam), tăcea, auzea. Pretutindenea.

ι) Intîia persoană sing. perf. indic. conjug. I avea terminația -ai, nu analogica -ăi de astăzi: laudai, mîncai, etc.; și tot asemenea a doua pers. sing. de la

același timp suna -a și, nu -ă și, cum sună astăzi după analogia pers. III sing.: lăudași, mîncași, etc.

κ) Din conjugarea forte*) a perfectului indic. mai avem astăzi o singură rămășiță în pers. I singul., I, II, III plur. de la perfectele în -sei: zise, ziserăm, ziserăți, ziseră. În veac. XVI și XVII însă se mai conjugau forte încă trei perfecte (în -i): АЕА și АЕАЮ, АЕ-АЕШИ, АѢАЕ, АѢАЕМ, АѢАЕМ, АѢАЕРЪ; ФЕЧИ și ФЕЧЮ, ФЕЧЕШИ, ФѢЧЕ, ФѢЧЕМ, ФѢЧЕМ, ФѢЧЕРЪ; vini, vinеși, ВИНЕ, vinem, ВИНЕМ, ВИНЕРЪ; poate că și steti, steteși, stѣte, stѣtem, stѣtet, stѣteră, care nu este probat încă. Pretutindene.

λ) Persoana întâia sing. de la perfectul în -sei (=lat. -si n'avea accentul pe ultima și nici terminația analogică de astăzi -sei, ci era terminată în -și sau -șiu neacc.: aléși, aprînși, cerúși, etc. Pretutindene.

μ) Persoanele I și II plur. perf. indic. nu erau, ca astăzi, cu forme analogice, date după persoana III plur., ci păstrau formele latinești: lăudăm (=laudavi-

*) Conjugare forte a perfectului se numește aceea la care accentul cade pe radical, iar conjugare slabă a aceluiași timp se numește aceea la care accentul cade pe terminație. În limba latină conjugarea forte era bine reprezentată prin perfectele în -și, -i și -ui, alături cu conjugarea slabă din perfectele în -vi (-ávi, -évi, -ívi) Din cele 6 forme de perfect latinești noi Români am moștenit 5: -avi, -ivi -ui, -și, -i, iar pe cele forte le-am prefăcut cu vremea prin analogie în slabe, ori li-am strămutat accentul pe terminație, procedind de altfel în această privință mină în mină cu toate limbile romanice

mus), lădat (=laudavistis?): auzím, auzít; tăcúm, tăcút; dúsem, dúset. Pretutindenea.

v) Persoanele I și II plur. pluscaperfect. nu erau, ca astăzi, cu forme de analogie date după persoanele corespunzătoare ale perfectului, ci păstrau formele latinești: lăudásem (=*laudássemus=laudassémus), lăudáseți (=*laudássetis=laudassétis); auzísem, auzíseți; tăcúsem, tăcúseți; dusésem, duséseți. Pretutindenea.

o) Pe lângă forma pluscaperfectului de astăzi (= pluscaperfectul conjunctivului latinesc) se mai întrebuința o formă perifrastică, compusă din auxiliarul sînt la timpul imperfect și din participiul trecut: participiul adese se acorda cu subiectul ori cu obiectul drept al verbului: оунии амс дѣ ꙗ ен дѣ депарпие ера веници, Caz. I, Dum. III după Rusal.; че ачеши вамени врби ера асзици дѣ вѣстѣкъ ас Іс Bibl. Or. Fac. XIX, 4; пре оурмаж мѣрсерж мѣериле че ера венипе дѣ ꙗ галилен, Tetr. Tr. Luc. Nr. 111; рзспндрѣкъ амс асапж ера Гимевн, Caz. II, a doua Dum. Februar.; etc. Foarte des.

π) Pe lângă forma condiționalului de astăzi se întrebuința și o altă formă, perifrastică, compusă din imperfectul și perfectul auxiliarului voi u și din infinitivul verbului: cu imperfectul lui voi u se forma prezentul condiționalului, și cu perfectul lui voi u se forma perfectul condiționalului. Iar perfectul condiționalului (în acest chip format) de la auxiliarul sînt combinat în mod perifrastic cu participiul trecut al verbului,

forma în veac. XVI și XVII un timp trecut de condițional, pentru care nu este corespondent în limba de astăzi: *Е ачєста нє ꙗ сѣмєѣтѣ, кѣ дє; врѣ фн ꙗ сѣмєѣтѣ ачєста виндєкатѣ, нє врѣ фи шѣкѣтѣ дє ачєста сѣгєлиспѣль, ничи юдєи фѣрѣ вороавѣ фиврѣ.* Bibl. Or. Fac. XXIX, 22; *дє оундє нон амь врѣтѣ пѣтѣ ши коум кѣ ва ачєста нѣав зичє,* Bibl. Or. Fac. XLIII, 7; *коум амь врѣтѣ фи фѣраци дєрєптѣ ачѣл дє ла касѣ домнѣтѣѣ арѣинтѣ сѣл доурѣ,* Bibl. Or. Fac. XLIV, 8. Și tot așa și în cărțile din veac XVII. Foarte des.

ρ) Persoana a doua plur. imperativ. negativ suna lăudareți, tăcereți, rumpeți, auzireți. Formele aceste, întrebuințate pretutindeni, își au originea în alipirea sufixului -ți, ce se găsește la toate persoanele II plurale, cătră infinitiv, care servea, ca și astăzi, ca persoană I singul. a imperativului.

σ) Infinitivul avea forma întreagă, lăudare, tăcere, rumpe, auzire, în vreme ce astăzi el a pierdut silaba -re. Pretutindenea,

τ) În veac. XVI, XVII erau două participii în -t*) mai mult decât astăzi, fapt și tort: *ши кѣ ꙗпорѣи ꙗпоарѣптєврєи,* Ps. ps. XVII, 29; *кѣ чє нѣм ꙗпор-*

*) În limba românească sînt cinci forme de participiu trecut, -*ăt*, -*ît*, -*ût*, -*s*, și -*t*, toate moștenite din latinește. Forma -*t* a fost înlocuită în mare parte prin una din celelalte patru, iar vechile participii în -*t* au devenit substantive: fapt, faptă - făcut; tort, toartă - tors; unt - uns; etc.

мѢ АСМЕ, ³⁴, Deuter. XXXII, 20; — СИСЕ, W, МАРЕ ПЗ-
КАТЬ А8 ФАНПТЬ АЧЕСТЬ НЗРОДЬ, Bibl. Or. Ex. XXXII,
31; ЧАЛЕ ВЕДЕРОАСЕ ШИ ЧАЛЕ НЕВЕДЕРОАСЕ В8НЗМЖЦЬ КА-
РІЛЕ ДН НОИ САС ФАНПТЬ, ¹⁷, Ioan Cris f. 21 v. etc.

υ) La numeralele ordinale al optule, al patru-
le, care sînt formate, ca toate numeralele ordinale, din
cardinalele corespunzătoare prin alipirea pronumelui al
la început și le la sfîrșit, articolul de la sfîrșit nu
era le, ci lu: АЛ ПАПРОУА sau АЛ ПАПРОСАЬ, Tetr. Tr.
Mat. Nr, 57; ²⁵, f. 17 v. bis; 3, Apoc. VIII, 12; ¹³, f.
171 r.; — АЛ УПМ8АЬ, Ps. ps. VI, 1; ²⁵, f. 18, r. bis;
², a doua Petr. II, 5; ¹², f. 135.

c) Sintactice.

α) Articolul cel se putea pune pelingă substan-
tiv, și anume înaintea substantivului, chiar atunci cînd
substantivul n'avea un adiectiv ori un participiu pe-
lingă dînsul: c'le cuvintele cu nebulie cine le-ar spu-
ne, Caz. II, XX, 14; să răsipim c'le păcate ce-s legate
întru sufletene, ib. XXIX, 5; se ivi atunci cea stea co-
mit ca o șabie, ⁵⁵, Cuv, I, 374. Rar.

β) Cînd adiectivul se întrebuița sîngur, subînță-
legînduse substantivul, putea primi și articolul l, nu
numai articolul cel, ca astăzi: mai tarele, etc.

γ) Pronumele scurtate de genitiv-dativ se între-
buițau tot așa de bine în urma ca și înaintea verbu-
lui; КА8МЖ СПРЕ ПЗМЖНПТЬ ШИ ФАЧЕЛЬ А ПРЕМЖРАСЕ,
Ps. ps. CIII, 32; ФЗРЗ ЦИРК ЦЮДЕЦСАШИ ВА СКОАПЕЛЬ,

14, f. 30 v. Nr. 203; ЦУДЕЦСА ЧЕЛ МИРЕНЕСКЪ ВА ЧЕРМАЛЬ ДСПЪ ВОА АШИ; ib. f. 111 v.; etc.

δ) Participiul trecut întrebuițat în diferite timpuri perifrastice—se putea acorda cu subiectul ori cu obiectul drept. Cu deosebire acordul participiului avea loc la perfectul perifrastic al indicativului cel compus din perfectul auxiliarului sînt și participiul trecut (cf. și 39 b ο, π).

d) Lexice.

α) Se întrebuițau cuvintele următoare: adevărate (adevăr), deșărtate (deșărtăciune), îndurătate (îndurare), întregătate (întregime), mesăratate (nemorocire), pănătate (ticăloșie, chin, tînguire); adevăriciune (adevăr), albiciune (albeață), asupriciune (asuprire), cume necăciune (împărtășire), cumpliciune (grozăvie), descumpărăciune (rescumpărare), fătăciune (pămînt țălină), împăcăciune (împăcare), împutăciune (ponos), verb a se împuta (a se certa), întregăciune (faptul de a fi întreg și nevătămat), întunecăciune (orbire), lăsăciune (iertare), luminăciune (luminare), mirăciune (mirare), orbiciune (orbire), periciune (peire), plinăciune (culme), părăsiciune (părăsire), peregrinăciune (călătorie), răpiciune (hrăpire), rușinăciune (rușine), secerăciune (secerare), seteciune (arșiță), uniciune (unire), vindecăciune (vindecare); adăpostitură, adăusătură, adevărătură și adevăritură, adormitură, ajutătură, apărătură, arătătură, armătură, ascultătură, asupritură, alergătură (misiune), batjocoritură, chemătură, contenitură, cugetătură, cu-

noscătura, dereptătura, descoperitura, descumpărătura, despuetura, descusătura (îmboldire), fericitura, împăcătura, împărechetura, împetritura, închegătura, îndemnătura, îndereptătura, îndulcitura, îndurătura, însoțitura, înțelegătura, neînțelegătura, întrebătura, întregătura, învărtoșătura, învincătura, întorcătura, lucrătura, luminătura, luptătura, mingiietura, născătura, necătura, nodătura, orbitura, precepătura, pierzătura, purtătura, privighetura, puntura, răpitura, rătăcitura, răfrecătura (petică), răsfățătura, sfințitura, sărutătura, schimbătura, șiruitura, scaldătura, știutura, neștiutura, sculătura, simțitura, spurcătura, stătătura, temătura, turnătura, ucisătura, văzătura, nevăzătura, zicătura, etc ; cursura, întorsura, prinsura, unșura, etc.; căsătoriu (casnic), dator (dătător), d'ktoriu plur. d'ktoare și datoriu plur. datoare (datorie), despuietoriu (biruitor), făptoriu (făcător), luminător (corp luminos), muncitor (tiran), protectoriu, ospătătoriu (stăpînul ospătăriei), sărbătătoriu (prăznuitor), strigător (diacon), ștergătoriu (ștergariu), cursoare (scurșura), fătătoare (locul unde fată oile), giudecătoare (locul unde se face judecata), întinșoare (așternut), mulgătoare (locul unde se mulg oile), pușoare (punere), răposătoare (sălaș), sculătoare (sculare), sfințitoare (locul unde se fac lucruri sfinte), tăetoare (săcure); a (la, pentru, spre), adeprenă (companie), adevărare (adevăr), agru (pămînt), acmu (acum), albugine (albeață, boală de ochi), auă (poamă, strugure), astruc (înmormîntez), aulm (adulmec), brudel (tînăr), blem (haidem), blemi (vino), blămați (mergeți), balan (baie, din același ra-

dical КАЗ- al cuvintului v. slov. КАЗМИНА=lacuna, stagnum, de unde a eșit și vorba românească baltă), bușii (pumnii), cunoștinți (cunoscuți, prietini), cur inf. curere perf. curși (alerg), cost inf. custare (=constare, trăesc), cătelin (incet), cobuz (psaltire), continință (cumpătare), cuminicare (împărtășire), careași dinse (fiecare dintre dinsele), ciocotniță (lingău), ciovlică (cucuvaie), colun (asin sălbatic), cucură=tolbă pentru săgeți, deșertie (părăsire), deștind și deșting inf. deștindere perf. deștinși (=descendo, mă cobor), desting inf. destingere, perf. destinși (=destinguo, deosebesc); dodeială, dodeesc, dodeitor (=ДОДЪКЪМИ, supărare, supăr, supărător); delung (mă—, mă despart), draci (dușmani), dorire (dorință), deszic (mă—, îmi iau ziua bună), dănăoară (odinioară), decinde (=de+hic+inde, de ceea parte), destătut (depus), dărstă și dărștină (sac), dezgrăesc (tăgăduesc) dezvoalbere (măestrie), dichis (unealtă), drob (măruntaie), dudă (tub), duvalmă (harmasar), e (=et, și), funicel (ulcer), fârecare (a înșela), fngire (refugiu), fiecarelecine (oricine), fruncea (=fronticella, frunte), formuesc (închipuesc), figură, faeșă (=foaeșă, stufoasă), fecioriță, (fecioară), făr lucru (fără folos), foișor (sală de recepție), fringhie (stofă prețioasă), găică (corb), godinac (plăcintă), giurule (pantaloni), gruiu (deal), giune (tînăr), giudeț (judecător și judecată), greață (greutate), gint |(neam), gâtat (gătit), hirișă (cauza), hereghie (=*heredie, clironomie), hăolit, mîngîlat), iu și iuo și ioo (= ? † ubi+?, unde), ilustru și i-

justriu și ilustrat, întort (îndărătnic), în zălud (în zădar), încăresc (încălzesc), încind sau încing inf. încindere perf. încinși (aprind), învăsc perf. învăscui sau înveștiiu III conjug. (=investio, îmbrac), învinc perf. învîncuiu III conjug. (=*invinco. înving), întun'krece (zeci de mii), învăluială (nevoie), înhireși (în sine), însufletat (însuflețit), înfricat (înfricoșat), învit, înfrămșat (=*înfrumoașat, înfrumusețat), învîrvomat (cu vîrt), lostun (guzgan), lînged (bolnav), luerăreț (harnic), măciucaș (calău), mîțele (—corăbiei, ancora), mesc (scot, d. p. apă), mojren (frasin), mozavir (denunțator), mozaviresc (calomniez), mursec (devorez), m'kser (nenorocit), meseresc (sărăcesc, neutru), meserez (sărăcesc, trans.), mesererie (îndurare), mai (mai mult), mitnic (vamă), moșnean (clironom), mișelniță (nenorocire), nalsusul (de sus în jos), nișchițel (pușin), netare (slab), nusul (=*nîsul, însul, dînsul), niceleac (nici o leacă), nenevestită (fecioară), oamèt (mulțime de oameui), oblicesc (=обличими, afu), ofer, ocină (moșie), ocinător (partaș la moșie), orariu (plasca diaconului), orșinic plur. orșinice (catifea), păni-chiu (păring), pestire (întîrzire), plocad (cegă), prăstură (iapă), pre (prin), prespre (peste), partnic (partaș), popor, prāviriștē (priveștiște), privitiș (=прив'кпий, comis, humans,—iertăciune), pătuesc (năcăjesc), plîntă (talpă), poetic (poet), propriu, pănătai perf. (prez. indicat. și infinitivul nu sînt probate, suferiiu), răduc (seamăn), rubă (cîrpă, petică), răsuflet (răsufflare), rost (față), repaos, somar (=mediolōtinul saumarium, onus—sarcina, sarcină), sahaidac (săgeată), sāmărit (ve-

- Luni își féciră, numpta, și marță dipartö,
S'a lumi-lliei lilice se'lli créscă uă alässö.
După șapte an'i de ڏille a casă 'și se turnö.
- 10 — „Tac! tac!“bätü pi use,—„Mulliére, moï, disfä!“
Mumă-sa illi se spuse :—„Dincea nu iéste aüa,
„Am pitricut'uă, 'ntre apă, ș'n'ar se vhină,“ 'lli ڏiçea,
„Nëssă Turçi-lli m'î uă luară—Și iu uă dussiră ?“
—„Nu sciñ, n'uă viđui, ma, cum m'î spusiră,“
- 15 Çin' sprëçi de ڏille calle, și póte maï diparte,
„Uă luară ș'uă tricură d'amare înaparte !
—„Va 'm'î fac ună căiche subfîre ca pergam,
„Și va s'me due s'uă castu, tu trup sufflit pîn'am
„S'allag amarea tótă, loc-lu a tutulor,
- 20 „S'uă ved nica 'nă óră, i cama ghine s'mor!“
Iel, de açea minută, tu căiche întrö,
Și șapte an'i de ڏille, tu amare inmö.
S'dusse tu multe locuri, și mulți întrebö,
Ma di la vër-'nu n'aflö ș'çiva nu-învițö.
- 25 După șapte an'i de ڏille aggiumse tu un loc ;
Acolo erà sultan-lu turçescu din Maroc.
Avnanghia de palate stätü, și s'minduià
Ș'pi tu fridi-le tóte, iel lai-lu ma 'și muntrià.
Açi aflö 'nă móşe, în calle iu 'și șidea,
- 30 Și s'appruchiè de nëssă, 'ntribând'uă 'lli ڏiçea :
—„Çi iéste eula aistă, și aistu palat ?
—„E palat-lu a sultanlui, lai gione mărat“
—„Și cum se elliamă fëta çi iéste 'úellis 'aclo,
Çi sunt șapte an'i de ڏille sultan-lu çi uă lo ?
- 35 „Macö m'î 'ntreghî ti dissă și țî numa a lliet,

„Nessă uă elliamă Dince, ílicea loc-lui lliéi“.

— „Tu palat-lu turçescu, cum s'intru cum s'm'alín ?

— „I ca dervis turçescu, i çiritor creştin“.

Se învescù tu stran'ie, se féçe çiritor,

40 Şi fõrã fricã intrõ tu a palat-lui ubor

Iel scóse bóçe adillióasă şi cu mare dor :

— „Daţi m'i tí numa 'l Dumnidëu aggiutor !“

Husmechiara luõ pâne a órfân-lui s'elli da.

— „Dã 'lli tine, Dince, aistui om, cu mâna ta

45 „Eleimosine, cõ par' cõ 'i di tu hóra ta.

— „Cai póte tea sã scibã cõ e dit hóra mea,

„Când nu pot ni puî-lli s'asbórã pîn'auã,

„Nafórã maşi de lânduri, altu dit hóra mea ?“

— „Disi m'ascultî, fétã, dauã sbórã s'èti grescu :

50 „Disi cõ vhin'i cu mine, s'alaşi loc-lu turçescu ?

Moi Dafce, husmechiara, bagã méssa s'mâcãmü,

„Şi órfân-lu aistu cu noi va s'el çinãmü.“

Pi méssã pînã furã, pâne pînã mâcã,

Ali Dince arís-lu din gurã nu'lli pãpsea.

55 — „Di cai şi arîdi aşiçe, di cai îtu şupureði.

„Voiü sã te'ntreb, a Dómna, spune' m'i, aşi' m'i bãnedi

— „Ieü nu 'm'i arîd dî tine, cõ hii bãrbaţ-lu a m'ieü ;

„Ma di hilliu sułtan-lui çî trémburã ti ieü!“

Fugirá dit palatu, pit culã iellí tricurã,

60 Şi galbine scularã cât doi-lli puturã ;

Se dusserã tu ahure, iu ierã cai—lli legaţi,

Ş'alépsirã maî gion'i-lli, ma' tiniri, ma' muşaţi.

Iel acãţõ duriü-lu, şi açel albul iea ;

Imnânda-lui 'neålare, ca luna lumbrisea.

- 65 Aggiumsiră la 'mare ; când vré s'discălică,
Avđiră ună bóce ; sultañ-lu 'lli avină.
— „Sultan-lu nē avină, sultan-lu iēste aŭă !
Sultan-lu tot strigându, a gione-lui điċea :
— „Amalama ċi 'm'i luași, amarea uă afumă,
- 70 Caĭ-lli ċi 'm'i arăchiși, loc-lu 'l cutrimbură.
„Cu vhin, cu pâne caldă, șepte an'i féta hrăniĭ,
„Tu sirmă ș'tu atlaze ieu uă armătusii,
„Și nor di hilliŭ tu minte aveam sē uă făċeam ;
„S'eră s'uă aggiongérem, cap-lu vré sē 'lli tălliam!
- 75 — „Cara cu vhin, cu pâne, nēssă uă hrăniși,
„Cara tu atlaze ș' sirmă, uă armătusiși,
„Ș'cara aveai tu minte a hilli-tui tea s'lli uă dai,
„A mea mulliere 'iéra, și ieu iéră' m'i uă luaĭ *)!

*) *Observări* la „*Ascăparea ali Dince*“. In privința fonetică iese de observat că D-lu Tașcu Iliescu spune lămurit că la Crușova iese *ă* și *â* întocmai ca la noi, bine înțelesu ie vorba de *ă* și *â* făcuți din *a*. In bucata acésta iese însemnatu : *'ntribând'uă, măcămŭ, pâne, innândalui* etc. Totu pe *î* ilu mai vedemŭ facutu din *î* dupa *đ, ț* etc. — *đi, đille, subțire* etc. Pe *ț* facutu din *c*, ilu însamnă prin *ç* ; pe *ea* și *oa* prin *é* și *ó*. Pe *γ* facutu din *v* l'a însemnatu prin *vh*. Vedemŭ că une locuri însamnă pe *l* muiatŭ cu *ll* : *clliamă, lumii-licŭ, mulliere, 'ncllis, Turci-lli* ; dar adese-orî *ll* iese pusŭ fără nici o nevoie : *đille, calle*, etc. Pe *ŋ* muiatŭ noi l'amŭ însemnatŭ cu *n'*, neavëndŭ semntulŭ celŭ pusŭ de D-lu Tașcu Iliescu. Pentru sunetulŭ *g* găsimŭ la *gione* unŭ simplu *g*, se vede că pentru că ieră începătoriŭ ; de vreme ce în lăuntruŭ cuvintelorŭ vedemŭ c'a pusŭ *gg* : *aggiongérem, aggiumse, aggiutor* etc. Pe *ș* facutu din *ș* (vechiŭ *r*) l'a însemnatŭ prin *g* simplu :

Jétă și traducerea :

Măritară pe Dincea mică și de frumuseța ieî

Toți tinerii o numiră „floarea lumei“.

Dincea de mică fórte și de mărunță ce ieră,

Să-și lege îmbrobodéla și să se'mbrace nu sciea

Bărbatu-su, voinică tînărü și fórte frumosü,

Adoua di deminéță și se duse la bătălie.

Lunî își făcură nunta și marți plecă,

Și-a lumei flóre să-i crească o lăsă.

După șapte anî de dîle a casă î se 'nturnă.

—„Tac, tac ! bătü la ușă,—Femeea mea, deschide !“

Mumă-sa se arătă :—„Dincea nu-î aice,

„Am trimes'o la apă și n'are să mai vie“ îi dîcea

„Pe dînsa Turcii mi o luară !—Și unde o duseră ?

—„Nu sciu, n'o văzuî, dar, cum îmi spuseră

„Cinci-spre-șcece dîle cale și póte mai departe,

„O luară și-o trecură de mare'n ceea parte !“

„—O să-mî facü unü caicü subșire ca pergamentulü.

„Și o să mă ducü s'o catü, în tropü sufletü până amü,

aggiungérem, fugiră. Grupa *u*, a însemnat'o când prin *sc* (*scibă, scia*), când prin *st* (*crestin*); căci, din nefericire, D-lü Iliescu, a gasitu cu cale să păstreze ortografia etimologica și în próte de limba. Pe *n'* făcutü din *m* l'amü însemnatu cu *m'* ieră-și vroidü a nu ne abate de la ortografia autoriului, când nu ne lipseau semnele.

În privința formelor de totü felulü ce se potü afla în acéstă bucată nu voiü stărui de câtü asupra câtor-vă : „șin'spréçi“ (rândulü 15) o aflămü fórte înrudită cu *cinsprece* alü Moldovenilorü, numai în privința prăfacerea lui *c* în *ș* ieste deosebirea.

„S'alergü marea tótă, loculü tuturorü,
„S'o vëdü încă o dată, sau mai bine să morü.
Ielü, din acea minuntă, în caicü întră,
Şi şapte anî de ñile, pe mare îablă,
Se duse în multe locurî, şi mulţi întrebă,
Dar de la nîci unulü nu află şi cevà nu descoperî.
După şapte anî de ñile ajunse într'unü locü ;
Acolò ierà sultanulü turcescü din Maroc,
In faţa palatelorü stätü, şi gîndea,
Şi prin tóte fereştile se uità ielü săraculü :
Acî află o babă, în cale unde şedea,
Şi se apropie de dînsa, întrebând'o fî ñicea :
— „Ce iese turnulü acesta, şi acestü palatü ?
— „Ii palatulü sultanulü, sårmane tînerü întristatü.“
— „Şi cum se chiamă fata ce iese închisă acolò ?
„Sîntü şapte ani de zile sultanulü de când o luă ?
— „Fiind-că mă întrebî de dînsa şi de numele iei
„Pe dînsa o chiamă Dince, „fróea loculü iei“.
— „In palatulü turcescü, cum-să intru, cum să më suiü ?
„Sau ca derviş turcü, orî ca cerşitorîü creştinü.“
Se îmbracă cu straie, se făcù cerşitorîü,
Şi fără frică întră în a palatulü curte.
Ielü scóse glasü duiosü şi cu mare dorü :
— „Daţi-mî pentru numele lui Dumneşeu, ajutorîü !“
Sluga luă pâne, săraculü să o ñea.
— „Dă-i tu Dince, acestü om, cu mâna ta
„Pomană că pare că-i din ţara ta“.
„Cine póte să scie că-i din ţara mea
„Când nu potü nici pãserile să sboare până aice,

„Afară de rândunele, altulū din țara mea ?

— „Fiind că mă asculți, fată, două vorbe să-ți grădescă

„Vii cu mine, să părăsesci pământulū turcescū ?“

— „Dafcea mea, slugă, pune masă să mâncămū,

„Și pe săraculū acesta cu noi o să-lū ospetămū“.

Cătū fură la masă, cătū mâncară pâne,

Dincei risulū de pe gură nu-i încetă.

— „De cine ridi așa, de cine îți bați jocū,

„Voiū să te întrebū, Dómnă, spune-mi așa să-mi trăescă

— „Ieu nu ridū de tine, că iești bărbatulū mieu ;

„Dar de fiulū sultanulū care tremură pentru mine !

Fugiră din palatū, priu turnū trecură,

Și galbeni luară cât amândoi putură,

Se duseră în grajdū unde ierau caii legați,

Își aleseră pe cei mai tari, mai tineri, mai frumoși,

Ielū lă pe murgulū, și pe cel albū iea ;

Imblândū călare, ca luna strălucea,

Ajunseră la mare, când vroeau să descalece,

Audiră un glasū, sultanulū îi vâna,

„— Sultanulū ne vânéză, Sultanulū ieste aice !“

Sultanulū totū strigândū, voiniculū (tinărulū) dicea :

— „Aurulū ce-mi măși, marea o polcia ;

„Caii ce-mi răpiși pământulū cutremurau.

„Cu vinū, ou pâne caldă, șapte anī hrăniī fata,

„In mătasă și in satinū o îmbrăcāi,

„Și noră de fiu aveamū in minte să o facemū ;

„Dacă o ajungeamū, i-ași fi tăiat capulū!...“

„Dacă pe dinsa o hrăniși cu pâne,

„Dacă in satin și mătasă o îmbrăcāși,

„Și dacă aveai în mîințe fiu-tu să-î o dai,
„A mea femee ieră, și ieu ieară mi-o luaî !.....

Dialectul cu labiale schimbate în Dacia Traiană.

Se deosebesce de celu macedoneanū prin următoarele particularități :

a) Sunetele *v* și *u* nu le-a prefăcutū în *u* și *s*.

b) Grupele *cl*, *gl* și *l* muiatū le-a prefăcutū în *ch*, *gh* și *i* consónă. Totū în *i* consónă a schimbatū pe *n* muiatū.

c) Pe *a* accentuatū precedatū de *e* sau *i* și urmatū de acelea-și vocale l'a prefăcutū în *e*.

d) Pe *e* atātū accentuatū câtū șineaccentuatū l'a prefăcutū în *ē* după labiale, dacă în silaba următoare nu ieră *i* sau *e* : *fētū*, *invēțū*, *mērū*, etc. *)

*) Acéstă prefacere nu iese chiar de totū străină Macedonenilorū. Ca dovadă aducū formele : *măduă* din *médulla*.

La Kavalliotis *μαρτοῦα*, la Daniel *μαρτοῦα* la *Roză madua* (aice *a* neacc. ie pusū pentru *ă*, de s'arū fi auđitū *e* punea *e*). În privința accentului, îlū vedemū la *K.* și la *D.* pe penultimă, la noi inse se dice : *měduă*, *měduvă* și *měduhă*, accentuate pe antepenultimă. Care-î forma corectă ? Dacă ne luămū de pe franțusesce, trebuie să ȳicemū că iese bine pusū accentulū pe penultimă ; în adevērū numai din *medulla* pōte ieși *moëlle*. Decī la noi trebuie să fie schimbare de accentū. Totū o dată din *měduă* precepemū de ce *ē* nu s'a prefăcutū în *ie* și *m* în *n'* la Macedonenī și la Moldovenī. Orī-cum *măduă* ne arată prefacerea lui *e* în *ă* după *m*. Altū exemplu arū fi *vătămare* dacă vine cuvīntulū de la *victimare* (popularū *vectemare*). Despre *văr'nu*, *vărna*,

e) Pe *i* făcută din *e* precedată de labiale și urmată de *n*, când nu ieră *i* sau *e* în silaba următoare, l'au păstrată împotriva înriurii familiei cuvintelor : *cuvîntă* și nu *cuvintu* sub înriurirea formei *cuvinte*.

f) Pe *ă*, l'au păstrată Moldovenii, ba chiar prin analogie l'au vârită și la locuri unde nu se produsese organică : *cântămă* nu *cântăm* etc. Dar la Crușova, se vorbește ca și în Moldova, după spusele d-lui Tașcu Tiescu.

g) La Moldoveni n'au lucrat analogii la formele *stea*, *vergea* și deci se află și a-ă sub această formă ; nu s'au produs formele : *steauă* *vergeauă* etc.

Urme din acestă dialectă în Dacia Traiană.

Aceste urme le notezu din cuvintele culese din documentele slave, latine, maghiare.

Veaculă ală XIV-lea.

În revistă *Transilvania* an. IV aflăm într'un document de la 1372 (despre țara *Făgărașului*) cuvîntul *Sârkanj* ară putea deci fi pentru *Șiarcheani*, cu atîta mai multă cu cătă totă cam pe acolo se află satul *Șerpeni*. Dacă numele de mai susă ie romănescă ară fi di'ntre cele mai vechi urme din dialectul ce studiem.

vărtute nu sîntem siguri că nu voră fi din *vrnu*, *vrute*. Mai iese cuvîntul *ovăz=ovăsă* care se rostese cu *ă* după spusele unei domnișore din Macedonia. Dar aceste prefaceri sînt ca nise remășiți di'nt'r'ună dialectă învinsă ; iar forme ca *betărn*, *picurariă* nu dau locă la analogii din pricina căro-ra să se fi înlocuită *ă* prin *e* ori *i*.

Între boerii trimeși de Mircea celū mare în Poloniaa ierū unulū *Heriſki* (*Hericzski* și *Hericki*) credemū ca *Herescu*, deci *f=h*, *Ficrescu=Herescu*.

Veaculū alū XV lea -

În „Transilvani'a“ an. V. aflămū la anulū 1453 *Sorbul* adecā *Șėrbulū*, cu *ě* arėtatū în alfabetulū maghiarū prin *o*. (Pe la *Hățegă*).

La 1467 găsimū „*Rosenara villa walachikalis*“ ; *roșenura* p. *rėșinara*. (Transilvania).

Într'unū docum. an. 1453 (Tr. an V.) cetim *Hacsadscel=Hățegelū* cu *e=ě* după *ț*.

Într'unū documentū moldovenescū de la 1448 aflămū *ГЕРЕСТЪНИ* p. *Heresteană*, *Ficresteană* deci *f=h*. (Arh. Ist. 1. 1. 153)

Într'unū documentū din Moldova 1487, (R. p. Ist. și Arh. an. I p. 369) vedemū numele *РѢШЕША* p. *Reșeș-a*.

Într'unū documentū citatū de D-lū Sbiera, *) anul 1489 Moldova, vedemū „*Skare* Porkolap von Nevohrad“, *skare* ie pōte pentru *скаре* ori Neamțulū care a tradus documentulū a săritū peste *e* ; în tōte celelalte documente de la Ștefanū celū Mare întălnimū numai *Sekare*.

În altū documentū de la 1491 citatū totū acolō de D-lū Sbiera, cetimū *Nikot* în loeu de *Mikot* cum aratā altele.

În documentele moldovenesci publicate de Wickenhauser **) cetimū la anulū 1473 *Săngurenj*, la 1488 *Șhărbănestie* p. *Singurenj* și *Serbănești*.

*) *Codicele Voroneșeanū* Cernăuți 1885.

**) Dar stămū la îndoeală de a transcrișū D-lū Wickenhauser exactu numele.

Veaculă ală XVI-lea

În cele mai vechi manuscripte și tipărituri din acestă veacă întâlnimă forme cari nu se potă înțelege de cătă ca luate din dialectulă cu labialele schimbate.

1) Astă-feliu găsimă în Apostolulă de la Voronețu: **СЗНТ8**, **СЖНТ8** și **СЗМТ8** pentru persóna I-a sing. și a III înm. de la pres. Indic. de la verbulă a fi. Sune-tulă *î* iese făcută în aceste forme din *i* după *s*: *sintu* = *sîntu*. Fenomenulă cum amă mai spusă a avută locă întâiū în dialectulă cu labialele schimbate. Ieste de notată că altă formă *sintu* de pildă nici nu se întâlnesc în Apostolulă se află înse, **СІЛР8Р8** = singurū ; **СІЛР8** = sin re, sine etc.

СЗЛР8 = sin ru = sin ū ; de asemenea exemplu de trecerea lui *i* după *s* în *î*.

СЗМЗНІЦА (înse *semența*) = sēmēnța din sementă ; **СЗП-ТЗМЗНЗ** = sēptēmāna ; **ПАСЗРИЛОР8** = paseriloru ; **СЗРАЧІИ** = seracii ; **ЛНСЗ** = înse : **ПАСЕІЕ** ; adică prefacerea lui *e* după *s* în *ě* ; fenomenū totū din dialectulă cu labialele schimbate. Cum că n'avemă a face cu fenomene produse în dialectulă cu *n* în *r*, vedemă de pe aceea că alături cu acestea întâlnimă : *sen.ěnă*, *semuă*, *semu*, *sefi secă*, *seară*, *se* (pron). *se* (conj) și altele cari nu arată nici o urmă de trecerea lui *e* în *ě*.

РЗДИКА (nici o dată cu *и*) = ridică, **РЗМЗШНЦЕЛЕ** = remășițele, **РЗСРЕНДЕСЕ** = răspundere. **РЗСЗРИ** = resări, **АРЗТ8** = arețu ; **ЛЗКЛЗМАЦИ** = **ЛЗКРЗМАЦИ** = lacremați ; deci prefacerea lui *î* după *r* în *î* și a lui *e* în *ě*. Deși la cele mai

multe cuvinte se păstrează *i* și *e* după *r* : рнсѢ, рѣѢ, (totu deauna) рѣспнсѢ, рѣдѣѣ, (totu deauna) нзрн оморн, о-кзрн. рзспнсѢзндѢ=respunzindu, трѣмицзѣндѢ=tremi-țindū : etc.

2) În documente aflăm :

La 1515 într'o însemnare scrisă slavonească pe o evanghelie slavonă (Melh. R. p. Ist. și Arh. V. f. 17 an. III p. 142) ; czpъчннѣци=*serăcinesci*.

La 1520 (doc. de la Ștefanu Vodă fotografiatu pl. VII, vol. IV. an. II Rev. p. Ist. și Arh.) : czkстан-a=*Secuian-a* derivatu de la *Secuiu*.

În Wickenbauser (loc. cit.) aflăm la anul 1577 *Să-răcinestie* p. *Serăcinesci* și *Korlözäl* și la anul 1587 de trei ori *Korlözäl* (p. Corlățelu).

În catastibulu averei mănăstirei Galata (Iași) 1588 aflăm cz (conj.), cz (pron), карж (*care* pluralu de la caru), czнтѢ, cакарж (presupune *săcară* din *secară*),

Într'o notiță pe o carte, Galați 1571 aflăm : cz (pron. și conj), дѢмнезѢ=dumnezeu.

Într'unu zapisu de vîndare din județulu Tecuciă, anul 1577, cetimū : czн хіѣ=*să-i fie*, cz ce ціѣ=*să se scie*.

În altu zapisu de la 1581 (jud. Bacău) : зъчн=deci, cz=să, cz cz ціѣ.

Într'o sentența, jud. Bârladu, 1588 : cz ціѣ.

Într'unu actū de la 1591 Troțușu, cetimū : зъчн=deci.

Totu la 1591 într'unu actū de la Petru Șchiopolu (Rev. p. Ist. și A. T. IV an. II pag. 602) : Ѡгахіа p. Agafia.

3) Să vedemū ce vomū află în manuscripte muntenești și în acte.

Într'unū fragmentū de textū biblicū scrisū în Oltenia pe la 1560 aflămū amestecate următóarele forme din dialectulū cu labialele schimbate : сь (să), хи (fi), цара (pentru a ajunge la țara trebuie șirulū țeară, țeară, țară), сѢБАТИЧЕ (selbatece), оурь (urî cu *ri=rî*), сѢБЯТОВА (serbătóri), сѢБЯТОВАРЪ (serbătórea), РЪМЪНЪ (remănea), РЪДИКА (ridică), сѢНТЪ (sîntū p. sîntu).

Ietă și din Evangheliarului scrisū de Radu de la Mănăstirescī (jud. Teleormanū), la 1574 și copiatū în parte de D-lu Hăjdău de la *British Museum* Londra : сѢ W ЛАСЕ А (să (se) o lase ĩea) ; рѢСѢРИТЬ (resăritū), сѢ ЕМИ ФІЮА (să (dacă) iești fiul), рѢЮЛОУИ (reului), рѢСРЕЛЕ (riurele), пасѢРИЛЕ (paserile), сѢНТЪ (sîntū p. sîntū), сѢМЪНЦЪ (semîntă), цѢНЦАРИИ (țîntării), шѢРПИИ (șerpil), сѢРАКЪ (seracă), сѢНТЕМЪ (sîntemū).

Să trecemū la cuvintele ce se potū culege din documente muntenești :

Într'unū document de la 1549 (jud. Mehedinți) : БѢЖОРЪЦИИ=Bujorescī (satū) ; în unulū de la 1556 Tîrgoviște : хѢТАРЪЛОРА=hotarilorū ; la 1579 Bucurescī : хѢТАРЪЛЕ ; în altulū de la Bucurescī 1593 : цѢРМЪСРЕЛЕ=țermurele. *)

Într'unū documentū de la 1546 (Arh. I. Tom. 1. p. 1. pag. 49), din Tîrgoviște aflămū : КѢНЦАКЪНЕНІИ=

*) Aceste documente sîntū inedite, d-lū Hăjdău a publicatū în „Cuv. din Bětrăni“ t. I. cuvinte romănesci ce se află semănate în texturi slave.

Căpăținenii și totu acela-și nume scrisu și Кзпзцз-
НЕНІИ *).

Totu acestu nume se întâlnește într'unu documentu de
la 1586, Bucuresci (Arh. Ist. T. 1, p. 1, pag. 67), КЗ-
ПЗЦЗННЕНІИ.

În „Columna lui Traianu“ an. I.

1570 *chotaryle* (χοταρζαε); 1572 *Urytzilor* (Урѣцилор. **).

În documentele lui Hurmuzachi tip. de Academie a-
flămă :

Într'unu documentu făcutu la Alba Iulia, la anulă
1595 se pomenescă ómenī din Munteniea cu prefaceri
fonetece curioase la nume : *Iafreneja* (p. Iefremiea) ar-
chi-episcopo. *Nitre* (p. Mitre cum ilu aflămă în alte dō-
cumente. Mitre iese scurtare din Dumitru, Dmitru,
Dmitre). *Viztér* (visteriū p. vistiariū), *klutzér* (p. ciuci-
ariū), *Bojeri* (p. Boiari).

În altu documentu de la 1599 scrisă unġuresce în
Tîrgoviște : *Iephtinia* (p. Ieftimiea). ***)

La 1595 aflămă iear *Nytre*.

În „Cuvinte din Bătrâni“ T. I. aflămă :

Bistrița 1573 : сь сь цїе; Distr. Mușcelă 1583—1585 ;
сз-л8 цїе și сз-л8 цїе, лсз (p. înse), сзнт8 (sintu, sin-

*) Aceste cuvinte arată totu o dată prefacerea lui *a* în
e : căpățineni p. căpățineanī.

**) D-lu Hâjdau a transcrișu slovele chirilice prin litere
latine, în parantesu amă pusă slovele.

***) În acesta găsimū : *Demeter* (totu acelu de mai sus
Nitre) *Kluchyar* (cluciar), *viztier* (p. vistiariu);
Boeri (p. Boiari), БДЕМІЕ, ДСАМТРС. КЛСЧКР, ВИ-
СТИАР.

tu). CZ (conj.) fără excepție, ca pronume înse numai CE. Tirgu-Jiu 1591 ; CZC ЦІЕ, PZMAC, CZШ *) ; Distr. Dâmbovița 1595 : ЛНСЗ, CZ ФІЕ ; Distr. Prahova 1596 : CZ CZ ЦІЕ, CZ BA AЛEЦE ; CZC ЦІЕ, PZMAC ; Districtul Vâlcea 1597 : CZ CE ; jud. Mehedinți 1599 : CZC ЦІЕ, CZ N8 BA ФИ, КЗРЦИМЕ (câci n'arū fi pututū fi forma acésta fără țură, țevî ; greșală, greșeli etc) ; Ilfovū înainte de 1600 CZ CE, CZ ФІЕ, ШЗ (іeste și ШИ) АМ8 П8С, CE BA СК8А. CZ П, CZ ЛТ8 (sîntū), Muș-elū pe la 1600 : CZ ФИА, CZC ЦІА.

4) Transilvania.

Psaltirea lui Coressi 1577 Sas-Sebeș : CZ P8MPEMЬ, PZДЕШЬ (ride-și), CZНТЬ (sîntū), OYРЖШИ, PZ8АЬ (reulū), ПАСЪРЖЛЕ, КЗРЖРИЛЕ, МЗРІЕН, ЧЕТЖЦИЛЕ, PZДИКЖ CZPAC8A8И, ПАСЪРЪКЪ, PZOY, PZMЖШИЦЕЛЕ, ИЗВОАРЖЛЕ, CZ CE, OYРЖТОPIИ, CZMЖИЦА. PZMAC8АЬ, OKЗРЖPE (ocărire), CZНЬ (sindū), CZ АШЬ МЪРЦЕ (de ași merge), PЖЗЖ (ridă), PZДЕ ШИ (își ride), PZMЖШИЦЕ, АМЗРЖТЬ, АРЖТАТАИ (artaet'ai), ЛАКРЖМЕЛЕ (lacrimelle), PZБДЬ ШИ PZБДАЮ, PЖЧЪСКЖ (recescă), CZPЕЗТОPЮЛ8И (p. seibatoriulū), CZНТЕМЬ, PZ8PEЛОРЬ (ricurilor), ЛНСЖ (înse), PZCЖPИТ8АЬ, ШЕЗЗНДЬ (din șeđindū), PZC8И8НДЬ, OKЗРЖШИ, CZPACHЛОРЬ, ШЕЗЗНДЬ, ЦЗРЖИЗ, (țerină), BZЗЗНДЬ (vedindū din vediando, vediândū, vedindu, vedindū), CZK8PИ, CZPЕЗТОЛРЪКЪ, МИШЬА8АЬ (mișelulū), ШЗРЪ8АЬ (șerbulū), ЛВРЗТОШЖ-CE (învârtoșe-se p. învârtoșese), CZ CE ЛВРЗТОАШЖ (să se învratoașe). La exemplulū

*) Lr CZC, PZMAC și CZШ din urmă țeră aruncată deasupra rîndului.

precedentă putea fi vorbă de înriurirea celorla lalte verbe de la conj. I-a, căci mai toate au *ă* la a III-a pers. sing. la trecutul simplu *). Aice înse iese a III-a pers. sing. de la pres. conjunctivului și avem deci numai de câtă prefacerea lui *e* în *ě* după *ș*), РЗШРЕ (riure), ДЕШКИЗНДЬ (p. deschidindu), ЦАРА, ЦЗРЖЕН (țara, țerei), ЖЗЛОУНРЕ (p. *jeluire* căci are și *jeluită* pag. 297), ЦЗРЖЛЕ ЛОРЬ, КАРЖЛЕ (carele), ЛГРЗШЖСЕ, ЛТИНЗНДЬ, КОУРЖРЬ (subst. făcută de la inf. *cúrerere* = a curge), АРЗЖНДЬ, РЗШННЖ.

Cum că prefacerile înșirate nu-să organice în dialectulu psaltirei se vede ușor: pentru că n'au locă la toate cuvintele ce împlinescă condițiile. ba chiar acela-și cuvintu are când o formă când alta. Așă se află de câte-va ori ШЗРБОУЛЬ dar mai adesea ШЕРБОУЛЬ, gasimă ЦЪРЖ și ЦАРЖ, gasimă de regulă ЛВРЗ'ТОШЖСЕ dar o singura dată dămă de ЛВРЗ'ТОШЕСЕ, gasimă totă-deauna СЗНТЬ dar de asemenea regulată СИНГРЬ etc. gasimu fără excepție СЗМЖНЦЖ dar СЕМЖНАРЖ, ДЕШЕРТЬ, ШЕЗСРЖ. Ușoră se vede că formele de mai susă cuprindă prefaceri străne graiului, cum se va vedea și mai departe din bucată ce vomă da, casurile în care se află prefacerea, nu-să de bună samă nici la 10 % din totalitatea cuvintelor ce îndeplineau condițiile.

Mai iese de observată că în psaltire afară de ur-

*) Cum că ЛВРЗ'ТОШЖСЕ ie la trecutū ne dovedesce a-fară de *o* nu *oa*, însă-și frasa : „СПРЕ МИНЕ ЛВРЗ'ТОШЖСЕ МЖНІА ТА, ШИ ТОД'ТЕ ОУНДЕЛЕ ТАЛЕ ПЛЕКАШИ СПРЕ МИНЕ” pag. 239 v. 12 și 13.

mătorele exemple, la toate substantivele femeesci cu *a* acc. la singurită, se află *ă* la înmulțitul în *i*: *κοῦμακν-δари* (se află înse și *κοῦμακνδари*), *αφοῦμαρι*, *καηλε* (se află mai desu *κηηλε*), *δариηλε*, *пачеле* (р. *пачηηλε*), totu a-colea vine și *καλαριη* nu *κζλαριη*. Toate celelalte sute de înmulțite au pe *z* și cu toate acestea acestu fenomenu de analogie n'a luatū nascere nici în dialectulū cu *n=r* (cum vedemū în manuscriptulū de la Voronețū), nici în celū cu labialele și cu *n* păstrate, de vreme ce acestu din urmă dialectū nu cunósce prefacerea lui *e* în *ě* după *s*, *ș*, *ț*, *z*, *j*.

Totū din dialectulū cu labialele schimbate sîntū și formele: *μουδε* (pag. 433), *Λκοῦνπιουρακ*, *Λκοῦνγιουρακ*. După toate celelalte exemple vedemū că s'arū fi covenitū aice *κ* în locū de *μ*: *μοῦδενη*, *μοῦνη*, *μως*, *μοῦ-ρζμακνητ* etc.

Deci se constată următoarele fenomene particulare dialectului ce studiemū, întrate până la unu punctū în limba literară a lui Coressi ori a celorlōri ce au tradusū psaltirea: *e* în *ě*, după *s*, *ș*, *z*, *ț*, *j*, *r* și fenomenulū analogicū de la înmulțitulū substantivuluiū femeescū; prefacerea lui *i* în *î*, după *s*, *z*, *ț*, *r*; câte-vă casuri de *μ* neprefacutū în *κ*.

Totū din Transilvaniaea avemū *texturile bogofmilice* publicate de D-lū Hâjdău în „*Curenté den bētrāni*“. Tomul II. Aceste texturi sîntū copiate înnaainte de 1580 și unele din iele potū fi chiar mai vechi de cât 1550.

remet și pe *Dimitrașco Vodă* în urmă cu obuzul să se bată cu Turcii?“ Mai presus de toate iubitor de patrie: ca cu boii îl trăgea *Dimitrie Cantemir* în țara rusească, căci de abia ajunsese la Kiev și *Neculcea* începuse numai decît să deie înapoi spre Moldova. „Cînd au vrut să porceadă din Kiev mulți Moldoveni au vrut să rămîie acolo, și încă și eu, *Ioan Neculcea*, nu vroeam să mai merg cu dînsul, gîndind că doar ne-or lăsa din Kiev de ne-om întoarce la pămîntul nostru. Iar *Dimitrașcu Vodă* n'a vrut să ne lese să rămînem, ce au mers la comandantul de Kiev zicînd că sîntem dați pe mina lui, și că el a vre să dea samă la împăratul pentru noi. Deci comandantul văzînd așa i-au dat pe toți pe mina lui *Dimitrașco Vodă*, și i-au dus cu vartă pînă la Harcov.“ Dorul de țară al lui *Neculcea* a ajuns pînă la urechea împăratului: „iar împăratul au răspuns lui *Dumitrașco Vodă*, dacă nu va să șază, Dumnezeu să-i ajute să meargă unde i voea, că nu-mi este rob. Iar cînd ni-am luat ziua bună de la *Dimitrașco Vodă* din Harcov, de m'am despărțit, mult mă îmbia să mai șad, dar eu eram bucuros că a venit acel ceas de am găsit vreme să ies dintr'acel norod.... Și avea mare jale și *Dumitrașco Vodă* și Doamna lui și boierii și toți Moldovenii, și-mi zicea că nu mi-oiu pute face, ce voiu peri de Turci. Dar eu am pus nădejdea mea la Dumnezeu și din toate m'a scos“. Stăruința cu care țineau toți la dînsul ni-l probează în de ajuns, precum a și trebuit să fie în adevăr, ca bun prietin. A scris

9) *Neculaiu Spatâr Milescu*. Pe timpul lui Ștefăniță Vodă Lupul (1660—1662) „era, spune *Neculcea*, un boier *Neculaiu Milescu Spatar* (născut pe la 1625), de la Vaslui de moșia lui, prea învățat și cărturar, și știa multe limbi, elinește, slavonește, grecește și turcește, și era mîndru și bogat, și îmbla cu povodnici înalte domnești, cu buzdugane și cu paloșe, cu soltare, tot sîrmă, la cai; și lui Ștefăniță Vodă-i era prea drag, și-l ținea prea bine, și tot la masă-l punea, și se giuca în cărți cu dînsul, și la sfaturi, că era atunci grămătic la dînsul. Iară cînd au fost odată, nu s'au săturat de bine și de cinstea lui Ștefăniță Vodă, ce au șăzut și au scris niște cărți viclene, și le-au pus într'un băț sfredelit și le-au trimes la Constantin Vodă cel bătrîn Basarab, în țara leșască, ca să se rîdice de acolo cu oști, să vie să scoată pe Ștefăniță Vodă din domnie. Iară Constantin Vodă nu au vrut să se apuce de acele lucruri ce-i sciea, ce s'au sculat și au trimes bățul acel sfredelit cu cărți cu tot înapoi la Ștefăniță Vodă de le-au dat. Deci, Ștefăniță Vodă, cum au văzut bățul cu cărțile, s'au prea mîniat și l'au și adus pre acel *Neculaiu Milescu* înaintea lui, în casa cea mică, și au pus pre calău de i-au tăiat nasul; scoțînd Ștefăniță Vodă în grabă hangerul lui din briu, au dat de i-au tăiat calăul nasul; și nu au vrut să-l lase pre calău să-i taie nasul cu cuțitul lui calău, ce cu hangerul lui Ștefăniță Vodă i-au tăiat nasul. După aceea *Neculaiu Cîrnul* a fugit în țara nemțască, și au găsit acolo un doftor de-i tot slobozea sîngele din obraz și-l boțea la

nas; și așa, din zi în zi, sîngele se încheaga, de i-au crescut nasul la loc, de s'au tămăduit; iară cînd au venit aici în țară, la domnia lui Ilieș Vodă (1668), numai de abia s'au fost cunoscînd nasul că-i tăiat. Numai tot n'au șăzut în țară mult, de rușine, ce s'au dus la Mosc, la marele împărat, la Alecsie Mihailovici, la tatăl marelui Petru împărat carele au venit la noi aice în Moldova; și pentru învățătura lui au fost tergiman împăratului, și învăța și pre fiul împăratului, pre Petru Alecsievici, carte, și era la mare cinste și bogăție; și l'au trimes împăratul Alecsie Mihailovici sol la marele împărat al Chitailor (China), de au zăbovit la Chitai vreo doi trei ani; și au avut acolo multă cinste și dar de la marele împărat al Chitailor, și multe lucruri de mirat au văzut la acea împărăție a Chitailor, și i-au dăruit un blid plin de pietre scumpe și un diamant ca un ou de porumb. Și întorcîndu-se pe drum înapoi s'au tîmplat de au murit împăratul Moscului, pre anume Alecsie Mihailovici; iară senatorii de la Mosc i-au eșit întru întîmpinare, și i-au luat acele daruri și tot ce-au avut, și l-au făcut surgun la Sibir, și au șăzut cîțiva ani surgun la Sibir.—Iară mai pre urmă rîdicînduse Petru împărat, fiul lui Alecsie Mihailovici, carele au venit aice în țară în Moldova de s'au bătut cu Turcii la Prut, la Stănileşti din gios de Huși, în ținutul Fălciului, agiunsau *Cîrnul* din Sibir cu cărți la dînsul, la împăratul Petru Alecsievici, de i-au făcut știre de toate ce au făcut, și cum este surgun. Atunce Petru Alecsievici împărat îndată au chemat senatorii

și au întrebat zicînd: „unde este dascalul meu cel „ce m'a învățat carte? acum curînd să-l aduceți,“ și îndată au răpezit de olac și l'au adus la Petru Alecsievici, împăratul Moscului, în Stoliță, și l-au întrebat ce-au văzut și ce-au pățit; și i-au plătit lucrurile acele toate de la senatori, ce-i luase, până la un cap de ață; și diamantul cel mare, împăratul, după ce l-au văzut, s'au mirat și l-au dat în haznaua cea împărătească, iară Cîrnului i-au dat optzeci de pungi de bani, și l-au luat iar în dragoste și în milă, și l-au pus iar sfetnic. Și cînd au ras barbele împăratul Moscalilor, atunce cînd și-au schimbat portul, atunce singur împăratul i-au ras barba cu mîna lui. Și au trăit *Cîrnul* pînă la a doua domnie a lui Mihaiu Racoviță (1707—1709) și atunce au murit, care mare cinste i-au făcut împăratul la moartea lui, și mare părere de rău au avut după dînsul, că era trebuitor la acele vremi. Rămăseau acelui *Cîrn* ficiori și nepoți, și au agiuns unii de au fost polcovnici spre slujba oștirea, că se însurase el acolo de luase Moscalcă, și s'au mai dus după dînsul de aici din Moldova trei nepoți de frate, de se așezase și ei pelîngă unchiul său, și acei avea milă de la împărăție, și acolo au murit.“

Pentru a ave o complectă și exactă cunoștință asupra vieții acestui remarcabil barbat, care, mai mult încă decît Ștefan Gheorghe Vodă, ar fi avut dreptul să facă pe *Miron Costin* să zică „că nasc și în Moldova oameni“ *Coșal*. Letop. ed. II, t. I p. 356, trebuie numai să micșorăm ceva din minunata biografie făcută de

Ioan Neculcea și să adăogim încă puține. *Neculaiu Spatar* n'a fost profesorul lui Petru Cel Mare înainte de a pleca în China, căci, născut la 10 Iunie 1672, numitul împărat nu putea primi lecțiile lui *Spatar*, care și-a făcut călătoria în China de la 4 Martie 1675, când a plecat din Moscva, până la 5 Ianuarie 1678, când s'a întors la Moscva; surgunul de la Sibir n'a avut de pricină lăcomia „senatorilor de la Mosc” și poate n'a avut loc de fel: sigur este numai că în an. 1678, sub domnia lui Teodor Alexievici, îndată după întoarcerea sa din China, *Spatar* a fost implicat într'un proces al protectorului său, boierului Matveev, acuzat de vrăjitorie, din care proces a scăpat în scurtă vreme; în sfirșit poate că nu tocmai Petru împărat chiar cu mâna lui i-a fi ras barba.... Mai înainte de domnia lui Ștefăniță Vodă Lupul *Neculaiu Spatar* a învățat la Constantinopole, a fost om de încredere al lui Ștefan Gheorghe (1655), a comandat un corp de oaste moldovinească în contra lui Racoți în Transilvania sub G. Ghica, succesorul lui Ștefan Gheorghe (1657); după tăierea nasului de Ștefăniță Vodă n'a fugit de a dreptul în țara nemțească, ci în Muntenia mai întiiu, la Grigorie Ghica Vodă, care l'a numit capi-chehaia la poartă și în contra căruia a conspirat cu Cantacuzenii la 1664; după căderea lui Grigorie Ghica și după ce Cantacuzenii n'au reușit să domnească, s'a dus din Constantino-pole în Brandeburg, de unde a fost alungat de elector când s'a aflat că este un veșnic conspirator, apoi în Pomerania, unde trăea exilat vechiul său stăpîn, Ștefan

Gheorghe Vodă, și ca delegat al acestuia a trecut în Suedia, la Stockholm, de unde s'a întors în Moldova sub Iliăș (1668). Tocmai în 1669, după atâtea peripeții pe la curțile Europei, s'a refugit *Spatar* la curtea lui Alexis Mihailovici (1645—1676), unde cu siguranță se știe că se afla în an. 1672. La Curtea Rusiei *Spatar* a servit, în afară de misiunea cu care a fost însărcinat la curtea împăratului Chinei, ca interpret sub patru țari, Alexis Mihailovici, Feodor Alexievici (1676—1682), Ivan II (1682—1689) și Petru Cel Mare (1689—1725), până la moarte, care a avut loc poate pe la 1714, puțin mai în urmă de terminul fixat de *Ioan Neculcea*.

Operile lui *Neculaiu Spatar Milesco*, unele tipărite, altele manuscrise, sînt următoarele.

1) A tradus din grecește, pe cînd era la Constantinopole, Biblia de la București (38 I a ³⁴).

2) *Enchiridion sive stella orientalis occidentali splendens, id est sensus ecclesiae orientalis, scilicet graecae, de transsubstantione corporis Domini aliisque controversiis a Nicolao Spadario.... barone ac olim generali Wallachiae conscriptum, Holmiae, anno 1667, mense Febr.*

S'a tipărit în *La perpétuité de la foy de l'église catholique touchant l'eucharistie, deffendue contre le livre du sieur Claude (par Antoine Arnauld et Pierre Nicole)*, Paris 1669, II, 50—54.

3) Греко-Латинно-Русски Словарь (Dicționar grec-latin-rusesc), ms. Unde?

4) Арифмология, сирѣчь численословная Книга (Aritmetica, sau cartea științei numerelor), an. 1672, ms.

5) Хрисмологіонъ, сирѣчь Книга прореченословная (Hrismologhiu, sau cartea profețiilor), Moscva, 1673, ms.

O carte de apocalipse apocrife, tradusă și adăogită din grecește.

6) Книги государственной в верховных правительствъ Россіи и другихъ странъ древнихъ и новыхъ временъ (Cărți de stat ale suveranilor și ale altor țări vechi și moderne), ms.

7) Книга василіологинъ, се есть Гочисленіе или Описаніе всѣхъ царей, иже баш по всемъ мѣрѣ, и по всѣхъ народовъ доклевственнѣйшии и именинѣйшии, и по начала мѣра доселѣ (Carte numită Vasiliologhin, adică Cronologia sau Istoria tuturor împăraților care în lumea întreagă și la toate națiile au fost cei mai viteji și mai renumiți, de la începutul lumii până astăzi). ms.

8) Книга избранная вкратцѣ в девѣти Мусахъ и в седми свободныхъ художествахъ (Carte compusă din scurte extracte privitoare la cele nouă muze și cele șapte arte liberale). ms.

9) Мудрость или Описаніе седми свободныхъ

УДОЖЕСПВЗ (Intuiția sau descrierea celor șapte arte liberale), an. 1673. ms.

Traducere din grecește.

10) Книга в Сивиллахъ (Cartea Sibilelor), an. 1674, ms.

Traducere.

11) Описаніе преславныхъ и превеликихъ церкви именованная Свѣтла Софія въ Константинополѣ, также между семи чудесъ вселенная подостоинствъ сочисляема (Descrierea prea vestitei și prea marei biserici numită S-ta Sofia, la Constantinopole, care cu drept cuvânt este socotită printre cele șapte minuni ale lumii), ms.

12) Traducerea (în vechea slovenică) a discursului pronunțat înaintea marelui domn, țar și prinț, Alexis Mihailovici, de ambasadorul Poloniei, Samuel Vencslavkoj, la sosirea sa, a 18^a zi a lui Septembrie 1674. ms.

13) Книга иероглифическая священнодательная (Carte de ieroglifică ieratică). ms.

Un tratat asupra scrierei ieroglifice.

14) Книга въ лицахъ и съ реченіемъ, сочиненная Макаріемъ, патриархомъ Антиохійскимъ (Carte în figuri, cu un text, compusă de Macarie patriarhul Antiohiei), an. 1674, ms. Unde?

Traducere.

15) Книга, а въ ней писано пѣтъшествѣе царства Сибирскогѡ вѣкъ города Тоболска и до самогѡ рѣжежа госдарства Кипайскогѡ, лѣта 7183, мѣсца майа въ 3-й день (Carte în care este descrisă călătoria în împărăția Siberiei, de la orașul Tobolsc până la margi-nile regatului Chinei, 3 Maiu 1675). ms.

16) Descrierea (în rusește) a marelui fluviu Amur, care formează limita între coloniile rusești și Chi-na. ms.

17) Описаніе вѣкъ положеніи, мзипѣ, естествоѣ и пространствѣ и проч. кипайкогѡ госдарства (De-scrierea poziției, vănilor, climei, întinderii, etc., a îm-părăției Chinei). ms.

18) Traducerea (în vechea slovenică) a cărții lui Simeon Macarios, intitulată Συμεὼν τοῦ Μακαρίου ἀρχιε-πισκόπου Θεσσαλονίκης κατὰ αἰρέσεων καὶ περὶ τῆς μόνης ἐρθῆς τῶν Χριστιανῶν ἡμῶν πίστεως, Iași, 1683, ms.

19) Traducerea (în vechea slovenică) a descrierii pe care secretarul de ambasadă austriac la curtea Ru-siei *Iohann Georg Korb* a făcut-o despre cei dintiū ani ai domniei lui Petru Cel Mare, *Diarium itineris in Moscoviam perillustris ac magnifici Domini Ignatii Christophori... de Guarient et Rall... ab... imperatore Leopoldo I... ad Tzarum... Petrum... anno MDCXCVIII ablegati... de-scriptum a Ioanne Georgio Korb..... Viennae, 1700. ms.*

Nr. 4 în biblioteca mănăstirei de la Ciudov.—Nr. 5 în biblioteca mănăstirei Antoniev Sijski, în Biblioteca Imperială din S-t Petersburg și în biblioteca sinodală de la Moscva.—Nr. 6 Bibl. imp. Petersburg.—Nr. 7 în bibl. măn. Sijski.—Nr. 8 și 9 în Bibl. imp. Petersburg.—Nr. 10 Bibl. imp. Petersburg.—Nr. 11 bibl. măn. Sijski.—Nr. 12 bibl. măn. Sijski.—Nr. 13 bibl. măn. Sijski.—Nr. 15 în Arhiva ministeriului afacerilor străine, Moscva. S'a publicat, cu o introducere și note de *J. V. Arsenjev*, la Petersburg, 1882. O traducere grecească manuscrisă la Constantinople în Mănăstirea S-lui Mormint.—Nr. 16 s'a publicat (ms. unde?) în *Вѣстникъ Имп. Русск. Геогр. Общ.*, VII (1853), II p. 15 sqq.—Nr. 17 Bibl. imp. Petersburg, un exemplar la D-l M. Petrovschi, profesor la Universitatea din Kazan, un altul la Biblioteca națională din Paris. După o traducere grecească a acestei opere, aflătoare în ms. la biblioteca centrală din Iași, D-l G. Sion a întreprins, după inițiativa Academiei romîne, o traducere a ei în romînește.—Nr. 18 în bibl. arh. min. afac. str. Moscva.—Nr. 19 în Bibl. imp. Petersburg.

c) *Mitropolitul Petru Moghilă*. Încă un Român care a adus mari servicii civilizației rusești în al XVII secol și care pe de altă parte a jucat un rol important—poate cel mai important—în istoria creștinismului ortodox din același timp. A trăit însă departe de țară și a scris numai în limba slavonească. Născut 21 Decembrie 1596 și mort 22 Decembrie 1644, fiu al lui Simeon Movilă Vodă (domnul țării muntenești 1601, 1602 și al țării Moldovei 1607—1608) și al doamnei Margareta (Marghita). La 1612, după căderea Moghileștilor de la tronul țării Moldovei, Margareta cu doi fi ai săi, Moise (domn în Muntenia 1629 și în Moldo-

va 1630—1631, 1633—1634) și *Petru* (mitropolitul *Petru Moghilă* și-a păstrat în călugărie numele din bottez) s'a retras în Polonia. *Petru Moghilă*, după ce și-a complectat învățătura la o universitate leșească—poate la școala mănăstirei ortodoxe din Lemberg— s'a alipit de hatmanul și cancelarul coroanei Stanislau Jolkewski, vechiu prietin al tatălui său, și a petrecut multă vreme în domniatul acestui nobil, Jolcfa, în apropiere de care (în provincia Bielsca) erau mai multe din moșiile sale. După moartea lui Jolkewski (1620) a trecut sub protecția hatmanului Hotkievici, sub care s'a luptat contra Turcilor la Hotin (1622) și sub tutela căruia a rămas timp de 7 ani (1620—1627). Câtă vreme a trăit pelingă hatmanul Hotkievici, a vizitat în 5 rânduri (1622, 1624, 1625, 1626, 1627) lavra Pecersca de la Kiev, pânăce în an. 1627, sub influința mitropolitului de Kiev, Iov Borețki, s'a fixat în acest oraș, unde a fost ales egumen al lavrei Pecersca, fără să fie călugăr încă, la 6 Septembrie an. 1627. S'a călugărit la 8 Septembrie același an și s'a ridicat la treapta de arhimandrit (protecția regelui Poloniei și înrudirea sa cu nobilimea leșească n'au fost probabil străine la această rapidă înălțare) până la 29 Noembrie 1629, când a primit confirmarea regelui Sigismond. La 28 Aprilie 1633 a fost ales și hirotonit Mitropolit al Kievului la Lemberg, și a păstrat în aceeași vreme egumenia lavrei Pecersca. —In tot timpul arhipăstoriei sale *Petru Moghilă* s'a îngrijit cu foarte mult zel—despre care mărturisesc contemporanii—de două lucruri, mai întâiu de apărarea or-

todoxieii contra propagandei catolice și al doile de înființarea de școli unde să se poată forma un cler rusesc mai luminat decît cel ce fusese înainte de dînsul. Încă pe cînd era numai arhimandrit al lavrei, *Petru Moghilă* a înființat—pe baza de altfel a dispozițiilor testamentare ale fostului mitropolit Iov Borețki—o școală, cea dintîiu regulată, în mănăstirea Brațca din Kiev (an. 1631) și după alegerea sa ca mitropolit pînă la moarte atît de mult s'a îngrijit de prosperarea acestei școli, încît strămutată în Academie (Academia din Kiev de astăzi nu este altăceva decît școala lui *Petru Moghilă*), adecă în școală superioară, contra voinței guvernului leșesc, a ajuns curînd să întreacă chiar școalele catolice din regatul Poloniei și a putut trimete elevi de ai săi ca profesori la școala pe care Vasile Lupu și mitropolitul Moldovei *Varlaam* au înființat-o în Iași la an. 1642 în mănăstirea Trei Ierarhi (Sofronie Pociatki, elev al școlii din Kiev, a fost organizatorul și directorul școlii rominești (?) a lui Vasile Lupu).—Ca autor al Catehismului (așa numitei Mărturisire ortodoxă) însemnat de noi sub Nr. 3, adoptat cu puține modificări de întreaga biserică ortodoxă ca un fel de simbol de credință al acestei biserice, prin care ea își lămurește credința proprie față cu celelalte secte creștinești, *Petru Moghilă* a meritat numele de părinte al ortodoxiei moderne.—Scrierile sale, unele tipărite, altele manuscrite sînt:

1) Главизны поучительны діакона Ягипита благочестивомъ царю Іоспиніанъ (Capitulele instructive a-

le diaconului Agapet către binecredinciosul împărat Iustinian), traducere din grecește, Kiev, 1628.

2) *Анѡлогіонъ сирѣчь молиТВЫ и повченіа дшшеполезнаа въ дшшевншю' пользѣ спсдеовз и всѣхъ благочестивыхъ любе молиТВенникз*, Kiev, 1636 (Anțologion, adică molitvele și învățăturile duhovnicești pentru folosul sufletului elevilor și tuturor binecinstitorilor iubitorilor de rugăciuni).

3) Catehismu, numit mai tîrziu Mărturisirea ortodoxă.

Scris în limba latină de *Petru Moghilă*; cetit întiași dată în sinodul Rusiei meridionale, care s'a ținut la Kiev de la 8—18 Septembrie 1640; aprobat de sinodul de la Iași cel ținut cu prelați și călugări Moldoveni, Munteni (?), Ruși și Greci de la Decembrie 1641 până la Septembrie 1642, în timpul cărui sinod Meletie Sirigul, unul din delegații bisericei grecești de la Constantinopole, ieromonah predicator al patriarhiei, a primit însărcinarea de a-l traduce în limba grecească; ținut în cartioanele patriarhiei până la an. 1662, cînd în traducerea grecească a lui Meletie Sirigul, și ca un fel de product propriu al Grecilor, a fost tipărit întiași dată la Amsterdam. După ediția grecească s'a tradus și tipărit în romînește (38 I a ³⁶) de logofătul *Radu Greceanu* și stolnicul *Constantin Cantacuzin* (42 с η).

4) *Собрание короткой навки о аршиквлахъ вѣры православно-каѡолической христіанской ведабгъ вызнана и навки церкви Св. восточной, соборной и апостольской* (Adunarea științei scurte despre articulele

credinței ortodoxe, catolice creștine; adică cunoașterea și știința sfintei biserice a răsăritului celei universale și apostolice), Kiev, 1643 și 1645.

5) *ЛѢЛОСЪ ИЛИ КАМЕНЬ, БРОШАНЫЙ СЪ ПРАЦИ ИСТИНЫ СВ. ПРАВОСЛАВНОЙ РУССКОЙ ЦЕРКВИ СМЕРЕННЫМЪ ОЦЕМЪ СЪВ-СЕВІЕМЪ ПРИМЕНОМЪ НА СОКРШЕНІЕ АЖИВОПЕМИОЙ ПЕРСПЕКТИВИ* (Litos sau piatră, aruncată din praștia adevărului S-tei biserice ortodoxe ruse de smeritul părintele Piosul Păstor spre sfărmașia perspectivei celei întunecate și false), Kiev, 1644.

Perspectiva era numele unei cărți schismatice publicate în 1642 de călugărul renegat Casian Sacovici.

6) *Evhologhiu*, adică Molitvenic sau Necesariu, în slavonește, Kiev, 1646.

7) *Notițe istorice și autobiografice*, în slavonește-Scrise în lavra Pecersca 1627. Ms.

Ms. la Kiev? ori la Ep. Ghenadie?

c) *In Muntenia.*

α) *Meletie Macedoneanul*. A tradus *Cazania II* de la Govora (38 I a 26). Era egumen la Govora.

β) *Melhisedec*, egumenul mănăstirii din Cîmpulung. A tradus *Invățături peste toate zilele* (38 I a 27).

γ) *Daniel Andreiu Panonianul*, monah, în colaborare cu trei Greci, *Ignațiu Patride*, *Panteleimon Li-*

garide, Paisie Ligaride, a tradus Pravila lui Mateiu Basarab (38 I a ₂₉).

γ¹) Mitropolitul Ungro-Vlahiei *Varlaam* (1673—1679) a tradus din slavonește Cheia înțelesului (38 I a ₃₀).

δ) *Ieromonahul Inochentie*. A tradus Sfinta și dumnezeiasca Leturghie (38 I a ₃₁).

ε) *Mitropolitul Teodosie Vestemianul*. A scris o epistolă dedicatoare către Șerban Basarab ca prefață a pomenitei Leturghii (38 I a ₃₁).

ζ) *Iordache Cantacuzin*. A tradus sfinta și dumnezeiasca Evanghelie (38 I a ₃₂). Ucis de Grigore Ghica la 1664. Era frate cu Vodă Șerban Cantacuzin.

η) *Radu Greceanul*. A colaborat împreună cu fratele său Șerban Greceanul, cu arhiereul *Gherman Nisis* și cu *Mitrofan*, fost cu puțin mai înainte episcop de Huși (pe la 1683) și episcop al Buzeului 1690—1702, la publicarea Bibliei de București (38 I a ₃₄) cea tradusă de *Neculaiu Spatar Milescu*, a tradus împreună cu fratele său Șerban Mărgăritare (38 I a ₃₅), a tradus împreună cu stolnicul *Constantin Cantacuzin* Pravoslavnică mărturisire (38 I a ₃₆) și a scris pentru trebuința lui Vodă *Constantin Brîncoveanul* cronica sa (38 II ₆), pe care a și dedicat-o pomenitului principe.

θ) *Șerban Greceanul*. Fratele lui *Radu Greceanul*. In afară de lucrările înșirate sub η) a tradus Sfinta și dumnezeiasca evanghelie elinească și românească (38 I a ₃₇).

ι) *Filoteiu Sfintagoreful*, monah. A tradus din gre-

cește Floarea darurilor (38 I a₄₃) și Invățături creștinești (38 I a₄₂).

z) *Udriște Năsturel Herescu*. Cumnatul lui Mateiu Basarab (Doamna lui Mateiu era sora lui *Udriște Năsturel*). Om învățat. El a atras atenția mitropolitului *Varlaam*, pe cînd acesta era în Tirgoviște (în. de an. 1642) „cu trebi domnești și ale norodului“ asupra Catehismului (38 I a₄), ceea ce a provocat din partea lui *Varlaam* scrierea Răspunsurilor (38 III₃) și convocarea sinodului de la Iași. *Udriște Năsturel* a tradus Ioasaf și *Varlaam* (38 II₂₁)

Izvoarele pentru datele biografice ale scriitorilor din acest capitol sînt: Scriitorii de cărți religioase, de la care se cunosc numai numele, sînt cunoscuți din titlurile și proloagele cărților înseși; *Mitropolitul Dosoteiu* (Cronicele lui *Neculaiu Costin* și *Ioan Neculcea* la anii respectivi.—*Eclaircissements sur la question des monastères grecs situés dans les principautés danubiennes*, o broșură pe care a cetit-o la D-l *Odobescu P. S. S. Episcopul Melhisedec*, cuprinde actul de închinare al mănăstirii Pobrata către S-l Mormînt făcută de mitropolitul *Dosoteiu*. Originalul românesc al actului acestuia s'a publicat întîiu în *Candela*, ziar, Cernăuți, 1885 Nr. 3 și din *Candela* s'a reproduș întocmai de *Ep. Melhisedec* în *Not. ist.* p. 162. unde sînt date și detaliile de mai sus.—*Ep. Melhisedec*, *Cron. Huș.* și *Cron. Rom.* la anii respectivi.—*E. Golubinski*, *Privire scurtă asupra istoriei bisericeii romîno-ortodoxe*, traducere de *Ioan Caracivocanu*, Iași, 1879 p. 40, citat după *Ar. Densușeanu*, *Istoria limbii și litera-*

turei române, Iași, 1885, p. 143, nota, de unde am și aflat că mitropolitul *Dosoteiu* a fost numit de Petru Cel Mare episcop la Azov și că a murit la Taganroc, 1711 [așa zice poate *Golubinski*?].—In *Hasd. Arh. ist.* I 1, 118, sub numele de Cercări de condeiu ale mitropolitului *Dosoteiu*, s'au publicat niște iscălituri din 1649 făcute, pe dosul unui hrisov mai vechiu, de un călugăr *Dosoteiu* de la Pobrata, care se numește pe sine fiu al lui Bărilă și al Misirei. Nu se poate însă ști dacă acel care a scris iscăliturile a fost în adevăr mitropolitul *Dosoteiu* ori ba); *Mitropolitul Varlaam* (*Filaret Scriban*, *Viața mitropolitului Petru Movilă*, în *Foaia pentru minte*, ziar, Brașov, 1851.—*T. Cipariu*, *Princ. d. Iimb.* p. 113.—*Hasd. Arh. ist.* I, 1, 80.—*Ep. Melhisedec* *Not. ist.* p. 21); *Nestor* și *Grigore Ureche* (*Izvoarele în Cronicele lui Ureche* și *Miron Costin*, și în actele publice.—*Biograf, Ioan al lui Sbiera*, *Contribuiri pentru o biografie a lui Gr. Ureche*, în *An. Ac. rom. seria II t. V sect. II*); *Miron Costin* (*Izvoarele în Cronicele lui Neculaiu Costin* și *Ioan Neculcea*, și în actele publice.—*Biografi, Mih. Cogălniceanu* în *Prefața ed. I a Cronicelor Moldovei*; *V. A. Ureche*, în *Conv. Lit.* 1886; același, *Biografia lui Miron*, în *Mir. Cost. Op. compl.* p. 282 sqq.); *Neculaiu Costin* (*Izvoarele în Cronicele lui Neculaiu Costin, Acsemi Uricariul și Ioan Neculcea*, și în actele publice.—*Biograf, Mih. Cogăl. l. c.*); *Tudosie Dubău* (*Izvoarele în Cronica lui Vasile Dămian și Tudosie Dubău* și în cea a lui *Ioan Neculcea*); *Ioan Neculcea* (*Izvoarele în Cronicele lui Neculaiu Costin și Ioan Neculcea* și în actele publice.—*Biograf, Mih. Cogăl. l. c.*); *Neculaiu Spatar. Milescu* (*Biografi, Ioan Neculcea*, în *O samă de cuvinte ce nu se află în letopiseștele Costineștilor* [Nr. 38 II 6]; *B. P. Hasdeu*, în *foiletonul Satirului*, ziar, București, Nr. 12, 13, 14 an. 1866; același, *Viața, faptele și ideile lui Neculaiu Spatar* din Milești, în *Tr.* 1870,

Nr. 7, 8, 9, 11, 12, 14, 16; același, în Arh. ist. I, ¹, -p. 137; același, în Col. Tr. an. 1872; *G. Missail*, Oamenii mari ai Românilor, în Tr. Nr. 33 an. 1869; *Emile Picot*, Notice biographique et bibliographique sur *Nicolas Spatar Miliescu*, Paris, 1883, extrait des *Mélanges orientaux*, publiés par l'école des langues orientales vivantes [o admirabilă monografie, de unde am luat datele bibliografice asupra lui *Neculaiu Spatar Miliescu*, dar care citează opera Вѣстникъ Имп. Русск. Георг. Общ. fără titlu complet și fără loc, și nu spune unde s'a fi gășind mănăstirea Antoniev Sijski].—Izvoarele la *Hasdeu* și *Picot*, op. cit.); *Petru Moghilă* (Biograf, *Filaret Scriban*, Viaț. mitr. Petr. Mov. în Foaia pentru minte; *Ghenadie Enăceanu*, Din istoria bisericească a Românilor: Meșterul Manole și *Petru Movilă*, București, 1883, extras din ziarul Biserica ortodoxă română an. VII.—Izvoarele acolo); *Radu Greceanu* (Izvoarele în *Cronicele muntenești* și operele proprii.—Biograf, *Ștef. D. Greceanu*, Scrierile lui *Radu logofătul* cronicarul, în *Rev. Rom.* I, 575 sqq., II, 245 sqq.); *Udriște Năsturel Herescu* (Izvoarele în *Cronicele muntenești* și în Prefața de la Răspunsurile lui *Varlaam Mitropolitul* [38 III 3] publicată de *Șinc* în *Cron. Rom.* III, 45).

1700—1821

A. Date bibliografice*).

43. Din perioada de la 1700—1821 ni s'au păstrat următoarele scrieri provenite de la Români, unele tipărite, altele manuscrise.

I. Cărți tipărite).****a) Religioase**

Cărțile religioase din veacul XVIII au același conținut aproape ca și cele din timpul precedent, dar sînt cu mult mai multe la număr și tipărite, împreună cu cărțile cele cu cuprins științific, istoric, ori poetic, la Buzău, Bălgrad (Alba-Iulia), București, Brașov, Blaș, Buda, Cluj, Carloviț, Chișinău, Iași, Mohilău, Măn. Neamț, Petersburg, Rădăuți, Rîmnic, Sneagov, Sîmbăta mare, Sibiu, Tîrgoviște, Temișoara, Viena, Veneția, etc.

Vom însemna numai pe cele care au fost desti-

*) Cărțile românești scrise de Români în perioada de la 1700—1821 sînt cu mult mai numeroase decît cele înșirate la datele bibliografice ale capitulelor III și IV, ceea ce necesitează o nouă procedare la înșirarea lor: mai întîiu nu se vor însemna inscripțiile și actele publice, care de altfel se pot ceti în aceleași colecții unde se găsesc și inscripțiile și actele publice din secolele precedente; apoi, fiindcă scrierile manuscrise sînt prea numeroase pentru a pute fi catalogate toate, s'a făcut pentru ele o secție a parte. Cărțile tipărite subliniate sînt cele cu titlurile copiate exact.

**) Mai toate cărțile aceste au fost tipărite cu chirilic. Noi li vom transcrie titlurile cu litere latine.

nate învățăturei în școli.

1) Adunare de rugăciuni, Iași, 1750.

1^a) Invățătura creștinească pentru cei care voesc a lua vreun cin din cele sfințite și dumnezești slujbe.... Iași, 1770.

2) Catehismu, de *G. Sincai*, Blaș, 1783.

2^a) Catehismus, Sibiu, 1789 (text român și german).

2^b) Gramatica teologhicească, scoasă în limba moldovenească de pe bogoslovia lui Platon, arhiepiscopul de Moscva, și de pe alte cărți bisericești pentru învățătura preoților și a tuturor de obște pravoslavnicri creștini.... Iași, 1795.

3) Teologia morală, Blaș, 1796.

4) Teologia dogmatică și morală (de *Sam. Klein?*), Blaș, 1804.

5) Teologia dogmatică.... de *Ioan Bob*, Blaș, 1804.

6) Carte de învățături creștinești despre deșărtăciunea lumii, de episcopul *Ioan Bob*, Blaș, 1805.

7) Teologia dogmatică de *Gherontie* și *Grigorie*, Iași, 1806.

8) Teologia dogmatică de *Ioan Bob*, Blaș, 1811.

9) Catihis pentru slujitorii bisericești ..., Chișnău, 1816.

10) Teologia pastorală sau datorile preoților, Bu-
da, 1817.

11) Invățătură teologhicească despre datoriile oamenilor, de episcopul *Vasile Moga*, Sibiu, 1820.

b) Cărți științifice.

1) Floarea darurilor, *Sneagov*, 1703.

2) Pilde filosofești, *Tîrgoviște*, 1713.

3) Floarea adevărului, *Blaș*, 1750.

4) Multe învățături, *București*, 1753.

5) Aritmetica (romînească-nemțească), *Viena*, 1777.

5^a) Ducere de mîna cătră aritmetică (romînește și nemțește), *Viena*, 1782.

6) Pilde filosoficești, *Rîmnic*, 1783.

7) Aritmetica, *Blaș*, 1875.

8) Oarecari secreturi ale lucrării pămîntului și ale meșteșugului sădinei, *Rîmnic*, 1796.

9) Elemente aritmetice arătate firești (de *Amfilohie Hotiniul*).... *Iași*.... 1795.

10) Invățături pentru măsurarea bușilor cu cotul, *București*, 1795.

11) Pilde filosofești și secretul lucrării pămîntului, *București*, 1796.

12) Loghica, adecă partea cea cuvîntătoare a filosofiei.... de *Sam. Klein*, *Buda*, 1799.

12^a) Dreptul firei sau legile firești, *Sibiu*, 1800.

13) Oglinda arătată omului înțelept de *Nec. Horea*, *Buda*, 1801.

14) Sfaturile înțelegerii celei sănătoase, de *Dim. Tichindeal*, *Buda*, 1802.

15) Invățături de multe științi pentru formarea răvașelor, Sibiu, 1803.

16) Infruntarea Jidovilor asupra legii și obiceiurilor lor, Iași, 1803.

17) Cuvinte asupra altoirei vărsatului, Sibiu, 1804.

18) Povățuire cătră aritmetică sau învățătura numerelor.... Buda, 1806.

18^a) Regule scolasticești.... pentru ținerea și procopseala scoalelor romînești, Buda, 1806.

19) Cărticică.... după limba leșască pe limba romînească, care cuprinde întru sine multe lucruri spre folosul a toată obștea atît oamenilor cît și dobitoacelor.... s. l.... 1806.

20) Povățuire cătră economia de cîmp... Buda, 1806.

21) Adunare de lucruri moralicești, traducere de *Dim. Tichindeal*, Buda, 1808.

22) Pentru sporirea stupilor povățuiri, Sibiu, 1808.

23) Forma clerului și a păstorului bun, de *Ioan Bob*, Blaș, 1809.

24) Invățături pentru dascalii normali din școalele unite, Sibiu, 1809.

25) Invățături de multe științe folosite cu întrebări și răspunsuri din S-ta scriptură de *Nicodim Greceanul*, Sibiu, 1811.

26) *Invățătură pentru prășirea pomilor scrisă de Haintl Franțisc.... Buda, 1812.*

27) *Despre zahar din cucuruz și jugastru, Buda, 1813.*

28) *Floarea darurilor, Sibiu, 1814.*

28^a) *Instrucție pentru școalele românești din Banat, Buda, 1815.*

29) *Invățătură despre agonisirea viței de vie.... Buda, 1816.*

30) *Invățătură pentru ferirea și ddfortoria boalelor celor ce se încing prin țară.... Buda, 1816.*

31) *Floarea adevărului pentru pacea și dragostea de obște, Blaș, 1816.*

31^a) *Scurtă învățătură pentru vărsatul cel mîntuitor, scrisă de Frățilă Benea, Buda, 1817.*

32) *Pedagogia și Metodica, traducere din nemțește de Naum Petrovici, s. l. 1818.*

33) *Cărticica moravurilor bune pentru tinerime, din nemțește de Moise Fulea, Sibiu, 1819.*

c) *Istorice.*

1) *Pravila lui Neculaiu Mavrocordat (Muntenia), 1728.*

2) *Bucoavnă cu deprindere de cetire, Cluj, 1744*

3) *Bucoavnă, Rimnic, 1749.*

4) *Bucvariu sau începere de învățătură celor ce vor să învețe carte cu slove slo-*

venești (de mitropolitul *Iacob Stamate*) Iași, 1754.

Anul greșit. În realitate cartea s'a tipărit între anii 1791 și 1803.

5) *Pravilă* (Muntenia, sub Scîrlat Ghica), între anii 1758 și 1761 sau între anii 1765 și 1766.

6) *Πρωτοπειρία* (de) Θεόδωρος Ἀναστασίου Καβαλλιώτου, Veneția, 1770, (cf. 18 obs.).

7) *Pravelniceasca* condică a lui Alexandru Ipsilant, București, 1779. (A doua ed. în *Bujoreanu*, Col. d. leg. rom. t. II, 1875).

8) *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae* . . . Vindobonae, 1780, (cf. 29; a doua ediție, Buda, 1805; gramatica lui *Klein*).

9) *Buchiariu*, Viena, 1781.

10) *Cronograf*, s. l. înainte de 1782.

11) *Alfavita*, Blaș (*G. Șincai*) 1783.

12) *Gramatică latină-română* (*Șincai*), Blaș, 1783.

13) *Articolele de legi ale împăratului Germaniei Iosef II*, s. l. 1786.

14) *Observații* . . . asupra regulilor gramaticii românești . . . de *Ienache Văcărescu*, Rîmnic și Viena, 1787.

15) *Pravila de obște* asupra faptelor rele și pedepsirii lor, Viena, 1788.

16) *Deutsch-walächische Sprachlehre* (de

Ioan Molnar), Viena, 1788 (A doua ediție, Sibiu, 1810).

17) De obște geografie pe limba moldo-venească, scoasă de pe geografia lui *Bufler* (de *Amfilohie Hotiniul*).... Iași, 1795.

18) Alfavit sau bucoavnă pentru folosul și procopseala scoalelor neamului românesc, Blaș, 1796.

19) Gramatica românească.... de *Radu Timpea*, Sibiu, 1797.

20) Retorică.... Buda (de *Ioan Molnar*), 1798.

21) Duce-re de mână, adecă spre cetire rînduită carte, tipografia Universității (Buda?) 1798.

22) Observații de limba românească prin *Paul Iorgovici* făcute, Buda, 1799.

23) Atlante cu 30 de hărți de *Radu Golescu*, s. I. 1800.

24) Istorie universală.... de *Ioan Molnar*, Buda, 1800.

25) *Εισαγωγική Διδασκαλία* (de) *Δανιήλ τοῦ ἐκ Μοσχόπολεως*, (Venetia?), 1802 (cf. 18 obs.).

25^a) Bucoavnă, Buda, 1802.

26) Alfavita, Sibiu, 1803.

27) *Epistola Georgii Sinkai* de Eadem ad.... *Ioannem de Lipszki*, Budae, 1804 (cf. 29).

28) *Orthographia latino-valachica* (de *Körösi*), *Claudiopoli*, 1805 (cf. 29).

29) Datoriile supușilor către monarhul lor, Buda, 1806.

30) Τέχνη τῆς ρωμανικῆς ἀναγνώσεως με λατινικὰ γράμματα (de) Πώζα, Buda, 1809 (cf. 29).

31) Cartea de pravilă, ce cuprinde legile asupra faptelor rele și a călcărilor grele de poliție, Cernăuți, 1807.

32) Gramatica rominească-nemțească de *Anton Marki*, Cernăuți, 1810.

33) Istorie pentru începutul Romnilor în Dacia.... de *Petru Maior*, Buda, 1812.

34) Cartea legilor de obște pîrgărești.. Cernăuți, 1812.

35) Asupra înființării scoalei pedagogice în Aradul Vechiu, de *Dim. Tichindeal*, s. l. 1813.

36) Romanische oder macedonovlachische Sprachlehre de *Mih. Boiagi*, Viena, 1813. (cf. 18 obs.).

37) Geografia sau scrierea pămîntului.. (de) *Nicola Nicolau*, Buda, 1814.

38) Pravile, Iași, 1814 (Pravila lui Calimah. III ed. Iași, 1862; IV ed. în *Bujoreanu*, Col. d. leg. rom. t. I, 1873).

39) Intimplările războiului Franțojilor și întoarcerea lor de la Moscva, Buda, 1814.

40) Scurtă arătare despre luarea Parisului. — Tristă întimplare cetăței Dresda, Buda, 1814.

41) Semne de biruială sau piramida cea de tunuri înălțată în marea cetate Moscva, Buda, 1815.

42) Scrisoarea Moldovei de *D. Cantemir*, Măn. Neamțului, 1815.

43) Bucoavnă, Sibiu, 1815.

44) Conдика civilă, Iași, 1816.

45) Pravilă, București, 1817 (Pravila lui Caragia. II ed. București, 1862; III ed. în *Bujoreanu*, Col. d. leg. rom. t. I)

45^a) Ortografia sau dreapta scriere de *Constantin Diaconovici Loga*, Buda, 1818.

46) Orthographia romana sive latinovalachica (de *Petru Maior*), Buda, 1819 (cf. 29), reeditată la începutul dicționarului de Buda din 1825.

47) Plutarc nou.... de *Nicola Nicolau*, Buda, 1819.

48) Gramatică scurtă rusască.... Chișinău, 1819,

49) Bucoavnă cu slove românești și latinești de *Moise Fulea*, Sibiu, 1820.

50) Istoria bisericeii Romînilor, atît acelor dincoace precum și acelor dincolo de Dunăre, de *Petru Maior*, Buda, 1821.

51) Despre apele minerale de la Artapac, Bodoc și Covasna de *Dr. Pop*, Sibiu, 1821.

52) Gramatica teoretică și practică a limbei germane, de *Zaharia Columb*, Buda, 1821.

53) Gramatica latină, Buda. 1821.

La care se pot adăogi, ca foarte importante, marcă s'au tipărit după an. 1821:

54) Dictionariu rumanesc, lateinesc si unguresc de in orenduiala excellentiisale preosfintitului *Ioan Bobb*, vladeicul Fagarasului asediat, In Clus, 1822 (cf. 32. Dicționarul de Cluj).

55) Lesicon romănescu-lătinescu-ungurescu-nemțescu quare de mai multi autori in cursul a trideci si mai multoru ani s'au lucratu, Buda, 1825 (cf. 32. Dicționarul de Buda).

d) Scrieri poetice :

1) Alexăndria, s. l. înainte de 1782.

1a) Diferite poezii lirice publicate de Romîni din Transilvania cu ocazia morței Mariei Terezei, s, l. înainte de 1782.

1b) Critil și Andronius, Iași, 1794.

1c) Poezii de *Alexandru Văcărescu*, București, 1796.

2) Achilefs la Schio de Metastasio, traducere de *Slătineanu*, Sibiu, 1797.

3) Alexăndria, Mohilău, 1797.

4) Bertoldo, Bertoldino fiul său și Casino nepotul său, Sibiu, 1799,

5) Istorie despre Arghir cel frumos și Elena cea frumoasă.... de *Ioan Barac*, Sibiu, 1801.

6) Sindipa filosoful, din elinește, Sibiu, 1802.

6a) Leonat bețivul și Dorofata soția sa, Sibiu, 1803.

7) Telemac, din italienește, de *Petru Maior*, Buda, 1807.

8) Versuri înveselitoare la instalarea episcopului *Ioan Bob*, II ed. Sibiu, 1807.

9) Pîram și Tisbe, de *Vasile Aaron*, Sibiu, 1808.

10) Patimele domnului nostru Isus Hristos, în versuri, de *Vasile Aaron*, Sibiu, 1808.

11) Versury de laude în limba dacoromanească la logodirea prea eneltzatului nostru milostiv imperat, stepen shi taike Franzzi de *George Lazăr*, Viena, 1808.

12) *Alexândria*, s. l. 1810.

12^a) *Viața și pildele prea înțeleptului Esop*, s. l. 1812.

13) *Fabule filosofești și moralicești* de *Dim. Țichindeal*, Buda, 1814.

14) *Leonat bețivul și Dorofata soția sa*, de *Vas. Aaron*, Sibiu, 1815.

15) *Jucăria norocului sau istoria lui Mencicoff*, de *Lazăr Asachi*, Iași, 1816.

15^a) *Viața și pildele lui Esop*, Iași, 1816.

15^b) *Viața și pildele lui Esop*, Sibiu, 1816.

16) *Culegere de poezii*, de *Paris Momuleanu*, București, 1817.

17) *Moartea lui Avel*, traducere din limba franceză de *Alex. Beldiman*... Buda 1820.

18) *Anul cel mănos, în stihuri*, prin *Vasile Aaron*, Sibiu, 1820.

19) *Culegere de poezii*, de *Negruț*, Iași, 1820.

20) *Numa Pompiliu, roman de Florian*, traducere de *Alex. Beldiman*, Buda, 1820.

21) Tragodia lui Orest de... *Alex. Beldi-*
man, ... Buda, 1820.

22) Risipirea cea din urmă a Ierusalimului, în
versuri, de *Ioan Barac*. s. l. 1821.

23) Sofronim și Hariti, în versuri, de *Vas. Aaron*,
Sîbiu, 1821.

24) Bordeiulindienesc... tradus de prea
cuviosul *Leon Asachi*, Iași, 1821.

25) Chemare la tipărirea cărților romî-
nești, și versuri pentru îndreptarea tineri-
lor.... de *Const. Diaconovici Loga*, Buda, 1821.

e) Scrieri periodice:

1) Călindar pe 112 ani, Iași, 1785.

2) Calendar s. l. 1795.

2^a) Calendar, Sîbiu, 1803.

3) Calendar, de *Sam. Klein*, Buda, 1806.

4) Calendar, Buda, 1807.

4^a) Calendar, Buda, 1808.

5) Călindariu pe an. 1809, Buda, 1809.

6) Călindariu.... pe 100 de ani de la 1814
până la 1914..., Buda, 1814.

7) Călindariu, Iași, 1814.

7^a) Călindariu, Buda, 1815.

8) Calendar, Buda, 1816.

8^a) Călindar.... cuprinde 140 de ani....
de la 1816 și până la 1956, Iași, 1816.

9) Diariu sau zioariu (calendar), Buda, 1817.

10) Calendar, Buda, 1819.

11) Calendar, s. l. 1821,

12) Biblioteca românească în 12 părți: partea I, Ianuarie, Buda, 1821 (Mai departe n'a apărut).

II. Cărți manuscrite.

Cărțile manuscrite din veacul XVIII sînt foarte numeroase și au tot felul de conținuturi, religios, istoric, științific, poetic. O înșirare completă a lor ar trece peste marginele lucrării de față. Pentru aceea vom cataloga numai două categorii dintr'însele, pe cele mai importante, și anume cronicile și literatura populară.

a) Cronice.

1) Cronica lui *Acsenti Uricariul* (De a doua domnie a lui Neculai Alexandru Mavrocordat voevod în Moldova, 1711—1716).

2) Cronica lui *Ioan Cantu* (Letopisețul țării Moldovei de la a doua și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat Voevod, 1741—1769).

3) Cronica lui *Enache Cogălniceanu* (a¹) Letopisețul țării Moldovei de la domnia întîiu și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat Voevod, 1733—1774; b¹) Stihuri asupra Domnului Grigorie Ghica Voevod al țării Moldovei; c¹) Stihuri asupra peirei lui Manolachi Bogdan vel vornic și a lui Ioan Cuza bivvel spatar carii cu urgie împărătească și de sabie domnească sau săvîrșit [în anul] 1778).

4) Cronica lui *Radu Popescu* (Cronica țării românești de la 1700—1720).

5) Cronica lui *Neculaiu Roset* (Prea slăvita vișă a lui *Neculaiu Mavrocordat* cu o predoslavie, [scris la an.] 1727).

6) Cronica lui *Mihail Cantacuzino* (Genealogia familiei Cantacuzino, 1787, „cu amărunturi asupra Domnilor fanarioți și cu multe documente istorice interesante.“ *N. Bălcescu* în *Mag. ist. t. I*, 10 sqq).

7) Cronica *Clucerului Dumitrache* (Cronologia Domnilor țării românești după hrisoave. *N. Bălcescu*, ib.).

8) Cronica lui *Pîrvul Cantacuzino* (Cronologia Domnilor țării românești. *N. Bălcescu*, ib.).

9) Cronica lui *Ierodiac mul Naum Clococeanul* (Cronologia Domnilor țării românești. *N. Bălcescu*, ib.).

10) Cronica lui *Dionisie eclesiarhul* (Istoria Munteniei de la 1764—1815, scrisă de craioveanul *Dionisie Eclesiarhul* între 1814 și 1815.

11) Cronica lui *C. Isvoranu* (a¹) Istoria lui Tudor Vladimirescu ; b¹) Istoria lui Iancu Jianu. Ambele scrise după an. 1821 de un autor contemporan cu faptele).

12) Cronica lui *Zilot Românul* (a¹) Istoria țării muntenești de la 1796—1821 ; b¹) A treia domnie a lui Alexandru Vodă Suțul ; c¹) Istoria zaverei [de la 1821, perdută] ; d¹) Descoperirea, tragedie alegorică [perdută] ; e¹) Un caet de poezii politice, scris la 1829, Ianuarie ; f¹) Istoria revoluției de la 1848, scrisă în

luna lui Maiu 1850. Cronica întreagă a lui Zilot Românul este în proză și în versuri).

13) Cronică anonimă, numită a lui *Mustea* după numele copietorului (Istoria Moldovei de la 1662 până la 1730).

14) Cronică anonimă (Istoria țării muntenești de la 1689—1716).

15) Cronică anonimă (Istoria Munteniei de la 1700—1707).

16) Cronică anonimă (O cronică rimată din veacul trecut, scrisă peste Carpați de un călugăr de la Prisolop despre S-I Nicodim).

17) Cronică anonimă (Stihuri asupra venirii Nemților în București și asupra peirei vovodului Hangearli;—sfârșitul veacului XVIII)

18) Cronică anonimă (Domnia lui George Hangearli).

19) Cronică anonimă (Istoria jăfuitorilor țării românești, când ficiorii lui Ipsilant s'au pornit din părțile Basarabiei ca să-și facă oaste din grecime, i de arnăuțime și de orice adunare rea, cîți voia a se uni voințelor, la an. 1821; Muntenia).

20) Compilația lui *Ienache Cogălniceanu* (*Ureche, Miron Costin și Neculaiu Costin*, 38 II 1, 2, 3).

21) Compilația lui *Radu Lupescu* (Cronicele lui *Radu Greceanu* și *Radu Popescu*, 38 II 6 și 43 II a 4).

22) Compilația lui *Vasile Cămărașul* (care a pre-

scurtat la 1733 Istoriile țării Moldovei și ale țării românești din mulți autori; Muntenia).

23) Compilația lui *Ștefan Stircea* (Letopisețul Moldovei de la an. 1710 până la al zecelea an al domniei a doua a lui Neculaiu Mavrocordat; Istoria oștirea sultanului asupra Moreei. Scrise în anul 1791).

24) Compilația lui *Ioniță Șoimescu Logofăt* (Istoria țării românești, de la Negru până la Ioan Vodă Mavrocordat. Scrisă în an. 1792).

25) Compilația lui *Miron* (Letopisețul țărilor Moldovei și al țării Muntenesti de când s'au descălecat până la domnia lui Mihaiu Racoviță. Scris la 1806).

26) Compilația anonimă (*Ureche, Miron Costin* și Compilația anonimă de sub 43 II a 29). Ajunge până la anul 1729).

27) Compilația anonimă (Cronica lui *Radu Greceanu* 38 II 6 și Cronica anonimă de sub 43 II a 15).

28) Compilația anonimă (din Compilația lui *Neculaiu Costin* 38 II 16, Cronica lui *Radu Greceanu* 38 II 6, Cronica anonimă 38 II 10 și Cronica lui *Radu Popescu* 43 II a 4).

29) Compilația anonimă (din Cronica lui *Constantin Căpitanul* 38 II 7 și din Cronica anonimă 43 II a 18 cap. 8 până la cap. 15. Cuprinde anii de la 1662—1733).

și II.—Nr. ⁴ în Mag. ist. t. IV.—Nr. ⁵ în biblioteca D-lui *D. Sturza* de la Miclăușeni.—Nr. ¹⁰ în *Pap. Il. Tez. d. mon. ist. II*, 159 sqq.—Nr. ¹¹ în Rev. Toc. II, 397 sqq.—Nr. ¹² a¹ în *Col. Tr.* 1882 p. 266, 321, 490 și an. 1883 p. 89, 121, 348.—Nr. ¹² b¹, e¹, f¹ în Rev. Toc. V.—Nr. ¹³ în *Cogăl. Letop. t. III*, ed. I și II.—Nr. ¹⁴ în Mag. ist. t. V.—Nr. ¹⁵ se găsește numai în Compilația de sub Nr. ²⁷.—Nr. ¹⁶ în Buciumul, ziar al lui *Cezar Boliac*. București, 1863.—Nr. ¹⁷ în Rev. Toc. III, 327 sqq.—Nr. ¹⁸ în *Albina Pindului*, ziar redactat de *Haralamb Grandea*, București, 1869.—Nr. ¹⁹ în Rev. Toc. II, 383 sqq.—Nr. ²² în Calendar pe an. 1857, București.—Nr. ²³, ²⁴, ²⁵ în biblioteca D-lui *D. Sturza* de la Miclăușeni.—Nr. ²⁶ în traducere grecească de marele sluger Alexandru Amiras din an. 1729, manuscript la biblioteca statului din Paris. Cf. Notice d'un ms. de la bibliothèque du roi... par M. Hase în *V. A. U. Mir. Cost. Op. Compl.* p. 269.—Nr. ²⁷ se găsește în traducere germană sub titlul *Anfang des Lebens und der Historie des durchlauchtigsten allchristlichen Herrn von dem walachischen Lande Io Constantin Brancovan Voyvod* într'un ms. din biblioteca gimnaziului evanghelic din Brașov.—Nr. ²⁸ în două volume publicate la București an. 1858, 1859 de librăria Ioanide sub titlul (vol. I) *Istoria Moldo-României*, ms. vechiu pe limba română, găsit în S-ta Mănăstire Cozia și Șărbănești și (vol. II) *Istoria țării românești*, vechiu ms. aflat în orașul Chișinău de ierodiaconul Daniil.—Nr. ²⁹ în *Cogăl. Letop. t. III*, ed. I și II.

b) În perioada de la 1700 până la 1821 se găsesc o mulțime de manuscripte, mai ales moldovinești și muntenesti, cuprinzătoare de o literatură religioasă, științifică, poetică și istorică, ai căreia autori nu se cu-

nosc, care este foarte răspîndită în toată Europa și foarte cetită de popor, și care poartă numele de literatură populară sau, cu un termen tehnic (inglizec), de folklore. Acest folklore, care de pe la jumătatea veacului trecut încoace, întrucit privește țările străine, a început a fi studiat cu foarte mult zel de învățați, mai cu samă Nemți și Ruși, cuprinde, pentru literatura religioasă, istorisiri despre diferite întîmplări din viața sfinților, îngerilor, patriarhilor, mucenicilor (apocrife religioase), la care se pot adăogi prezicerile de tot felul și din tot felul de lucruri; ca literatură istorică cuprinde istoria universală—anume istoria poporului evreu până la luarea Ierusalimului de Titus, după biblie; istoria Romanilor până la căderea Romei și istoria Bizantinilor până la căderea Constantinopolului sub Turci, după cronicarii bizantini—foarte împodobită cu legende apocrife (cronograf); ca literatură științifică cuprinde observații generale asupra vouței ominești și asupra raportului oamenilor între dînșii; ca literatură poetică cuprinde romane asupra unor persoane istorice sau închipuite.

Originea aceștei literaturi populare, care se găsește răspîndită peste toată Europa și peste o mare parte a celorlalte continente și care se preface zilnic în literatură populară nescrisă răspîndită de la om la om numai prin viul graiu, trebuie căutată la Greci, la Evrei și la Indieni. La noi, la Romîni, a venit mai ales prin mijlocirea Slavilor.

Din veac. XVI și XVII se găsesc numai puține

cărți cuprinzătoare de o asemenea literatură populară (Nr. 33 a 11; 38 I a 43, 54, 55, 57, 58, 61, 63, 66, 67). In veacul al XVIII însă se găsesc foarte multe cărți populare manuscrise, și unele tipărite (Nr. 43 I b 1, 2; c 10^a; d 1, 3, 4, 5, 12, 12^a, 15^a, 15^b; apoi Melhisedec la Iași 1812 sub titlul Pentru Melhisedec, istorie și tâlcuire foarte minunată; Minunile maicei domnului, s. l. înainte de 1782; Gromovnicul, s. l. înainte de 1782 și București 1795) și 61 dintr'insele aflătoare la biblioteca centrală din București, la cea din Iași, la D-ii Eminescu, *Gr. Tocilescu* și *M. Gaster* au fost clasificate de acest din urmă și publicate în extract în Literatura populară română de D-r. *M. Gaster*, București, 1883*).

α) religioase.

*) Dăm aici înțelesul pe scurt al diferitelor categorii de cărți populare, care nu au cuprinsul lor destul de lămurit exprimat în titlu.

Avestița aripa satanei. Despre întâlnirea arhanghelului Mihail cu un duh necurat numit Avestița aripa satanei, care spune de frică arhanghelului secretul răutăților sale și apoi este trimis de acela în iad.

Descoperirea sfintei leturghii. Cum împăratul Arabiei Amfilog, care a asistat la leturghie în biserica S-lui mormint de la Ierusalim, a văzut întocmai înaintea ochilor lucrurile pe care le cetea preotul și cum, lovit de o așa minune, a trecut la creștinismu.

Simbolizarea bisericei. Arătarea prin întrebări și răspunsuri a însemnărilor simbolice pe care le au diferitele lucruri din biserică, precum că, de pildă, cadelnița este maica precista, etc.

- 1) Zidirea lumii, Adam și Eva.
- 2) Lemnul crucei.
- 3) Cain și Avel și Laneh.
- 4) Melhisedec.
- 5) Avraam.

Cîntece de stea. Cîntece epice despre diferite evenimente din biblie și din evanghelie, precum despre Cana Galileei, trei crai de la răsărit, Adam,—apoi despre moarte, iad, raiu, a doua judecată,—apoi psalmi versificați. Sînt scurte și fără să reflecteze spiritul poporului: n'au fost niciodată literatură populară nescrisă.

Colinde. Balade populare compuse sub influința sentimentului și a superstițiilor religioase și cuprinzînd tot felul de materialuri, citeodată religioase, altădată laice.

Irozi. Scene teatrale asupra celor petrecute la curtea lui Irod pe vremea nașterii mintuitorului.

Astrologhie. Preziceri asupra fenomenelor atmosferice din timpul anului, lunelor, săptămînilor, zilelor.

Gromovnic. Prevestiri după tunet, fulger, cutremur.

Obrociri de zile. Arătarea zilelor bune și rele, în care adecă trebuie să se apuce cineva de o treabă sau nu.

Prognosticon. Preziceri asupra fenomenelor atmosferice, asupra culturai vitelor și pămîntului, asupra faptelor publice și private ale oamenilor, după planete combinate cu zodiacul și după diferite evenimente din timpul zilelor.

Coliadnic. Preziceri asupra acelorăși lucruri, după cele ce se vor întîmpla în zilele Crăciunului.

Trepetnic. Preziceri după clătirile membrilor corpului.

Zodiile. Preziceri asupra soartei omului după luna în care s'a născut.

- 6) Moise.
- 7) Solomon și regina Saaba.
- 8) Dărîmarea Ierusalimului și legenda proorocului Ieremia.
- 9) Hristos și Pilat.

Roata lui Solomon. Preziceri după locul unde se oprește un grăunte aruncat pe un cerc pe care se găsesc o sumă de subdivizii prevăzute cu numere și numiri diverse.

Floarea darurilor. „Vorbe și pilde scoase din autorii vechi greci și romani precum și din Biblie“ asupra diferitelor virtuți și vici.

Alexandria. Istoria lui Alexandru Machedon.

Varlaam și Ioasaf. Istoria unui pusnic din pustia Senaarului, numit Varlaam, și a unui ficior de împărat din India, numit Ioasaf: cum a creștinat Varlaam pe Ioasaf și cum acest din urmă a părăsit împărăția și s'a dus în pusnicie cu preceptorul său.

Sindipa. Istoria unui fiu de împărat, pe care l'a învățat carte un filosof numit Sindipa: cum, cînd a sfîrșit cartea de învățat, i-a spus Sindipa să tacă 7 zile, pentrucă altfel este amenințat de soartă rea, cum mama vitrigă a băiatului a vrut să-l peardă profitînd de mușirea acestuia, și cum a scăpat băiatul prin aceea că 7 filosofi ai curței au spus pe fiecare zi citeo pildă prin care probau împăratului că nu este bine să se potrivească vorbelor fimeești, pănăce la a șeptea zî, cînd s'a dezlegat limba ficiorului de împărat, s'a probat șiretlicul împărătesei.

Bertoldo. Istorisire despre năzdrăvăniile unui măscăriciu, numit Bertoldo, de la curtea unui împărat.

Halima sau O mie și una de nopți. Poveștile pe care le-a spus în 1001 de nopți unui împărat al Indiei so-

- 10) Apocalipsul apostolului Pavel.
- 11) Călătoria maicei domnului la iad.
- 12) Visul maicei domnului.
- 13) Legenda sfintei Duminici.
- 14) Legenda sfintei Vineri sau a sfintei

Paraschiva.

ția sa, numită Halima.

Arhir și Anadam. Istoria unui sfetnic împărătesc, numit Arhir, care prin intrigile nepotului său, Anadam, a fost condamnat la moarte de împărat: cum a scăpat ascuns, cum a seos împărăția din o mare nevoie ce avea de la împăratul Egiptului și cum a reîntreat în favoarea de ma înainte.

Ghenoveva de Brabant. Istoria soției unui nobil de Franța: cum, după plecarea barbatului său la un războiu, a suferit mari nevoi din partea servitorilor castelului, de care a scăpat numai fugind în păduri, și cum a fost răzbunată și s'a iutors acasă, când a venit soțul ei înapoi.

Iliodor. Istoria întâmplărilor a doi tineri, Teaghene și Hariclia.

Filerot și Antusa sau Ierotocrit. Istoria întâmplărilor a doi tineri, numiți Filerot și Antusa sau Ierotocrit și Areti.

Dracul și Fimeea. Cum o fimee a seos peri albi unui drac, care a avut gust să vie pe pământ o bucată de vreme și să se însoare.

Este apoi de observat că diferitele genuri de literatură populară nu se găsesc decît rareori în manuscrite aparte: de cele mai multe ori, mai multe din ele se găsesc scrise în unul și același manuscript, numit mixt, sbornic.

- 15) Avestița aripa satanei.
- 16) Minunile S-lui Sizoe.
- 17) Cele 72 de nume ale lui Isus Hristos.
- 18) Descîntece.
- 19) Minunile maicei domnului.
- 20) Legenda lui Vasile cel nou.
- 21) Anticrist.
- 22) Descoperirea sfintei leturghii.
- 23) Simbolizarea bisericeii.
- 24) Cîntece de stea.
- 25) Colinde.
- 26) Irozi.
- 27) Astrologhia.
- 28) Gromovnic.
- 29) Obrociri de zile.
- 30) Coliadnic.
- 31) Trepetnic.
- 32) Zodii.
- 33) Roata lui Solomon.
- β) științifice.
- 34) Floarea darurilor (tipărit. cf. Nr. 38 I a și 43 I b 1, 28).
- 35) Pilde filsofești (tipărit. cf. Nr. 43 I b 2).
- 36) Proverbe.
- 37) Intrebări și răspunsuri (asupra a diferite chestii morale)
- 38) Carte de doftorii.
- γ) istorice.
- 39) Cronografe.

8) poetice.

40) Alexăndria.

41) Varlaam și Ioasaf.

42) Sindipa.

43) Bertoldo.

44) Halima.

45) Arhir și Anadam.

46) Iliodor.

47) Filerot și Antusa.

48) Isopia.

B.

Fenomene limbistice proprii limbii românești din perioada 1700—1821.

44. Dacă trecem cu vederea influințele sintactice provenite de la cărțile străine din care se făceau traduceri, apoi se poate zice că limba românească scrisă din perioada de la 1700 la 1821 nu posedă, comparată cu limba de astăzi, fenomene caracteristice fonologice, morfologice și sintactice, și că singur numai dicționarul cel plin de cuvinte slavonești, și câteodată grecești ori rusești, dă o importantă notă caracteristică limbii aceștea.

Dintre toate cărțile din veacul al XVIII cel b-

sericești sînt cele mai pline de cuvinte străine, și anume slavone. Și chiar, în lipsa cuvintelor curat românești, dispărute astăzi, care formau una din trăsăturile cele mai remarcabile ale limbei din sec. XVI, XVII, numeroasele cuvinte slavone din cărțile bisericesti ale perioadei 1700—1821, pe care de altfel le aveau și cărțile din perioadele precedente, par încă și mai numeroase și dau limbei în care sînt scrise cărțile aceste o fisionomie specială, încît i-au procurat o numire a parte, aceea de limbă bisericească.

Limba bisericească a continuat pînă tîrziu după anul 1821, cu întreagă avuția sa în cuvinte slavonești, fără schimbare, în vreme ce limba scrisă laică a trecut între anii 1700 și 1821 prin diferite faze după educația greacă sau rusească sau latinească a scriitorilor, astfel încît în sec. XVIII nu mai este o singură limbă scrisă, ci două: limba cărților bisericesti, neschimbată și foarte influențată de dicționarul slavonesc, și limba scrisă laică, care în locul cuvintelor slavone păstrate de limba bisericească ori alături cu ele a introdus trîptat și variat cuvinte grecești ori rusești.

45. După cum în limba de astăzi (cf. 36 nota și 40 nota) se mai păstrează urme izolate de fenomene care aparțineau în veac. XVI, XVII întregii limbi românești, tot astfel în perioada 1700—1821 se găsesc pe ici pe colea păstrate rămășițe dintr'însele. Limba Munteniei de dincoace de Olt se pare că a fost cea mai conservatoare din toate, căci, în vreme ce, ca să nu luăm decît un exemplu, în cronică lui *Dionisie Eccl-*

siarhul, de pildă (43 II₁₀),—un craiovean acela—nu se găsește un singur fapt din cele înșirate de noi ca proprii veacurilor XVI, XVII, în *Cronica lui Zilot Românul* (43 II₁₂) întilnim des mai multe din ele :

Nu crez să fi fost vreodată acest fel de mari nevoi
Ca aceste ce acuma petrecum și văzum noi (39 b μ)
Col. Tr. 1882, p. 275.

Și nu-i fu numai atîta, numai a se mazili,
Ci peste puține zile îl văzum că și peri.
Ib. p. 276.

Și așa saraca de omenire
Era ajunsă mai la peire,
Cînd deodată o deșteptare
Văzum ivită la mic și mare,
Să năzuească, maică, la tine,
Groaznica rană so-întorci în bine,
Cum și urmarăm, căci lăsînd morții,
Drept la biserici mersem cu toții,
Rev. Toc. V, 348.

Perind holera, încetă peirea,
Și noi rămăsem cu pomenirea.
Ib. 349.

De odată mai multă parte
Văzum din țară că se desparte.
Ib. 350.

Ci nu într'altfel cerum dreptate,
Ci fără cuget de răutate.

Ib. 351.

Ins' a vum parte că paşa fuse
Cu o fire blîndă.

Ib. 352.

Şi văzum că şi aduse pre taină pre un călugăr
ce se afla schimnicind la mănăstirea Sinaei.

Ib. 75.

. . . . până atunci încă nu mă avea hotărît a
spune adevărul (39 b 9).

Col. Tr. 1882 p. 281.

Venirea lui (Ipsilant) în scaun silnică de Rusia
de unde era fugit şi cu oştiri ruseşti (39 b o).

Col. Tr. 1883 p. 92.

. . . . pentru vorba împăciuirii ce era adecă între
Pazvantoglu cu Poarta nu avea Pazvantoglu voia da-
tă oamenilor săi a supăra peste orînduială (39 c 8).

Col. Tr. 1882 p. 325.

.. Caută îndreptează .

Cum ştii ca un stpîn:

Din case-ţi depărtează

Neam întort şi păgîn (39 d α).

Col. Tr. 1883 p. 124.

46. Limba românească vorbită din perioada 1600—1821, care se poate citi mai cu seamă în actele publice și în literatura populară, cu greu se poate deosebi de limba românească vorbită de astăzi.

C.

Date biografice.

47. Scriitorii români mai însemnați din perioada de la 1700 la 1821 sînt următorii.

a) În Transilvania.

α) Episcopul *Ioan Bob*. Născut 1739, mort 1830. Preot de mir în mănăstirea de la Blaș până la 1779, protopop la Tîrgul Mureșului până la 21 Octombrie 1782, cînd fu numit episcop al Romînilor uniți din Transilvania. A scris Nr. 43 I a 5, 6, 8; C 54.

β) *Samuel Klein*. S'a născut în Sad, în scaunul săsesc al Sibiului, la an. 1745. După ce a învățat în seminariul din Blaș, s'a călugărit la 1762, a petrecut în mănăstirea din Blaș până la an. 1766 și în acest an a fost trimes cu cheltueala statului la Viena pentru a învăța teologia în colegiul pazmanian. La întoarcere a fost numit profesor de matematică și etică la seminariul din Blaș; însă, după scurtă petrecere în acest oraș, el a însoțit în primăvara anului 1773 pe episco

pul de Blaș, Grigorie Maior, la Viena, și de atunci până în an. 1782 a funcționat ca praefectus studiorum în seminariul greco-catolic din Viena numit al S-tei Varvara. De la 1783 până la 1803 a trăit ca călugăr și în diferite slujbe călugărești la mănăstirea din Blaș, ocupat cu traducerea, scrierea și publicarea de cărți, fără altă turburare în cursul liniștit al vieții unui om pacinic și slăbănog fizicește decît că vizita din cînd în cînd pe episcopul de Oradea Mare și că a fost tras la judecată înaintea capitolului mănăstirii la an 1798 sub cuvînt că voea să treacă la religia ortodoxă neunită. De la 1803 până la moarte (1808) a petrecut la Buda ca revizor de cărți la tipografia universității (cf. 29).

Klein a fost unul dintre cei mai productivi scriitori romîni din perioada 1700—1821 și operele sale, cunoscute pînă astăzi, unele tipărite iar altele manuscrise, sînt următoarele.

1) *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Vindobonae, 1780 (în colaborare cu *Șincai*; 43 I c s, cf. 32).

2) *Dissertatio canonica de matrimonio juxta disciplinam graecae orientalis ecclesiae*, Vindobonae, 1781.

3) *Dissertatio de jejuniis graecae orientalis ecclesiae*, Vindobonae, 1782 (a doua ediție, în traducere romînească, Buda, 1828).

4) *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, Blaș, 1784.

5) Biblia, Blaș 1795 și Petersburg 1819.

6) Teologia moralicească, Blaș, 1796 (43 I a₃).

6^a) Loghica, Buda, 1799 (43 I b₁₂. Traducere din *Baumcister*).

7) Dreptul firei sau legile firești, Blaș, 1787, ms Tipărită Sibiu, 1800 (43 I b₁₂^a. Traducere din *Baummeister*).

8) Acaftist, Sibiu, 1801 (cf. 32).

9) Dissertatio de statu et politia religiosorum et monachorum orientalis ecclesiae, ms.

10) Practica consistorială. ms.

11) Peculiaris tractatus philosophico-theologicus de revelata religione christiana. ms.

12) Indreptarea păcătoșilor. ms.

13) Cartea de căsătorie. ms.

14) Conciones. ms.

15) *Lucianus*, De veris narrationibus, traducere din grecește în latinește. ms.

16) *Segneri* Instructio poenitentis, traducere. ms.

17) *Thomas de Kempis*, Imitatio Christi, traducere. ms.

18) Omiliile *S-lui Vasile*, traducere din grecește. ms.

19) Invățături către cei ce vin la botez ale *S-lui Chiril* de la Ierusalim, traducere. ms.

20) Operele *S-lui Dosoteiu*, traducere. ms.

21) Invățături ascheticești ale *S-lor Pahomie și Efrem Sîrul*, traducere. ms.

22) Omiliile *S-lui Ioan gură de aur*, traducere. ms.

23) Cîteva omilii ale *S-lui Grigorie de Nazianz*, traducere. ms.

24) Ioasaf și Varlaam și credința ortodoxă ale *S-lui Ioan Damaschenul*, traducere. ms.

25) Cîteva omilii ale *S-lor Epifanie, Efrem și Damaschin*, traducere. ms.

26) Cartea cătră păstor și cîteva cuvîntări ale *S-lui Ioan Climax*.

27) Canoanele tuturor soboarelor în biserica răsăritului primite. ms.

28) *Brevis notitia historiae Valachorum ab origine gentis usque ad saeculum XVIII.* ms.

29) *Istoria lucrurilor și întîmplărilor Romînilor.* ms. (extrase publicate în Calendar, Buda, 1806).

30) *Istoria bisericească a Romînilor din Transilvania.* ms. (extrase în *Cipariu*, Acte și fragmente, Blăș, 1855 p. 79 sqq.).

31) *Istoria conciliului de la Florența.* ms.

32) *Istoria împărecherei între biserica răsăritului și cea a apusului.* ms.

33) *De origine Daco-Romanorum.* ms.

34) *De metropoli transilvanica.* ms.

35) *Istoria bisericească universală pe scurt.*

36) *Annales principum transalpinorum et moldavicornum.* ms.

- 37) *Fleury*, Istoria bisericească, traducere, ms.
- 38) *Marmontel*, Belisariu, traducere. ms.
- 39) *Baumeister*, Metafisica, traducere. ms.
- 40) Aritmetica, traducere. ms.
- 41) Viața și faptele lui Esop, traducere. ms.
- 42) Dictionarium valachico-latinum, ms.
(cf. 32).
- 43) Istoria Domnilor țării Moldovei. ms.

Manuscriptele se găsesc în Bibliotecile seminariilor din Oradea Mare și Blaș.

γ) *George Șincai*. Născut în Șamșud, în scaunul Mureșului, la 28 Februarie 1753 sau 1754. Familia lui se trăgea din Șinca veche, în țara Oltului, de unde numele *Șincai*. După ce a învățat cele dintâi elemente în școala din Sabed, sat locuit de Secui unitari, *Șincai* își continuă învățătura la Reformați în Oșorheiu (1766—1768) și la Catolicii Iesuiți în Cluj (1768—1772) și la Gimnaziul Catolicilor Piarși din Bistrița săsească (1772—1773). La an. 1773 a fost primit ca profesor de retorică și poetică în școalele românești din Blaș. Mitropolitul Grigorie Maior l'a trimes în anul următor (1774) împreună cu *Petru Maior* în școala de propaganda fide din Roma. „Cinci ani stete *Șincai* în Roma, doi pentru filosofie, trei pentru teologie în colegiul de propaganda. La 28 Ianuarie 1779 primi laurea de doctor în filosofie și în teologie. În Roma puse fundamentul studiilor sale istorice. El ajunsese a fi numit

custode al bibliotecii colegiului de propaganda. Mulțămită cu deosebire cardinalului Ștefan Borgia, secretarul colegiului, toate bibliotecile Romei erau deschise lui *Șincai*, și anume: biblioteca vaticana, biblioteca supra la Minerva, biblioteca benedictina, afară de biblioteca colegiului, al cărei custode era el însuși. Culegea zi și noapte cu o ardoare fără de exemplu din cărți și manuscripte. Borgia îi cîștigase de la papa Piu VI voia formală de a ceti toate cărțile, și cele oprite și damnate, și de a cerceta și consulta toate bibliotecile. Ce e mai mult, acest cardinal merse cu bunăvoința până acolo de a-i tocni, cu banii săi proprii, un preot învățat ca să-l ducă, oricînd ar cere, prin bibliotecile publice, și să-l poarte și să-l introducă în societățile erudiților Romei. De multe ori Borgia singur îi căuta și-i arăta diferite cărți, până aici necunoscute, ce cuprindeau ceva despre Romîni. Ades îl poftea la masa sa, încunjurată pururea de erudiți ai Romei și străini, din ale căror convorbiri profita în toate privirile.“ La întoarcere din Roma (1779), după ce a stat o bucată de vreme în seminariul S-ta Varvara din Viena, pentru a se deprinde cu pedagogia, și după ce a legat în acest oraș relații de prietenie cu învățații Cornides, Benkö, *Sulzer*, care i-au împrumutat cărți și manuscripte, *Șincai* a fost numit între anii 1780 și 1782 director al școalelor romînești din Transilvania, cu reședința în Blaș, și puțin în urmă, la 1784, se lăsă de călugărie, în care intrase la 1774. După ce administră școalele romînești de peste Carpați (300 pe vremea lui) în timp

de 12 ani, a fost dat în judecată la 1794 și destituit sub cuvânt că ar conspira contra liniștei publice: în realitate *Șincai* și cu prietini lui, *Klein*, *Petru Maior*, și alți Români luminați de pe vremea aceea prea luase la serios reformele lui Iosef II, începuse a crede într'o protecție permanentă a guvernului austriac, înmînase dietei transilvane în Cluj o suplică „prin care pretindeau restabilirea Romînilor, vechilor coloni ai lui Traian, în uzul tuturor drepturilor naționale, deopotrivă cu celelalte națiuni ale Transilvaniei,” răspunsese prin anticritice energice la criticele pe care învățatul sas Eder le făcuse pretențiunilor lor, într'un cuvînt devenise nesuferiți pentru reacția aristocratică care a urmat încă înainte de moartea lui Iosef II (1790). *Șincai* a căutat întîiu cu suplici la guvern să-și dreagă lucrurile (1796), apoi a fost instructor al copiilor unui nobil ungar, comtele Daniel Vass de Çéga (până la 1803) și restul vieții până la moarte (a murit la elevii săi, comiții Vass, în 2 Noembrie 1816) l'a petrecut în călătorii neîntrerupte pe la reședințele prietinelor săi, Episcopii Dorobant și Vulcan de la Oradea Mare, comtele Vass în Sinea comitatul Abauivar, istoricul ungar Kovachich de la Pesta, și pe la Blaș și Alba Iulia, unde-și supunea cronica la cenzură, tot nădăjduind că va pute să o publice (cf. 29).

Scrierile lui *Șincai*, unele tipărite și altele manuscrise sînt următoarele:

1) Gramatica latino-romînă, Blaș, 1783 (43 I c 12. cf. 32).

2) Catehismu, Blaș, 1783 (43 I a₂).

3) Aritmetica, Blaș, 1785 (43 I b₇).

4) Două abecedare, unul în 4 limbi (latină, ungară, germană și română) și altul numai în limba română, Blaș, 1783 și 1796 (43 I c_{11, 18}).

5) *Supplex libellus Valachorum Transilvaniae, cum notis historico-criticis*, Claudiopolî, 1791.

6) *Elegia nobilis Transylvani Georgii Sincai de Eadem*, în *Ladislai Nagy Orodias*, Magno-Varadini, 1804 p. 189 sqq.

7) *Epistola ad Lipszki*, Buda, 1804 (43 I c₂₇).

8) *Hronica Romînilor*.

Opera cea mai importantă a lui *Șincai*. Cuprinde anii de la Hristos 86—1741 și îmbrățeșează istoria tuturor Romînilor. A început să se publice de autor în Calendarele de Buda pe 1808 și 1809 (până la an. 264). Până la an. 1383 s'a publicat *Cronica* lui *Șincai* în Buda, ?, de Alexandru Gavra. Până la an. 1000 s'a publicat în Iași, 1843, de arhimandritul Gherasim Vida, care avea un manuscris cumpărat în Viena la un mezzat al unor librari. După manuscrisul lui Vida s'a făcut publicarea întregii cronice de *Laurian*, Iași, 3 vol., 1853—1854, cu cheltueala lui Grigorie Ghica Vodă, care a dăruit manuscrisul bibliotecii din Iași.

9) *Responsum ad crism Josephi Caroli Eder in supplicem libellum Valachorum Transilvaniae*. ms.

10) Vocabularium pertinens ad tria regna naturae. ms.

Vocabularul este latin-român-german-maghiar despre numirile pantelor, mineralelor și animalelor.

11) Scara I sau arătarea numelor și a lucrurilor care se află în cronică Românilor, pentru anii 86—1493. ms.

12) Index in tomum I chronici. ms.

13) Istoria naturei sau a firei. ms.

14) Scrisori către guvernul Transilvaniei și inspectorul Martonfi. ms.

15) O scrisoare către „inclytum regiae typographiae officium“ în care se apără contra acuzărilor lui George Obradovici din Banat că nu ar traduce bine cărțile românești. ms.

16) O scrisoare către episcopul de Oradea Mare, Vulcan. ms.

Manuscrisele se găsesc la bibliotecile Muzeului transilvan Cluj, Seminariului din Oradea Mare.

8) *Petru Maior*. Născut în Căpușul de cîmpie, comitatul Turdei, fiu al lui George Maior nobil de Dicio Szent Márten și protopopul din ținutul Căpușului de cîmpie. Nu se știe anul nașterii. Probabil s'a născut 1760—1761 sau 1753—1754. A studiat în Oșorheiu, Cluj, Blaș. La 1774 a fost trimis împreună cu *Șincai* în instituțul de propaganda fide din Roma

decătră episcopul Grigorie Maior, unchiul său. După ce s'a întors la Blaș, s'a călugărit sub numele Paul și a petrecut în mănăstire până la 1784. cînd a părăsit mănăstirea și s'a făcut paroh Reghinului și protopop al Gurghiului. La 1809 s'a dus la Buda ca revizor de cărți al tipografiei universității, post pe care-l avusese *Klein* și pe care l'a păstrat și *Petru Maior* până la moarte (1821). *Petru Maior* a avut norocul să-și vadă publicate; încă fiind în viață, mare parte din operele sale—lucru la care n'au reușit și ceilalți învățați transilvăneni, prietini și contemporani cu dînsul—și prin el s'au răspîndit mai întiu printre Romîni din celelalte părți ale Daciei ideile asupra limbei, naționalității și drepturilor Romînilor, care au agitat pe Romîni din Transilvania de la mijlocul veacului al XVIII încoace (cf. 29).

Operele lui *Petru Maior*, unele tipărite și altele manuscrise, sînt următoarele:

1) *Intîmplările lui Telemac*, din italienește, Buda, 1807 (43 I d 7).

2) *Didahii sau predice pentru creșterea pruncilor*, Buda, 1809.

3) *Propovedanii sau predice la morți*, Buda, 1809.

4) *Predice de duminici și sărbători*, Buda, 1811.

5) *Istorie pentru începutul Romînilor în Dacia*, Buda, 1812 (43 I c 33).

6) *Animadversiones in recensione historiae de origine Valachorum in Dacia*, Buda, 1814.

7) Reflexiones in responsum domini recensentis viennensis (*Köpitár*) ad Animadversiones, Pesta, 1815.

8) Contemplatio recensiois in valachicam anticriticam, Buda, 1816.

9) Orthographia romana, sive latino-valachica, Budaë, 1819 (43 I c 46).

10) Istoria bisericeii Românilor, atit acestor dincoace precum și acelor dincolo de Dunăre, Buda, 1821 (43 I c 50).

11) Dialog pentru începutul limbei române între nepot și unchiu, tipărit la începutul dicționarului de Buda (cf. 32).

12) In mare parte Dicționarul de Buda (43 I c 55).

13) Fragmente din o istorie bisericească. ms.

14) Protopopadihia. ms.

15) Animadversiones in recensioem historiae de origine Valachorum in Dacia 1814 (?), ca răspuns la recenziunea anonimă din gazeta literară din Viena Nr. 98 din 7 Decembre 1813 (aceeași cu cea de sub 6 ?). ms.

16) Reflexiones in responsum domini recensentis viennensis, 1815 (aceeași cu cea de sub 7 ?). ms.

17) Contemplatio recensiois in valachicam anticriticam litterariis ephemeridibus viennensibus divulgatae (aceeași cu cea de sub 8 ?). ms.

18) Fragmente de gramatică românească. ms. (S'au publicat în parte Cip. Arh. p. fil.).

Manuscriptele se găsesc în bibliotecile publice din Transilvania.

ε) *Ioan Budai Deleanu*. Se știe despre el numai că era Transilvănean, că a ocupat la Lemberg multă vreme o funcție a statului și că se intitula „consiliarius fori nobilium de regno Galiciae“ (cf. 29).

Operele lui *Budai Deleanu*, toate manuscrise, sînt următoarele.

1) *Lexicon romînesc-nemțesc și nemțesc-romînesc*, cu o introducere istorică.

2) *Temeiurile gramaticii romînești*, 2 exemplare.

3) *Dascalul romînesc pentru temeiiurile gramaticii romînești*.

4) *Fundamenta grammatices linguae romanicae*, în latinește.

5) *Kurz gefasste Bemerkungen über die Bukowina*.

6) *De originibus populorum Transylvaniae*.

7) *De unione trium nationum Transylvaniae*.

8) *Hungaros ita describerem*.

9) *Hungari vi armorum Transylvaniam non occuparunt*.

10) O scrisoare către *Engel* împreună cu o traducere a lui *Simeon Dascalul*, în latinește.

11) O scrisoare către *Petru Maior* asupra ortografiei (cf. 32).

12) O scrisoare către *Petru Maior*, cuprinzând un extract de gramatică românească.

13) *Țiganiada* sau *tabăra Țiganilor*, piamation iroicomico-satiricon, alcătuită în 12 cîntece de măestrul cîntăreț *Leonache Di-aneu*, îmbogățită cu multe însemnări și băgări de samă mitice, filosofice, istorice, filologice și teologice, de *Mitru Perea* (Publicată în *Buciumul român*, ziar, Iași, 1877 și fragmente în *Ar Densușeanu*, Cercetări literare Iași, 1887, p. 245 sqq.).

14) *Trei viteji*, poem în versuri (în legătură cu *Țiganiada*).

15) *Muntenii sau frații gemeni*, dramă.

Manuscrisele la Biblioteca centrală din București.

ζ) *Dimitrie Țichindeal*. Născut în Banat, la *Be-cicherecul mic* în cel de pe urmă șfert al secolului trecut. Preot în comuna sa natală mai întiiu, apoi, de la 1812—1813, profesor la școala normală românească din *Arad*; iar de la 1813 până la moarte (puțin după 1814) a petrecut în orașul său natal, ca preot, și în *Temișoara*. *Țichindealu* a fost, împreună cu *Paul Iorgovici*, *Romîni Bănățeni* care în al XVIII secol au adop-

tat mai cu mult foc ideile de patriotismu românesc ale Romînilor din Transilvania.

Operele sale, unele tipărite, altele manuscrise, sînt următoarele :

1) Sfaturile înțelegerei celei sănătoase, Buda, 1802 (43 I b 14).

2) Adunare de lucruri moralicești, traducere, Buda, 1808 (43 I b 21),

3) Epitomu (?), Buda, 1808.

4) Asupra înființării școalei pedagogice în Aradul vechiu, s. l., 1813 (43 I c 35).

5) Fabule filozofești și moralicești, Buda, 1814 (43 I d 18. A doua ediție, București, 1838).

6) Teologia. ms.

7) Dogmatica și pastorala. ms.

8) Istoria bisericească. ms.

9) Tilcul faptelor sfinților apostoli. ms.

10) Filosofia. ms.

11) Istoria naturală. ms.

12) Canoanele soboarelor. ms.

13) Cristianismul cum este și cum ar trebui și pute fi după glasul Evangheliei. ms.

Manuscrisele sînt mărturisite de autor în precuvîntarea Epitomului. Unde sînt ?

η) *Paul Iorgovici*. Născut la Varadia în Temișana, an. 1764. A învățat pînă la 12 ani la Verșeț, după aceea la Segedin, Posov și Pesta, unde a studiat filo-

sofia și dreptul. A fost apoi la învățăture în Viena și în Roma, unde a petrecut doi ani. La 1790 s'a dus la Paris, și de la Paris la Londra, unde a trăit 11 luni. La întoarcere a trăit întâiu la Verșeț ca profesor privat și avocat, apoi, după ce a stat închis o bucată de vreme pentru că publicase Observații asupra limbii românești, a fost numit profesor la gimnaziul din Verșeț, an. 1805. A murit la 1808 (cf. 29).

Operele sale sînt:

1) Observații de limba romînească, Buda, 1799 (43 I c₂₂).

2) Un glosar în 4 limbi (perdut).

3) *I. Molnar de Müllersheim*, doctor oculist și părtaș ca împăciuitoare în revoluția Romînilor de la 1784, a scris:

1) *Deutsch-walachische Sprachlehre*, Viena, 1788 (43 I c₁₆).

2) *Retorică*, Buda, 1798 (43 I c₂₀).

3) *Istorie universală*, Buda, 1800 (43 I c₂₄).

4) *Samuel Körösi*. Profesor în colegiul reformat din Cluj și M. Oșorheiu (cf. 29). A scris:

1) *Orthographia latino-valachica* (43 I c₂₃).

2) *Lexicon valachico-latino-hungaricum*. ms.

3) *Grammatica*. ms.

Manuscrisele unde sînt ?

k) *George Lazăr*. S'a născut în Transilvania, la satul Avrig lîngă Olt în an. 1779. A învățat în școlile din Sibiu și din Cluj și apoi, cu ajutorul băneșc

al baronului sas de Bruckenthal la universitatea din Viena, unde a luat licența în teologie și a urmat la cursurile de fizică și de matematică. La întoarcere, în 1814, Lazăr a servit cîtva timp ca predicator și catihet la episcopia romînă neunită din Sibiu cu gînd ca să se facă episcop atunci cînd ar rămîne vreun scaun vacant. Ocazia s'a și prezentat îndată, la 1815, dar a fost respins de la concurs pe motivul că era prea învățat pentru Romîni: în realitate *Lazăr*, ca și ceilalți Transilvăneni contemporani cu dînsul, trecuse marginele hotărîte de dezpotizmul austriac în libertatea cugetărei și îndrăznise chiar, la o predică din episcopie, să acuze pe însuși împăratul că în schimbul serviciilor pe care i le-au făcut Romîni totdeauna n'a vrut să recunoască egalitatea Romînilor cu celelalte nații din Transilvania. Văzînd că nu poate să fie episcop, *Lazăr* s'a hotărît să fie profesor și a trecut la 1816 munții în Muntenia, unde, după îndelungate stăruințe la eforia școalelor (grecești, susținute cu banii romînești), reuși a deschide în București, în încăperile mănăstirei S-lui Sava, o școală romînească, în care el singur era profesor de toate cele, de gramatică, geografie, matematică, desen, filosofie, inginerie. În timp de cinci ani el a învățat singur și de la o vreme ajutat de elevul său, Eliade Rădulescu, până cînd la 1821 s'a închis școala lui *Lazăr*, din cauza turburărilor politice din acel timp, pentru a se redeschide mai tîrziu, sub Grigorie-Ghica (1822) cu numele de Gimnaziul S-l Sava.

Dacă ne gîndim că școalele în țările romînești

de dincoace de Carpați înainte de 1821 au fost totdeauna, chiar cele de sub Vasile Lupu și Șerban Cantacuzin, cu tendințe străine, cu profesori străini și cu învățături în limbi străine, și că mai ales în școalele de la sfârșitul perioadei care ne preocupă atât era de înrădăcinat spiritul grecesc, încît Domnului și chiar boierilor pămînteni cu greu li intra în cap că s'ar pute învăța ceva și în limba romînească, apoi—întrucît privește Muntenia—*George Lazăr* cu drept se poate considera ca fondatorul școalelor naționale.

Operele sale, parte tipărite, parte manuscrise, sînt următoarele:

1) Versuri de laudă la încoronarea împăratului Franz, Viena, 1808 (43 I d 11).

2) Apel către publicul romînesc pentru publicarea de cărți romînești, București (?) 1822.

3) Povățuitorul tinerimei către adevărata și dreapta cetire, Buda, 1826 (Abecedarul lui *George Lazăr*).

4) Aritmetica matematicască, alcătuită acum întîiu pe limba romînească, prin *G. Lazăr*, întru folosul școlărilor săi din școala din S-1 Sava, ms. In Biblioteca de la București.

5) Cuvînt rostit la înscăunarea mitropolitului Dionisie Lupu, 1819, ms. Publicat în An. Ac. rom. ser. I, t. IV, p. 111 sqq.

6) Cuvînt rostit de profesorul *Lazăr*, 30

Iulie 1822 la suirea pe tron a lui Gr. Ghica, ms. Publicat în Rev. Toc. I 360 sqq.

- 7) Filosofia, ms. Perdut.
- 8) Matematica, ms. Perdut.
- 9) Geografia, ms. Perdut.
- 10) Istoria universală, ms. Perdut.

Nr. 7, 8, 9, 10, sînt mărturisite de *Lazăr* în Apel către publicul românesc, carte însemnată sub Nr. 2.

λ) *Vasile Aaron*. S'a născut la Glagovăț, un sat aproape de Blaș, cam pe la anul 1770. A învățat în Blaș, Cluj și Oșorhei. Avocat la Sibiu, unde a murit la an. 1822. A prelucrat și tipărit cărți populare din genul poetic. El și cu *Ioan Barac*, compatriotul și contemporanul său, au fost cei dintîi scriitori care au întreprins pe o scară mai întinsă publicarea literaturii populare romîne. A scris :

- 1) *Piram și Tisbe*, Sibiu, 1808 (43 I d 9).
- 2) *Patimele Domnului Isus Cristos*, în versuri, Sibiu, 1808 (43 I d 10).
- 3) *Leonat bețivul și Dorofata soția sa*, Sibiu, 1803 și 1815 (43 I d 6^a, 14).
- 4) *Anul cel mănos*, în stihuri, Sibiu, 1820 (43 I d 18).
- 5) *Sofronim și Hariti*, în versuri, Sibiu, 1821 (43 I d 23).
- 6) *Eneida* lui Virgiliu, traducere. ms. (Unde ?).
- μ) *Ioan Barac*. A scris :

1) Istorie despre Arghir cel frumos și Elena cea frumoasă, Sibiu, 1801 (43 I d ₅).

2) Rîsipirea cea din urmă a Ierusalimului, în versuri, s. l. 1821 (43 I d ₂₂).

3) O mie și una de nopți, Brașov, 1836—1838, 8 vol.

4) Tilu Buh-Oglindă, în Foaea Duminiceii, ziar, Brașov, 1837.

5) Cei trei frați gheboși, istorie comică în versuri, Brașov, 1843.

b) În Moldova.

a) *Dimitrie Cantemir*. Principele *Dimitrie Cantemir* s'a născut la 26 Octombrie 1673. Tatăl său, vodă Constantin Cantemir (1685—1693), era pe acel timp numai sărdar. Pe la 1687, sub domnia tatălui său, a fost trimis ostatic la Constantinople, unde a stat până la 1691, în care vreme a pus, sub profesori greci, baza marelui erudiții pe care a făcut-o apoi cunoscută în scrierile sale. La 1691 fratele său mai mare, Antioh (Domn al Moldovei în două rînduri: 1697—1701, 1705—1707) veni în locul său ca ostatic, iară el se întoarse acasă, la Iași. Cînd a murit Constantin Cantemir (1693), boierii au ales Domn pe *Dimitrie*, dar domnia nu i-a ținut decît trei săptămîni, pentrucă Poarta, în urma stăruințelor lui *Constantin Brîncoveanu*, întări Domn în locu-i pe Constantin Duca, ginerele Domnului Munteniei, și-l sili prin urmare să părăsească țara și să se ducă la Constantinople. Până la 1710 a stat aproape neîntreput în capitala Turciei, unde și-a con-

tînuat și complectat studiile începute tot acolo depeciind era copil: numai între anii 1700—1701, sub domnia dintîiu a fratelui său Antioh, a mai venit în Moldova pentru a se căsători cu Casandra, fiica lui Șerban Cantacuzin, fostul Domn al Munteniei.—În anul 1710 a fost nevoit prin stăruințele Vezirului să primească domnia Moldovei: credeau Turcii, în împrejurările grele în care se aflau din cauza amenințărilor lui Petru Cel Mare, învingătorul Suedezilor la Pultava, că nimeni mai bine decît Dimitrie Cantemir, cel crescut în mijlocul Turcilor, nu va pute să li apere interesele în Moldova. De abia ajuns la Iași însă, Dimitrie, nedumerit asupra ~~puterilor~~ celor doi dușmani, și bine hotărit de a avea în vedere numai interesele țării, își puse în minte de a se lua cu binele și pelingă Turci și pelingă Ruși, pînăcînd va vede cum se aleg lucrurile, și deci pe de o parte întreținea regulată și prietenească corespondență cu armata turcească, căreia îi procura tot ce era dator, ca un Domn supus, să i procure, iar pe de alta trimetea sol la împăratul Rusiei, la Iaroslav, pe Luca Vistiernicul, care încheiă cu Petru Cel Mare cunoscutul tractat: „Țara Moldovei cu Nistrul să-i fie hotarul, și Bugeacul, și cu toate cetățile, tot a Moldovei să fie; numai, de odată prin cetăți să așeze Moscalii oșteni, pînă s'a întemeia țara; iară apoi să lipsească oastea moschicească.—Bir să nu deie țara niciun ban.— Pre Domn să nu-l mazilească împăratul pînă la moarte; și pre urmă din fiii lui să fie, pre carele și-ar alege țara.—Neamul lui să nu easă din domnie; numai, cînd

s'ar haini, sau -cînd și-ar lepăda legea, atunci acela să lipsească și să puie din frații lui.—Pre boieri să nu-i mazilească Domnul din boierie până la moarte, sau cu mare vină să-i scoată.—Vama ocnei și altor tîrguri să fie venitul Domnilor; iară altă dare să nu fie.—Mazilii și mănăstirile să-și stăpînească ocinele, moșiile și vecinii săi; și să-și iee și desetină de stupi și de mascuri și goșină de oi de pe moșiile sale.—Zece mii de oaste să fie tot gata în țară, și împărăția să li deie lefe din visteria împărătească, din Stoliță.—Din Moscali să nu se amestece la boierii Moldovei, nici să se însoare în țară, nici moșii să nu cumpere.—Domnul pre boieri să nu fie volnic a-i perde, orice greșală ar face, fără sfatul tuturor și fără iscălitura mitropolitului.—Cătră aceste i-au dat și tituluș de domnie să se scrie mai de cinste și mai sus dupăcum se scriu Domnii acum; iară așa era „Seninatul Domn al țării Moldovei, Samoderjeț (adecă singur stăpînitor) și volegator (adecă prietin) țării Moskicești.“ (*Ioan Neculcea*). Purtarea echivocă a lui *Cantemir* n'a putut însă continua din două pricini, mai întiiu din cauza lui Petru cel mare, care, simțind șiretenia Domnului Moldovei, i-a pus ca o condiție a îndeplinirii tractatului încheiat, intrarea imediată a Moldovenilor în acțiune,—iar apoi, și mai ales, din cauză că *Dimitrie Cantemir* s'a grăbit a ucide un agă și niște soldați Turci, despre care au zise că au poposit lingă Iași, socotind că poate vin să-l mazilească, în vreme ce Turcii aceia veneau la Iași cu totul pentru alte interese. Neavînd prin urmare încotro,

la 3 Maiu 1711 *Cantemir* a înștiințat pe boieri (care probabil fusese partași la facerea tractatului, celui atât de favorabil boierilor) și pe țară despre legăturile sale cu Petru Cel Mare, care și sosi în Iași în luna lui Iunie. La 19 ale aceleiași luni Turcii trec Dunărea. În Iulie avu loc la Stănilești, lângă Prut, în ținutul Fălciului, lupta între Moldoveni uniți cu Rușii de o parte și Turcii de alta: după perderea bătăliei decătră Creștini, *Cantemir* împreună cu boierii cîți se unise cu dînsul fugiră în Rusia, unde petrecură la Harcov mai întiiu, până la 1713, apoi la Moscva și la Petersburg.—Părăsit încetul cu încetul de mulți din boierii care fugise împreună cu el, și care apoi unul cîte unul se întoarseră în patrie, și legat cu recunoștință reciprocă de împăratul rusesc, pentru care-și părăsise țara și domnia, și prin care fusese scăpat de urgia Turcilor celor înverșunați contra hainului Domn, *Dimitrie Cantemir* se alipi cu totul, el și copiii săi, de familia, împărătească și de noua sa patrie, se căsători, după moartea primei sale soții, cu o principesă Trubețcoi, îmbrăcă straie europenești atunci cînd țarul schimbă cu sila portul Rușilor, fu consilier împărătesc și în mare favoare la curte, însoți pe țar în călătoria din Persia de la 1720, . . . dar nu uită până la moarte Moldova și pe Romîni, precum probează numeroasele scrieri din exiliu, în care cu iubire adeseori orbitoare povestește istoria Romînilor.—A murit la 21 August 1723 de o boală de rărunchi, pe care o căpătase în timpul călătoriei din Persia.—*Dimitrie Cantemir* a fost cel mai învățat Ro-

mîn de pe timpul său și s'ar fi putut chiar compara, fără rușine, cu învățații contemporani ai apusului. Istoria i-a fost ocupația de predilecție, iar operele sale le-a scris în latinește, în romînește și în rusește. Limbiștia foarte multe: vorbea și scria limbele turcească, persiană, arabă, greacă modernă, latină, italiană, rusească: înțelegea bine limbele greacă antică, veche slovenică și franceză. Era membru al Academiei din Berlin.

Scrierile sale, parte tipărite și parte manuscrise, sînt următoarele:

1) Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea, Iași, 1698 (38 I a 23).

2) Sistemul sau condițiile religiei mahomedane, în rusește, Petersburg, 1722.

3) Cartea cîntărilor după musichia turcească. în romînește, tipărită Moscva încă de pe timpul autorului (perdută).

4) Historia incrementorum atque decrementorum aulae othmanicae. ms. 4 vol. fol.

5) Annotationes ad historiae othmanicae librum primum. ms. 266 pag. in fol.

6) Annotationes ad decremента aulae othmanicae. ms. 105 pag. fol.

7) Descriptio Moldaviae. ms. unul de 184 pag. fol., altul de 269 pag. in 4°.

8) Vita Constantini Cantemirii cognomento senis, Moldaviae principis, auctore D. Cantemirio, principe Moldaviae. ms. 179 pag. fol.

9) Principis *D. Cantemirii* variae schedae et excerpta e autographo descripta. ms. 54 foi (De la foaea 1—7 viața lui *D. Cantemir* și indicarea scrierilor sale. La foaea recto diploma lui *Cantemir* de membru al Academiei berlineze. De la 7—15 *E D. Cantemirii* principis Moldaviae schedis authographis. De la 15—54 *Regiones quae ab Bacu circa littus caspium usque ad Czircossos extenduntur*).

10) Istoria Cantacuzinilor și Brîncovenilor, în rușește, ms. (Opera originală a fost scrisă în romînește. ms. rominesc nu s'a descoperit încă).

11) Hronicul vechimei Romîno-Moldo-Vlahilor. ms. (Opera originară, care cuprindea istoria Romînilor până în timpul autorului, a fost scrisă în latinește. Autorul însuși a tradus în romînește o jumătate din ea—de la întiiul descălecat până la al doile—la an. 1717. Traducerea s'a păstrat, iar scrierea latină cea complectă s'a pierdut într'un naufragiu pe marea caspică pe vremea călătoriei autorului în Persia).

12) *Historia Moldovlahica* (?). ms.

13) Istoria ieroglifică, în romînește, ms. (Opera a fost scrisă de autor la 1704).

14) *Compendiolum universae logices institutionis*. ms.

15) *Ioannis Baptistae Van Helmont physices universalis doctrina et christianae fidei congrua et necessaria philosophia*, ms. 4° (Operă scrisă de *Cantemir* înainte de a se face Domn).

16) Loca obscura in Catechisi, quae ab anonymo authore slaveno idiomate edita ПЕРВОЕ ОУЧЕНІЕ ВЪПРОСЪМЪ intitulata est, dilucidata, auctore principe *Demetrio Cantemirio*, anno 1720. ms. in 4°.

17) Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago. Tomus primus, quo comprehenduntur theologophysices principia sacra, auctore *Demetrio* principe Moldavo, cu o scrioare cătră profesorul său, *Icremia Cacavcla*. ms. in 4. (Scrisă în Constantinopole înainte de domnie).

18) Curanus (?). ms.

19) De statu politico aulae othmanicae, sau, după alții, Istoria Mahometanilor din vremea minciunosului prooroc Mahomet până la primul împărat al Turciei. ms. (Această scriere latinească, începută la Constantinopole și terminată la Petersburg în an. 1716, a perit în Marea Caspică cu ocazia expediției din Persia).

20) Moldaviae nobilitatis genealogia. ms. (despre care vorbește *Cantemir* la sfârșitul predosloviei Hronicului Romîno-Moldo-Vlahilor p. LXX). Perdut.

21) Monachiarum physica examinatio. ms. Perdut.

22) Catehismu, în limba persană, din care s'ă și tipărit—pe vremea autorului—o coală. ms. Perdut în naufragiul de pe Marea Caspică.

- 23) 12 scrisori către Țar, Sinod, secretarul Țarului.
 24) 29 scrisori către aceeași.

Nr. 1, la Biblioteca Muzeului asiatic din Petersburg. S'a tradus și tipărit, englezește de Tindal, Londra, 1734,—frânzuzește de Jonquières, Paris, 1743,—nemțește la Hamburg, 1745,—s'a tradus italienește (numai partea I, 1300—1672; 2 ms., unul la Bibl. Muz. as. Petersb, și altul la biblioteca arhivelor ministeriului de externe din Moscva) de *Antioh Cantemir*, ficiorul principelui *Dimitrie*. După ediția nemțească s'a tradus în românește și tipărit cu cheltueala Academiei Romîne de *Hodoș*, București, 1876—78, 2 vol.—Nr. 5, în Bibl. Muz. as. Petersb. și în bibl. arh. min. ext. Moscva.—Nr. 6 ibid.—Nr. 7, în Bibl. Muz. as. Petersb. S'a tradus și tipărit, nemțește la Francfurt și Leipzig, 1771,—rusește, după ediția germană, la 1789. După ediția nemțească s'a tradus și tipărit românește în Mănăstirea Neamțului (I ed. 1815; II ed. 1825) sub titlul de *Scrisoarea Moldovei*, și la Iași (III ed.) 1851, sub numele de *Descrierea Moldovei*, apoi (IV ed.) la 1868 sub titlul de *Scrisoarea Moldovei*. După cele două manuscrise de la Bibl. Muz. as. Petersb. s'a tradus românește de *Papiu Ilarian* și s'a tipărit—textul latin și traducerea—cu cheltueala Academiei Romîne la București, 1875—76, 2 vol.—Nr. 8 ibid. S'a tradus și tipărit în rusește, Moscva, 1783. După ms. s'a tipărit cu cheltueala Academiei Romîne, București, 1879.—Nr. 9 ibid. După ms. s'a tipărit, la un loc cu Nr. 8, cu cheltueala Academiei Romîne, București, 1879.—Nr. 10 ibid. După o ediție grecească s'a tradus în românește de *G. Sion* și s'a tipărit cu cheltueala Academiei Romîne, București, 1878 (la un loc cu Nr. 1). —Nr. 11, în bibl. arh. min. ext. Moscva. După ms. s'a tipărit de *Săulescu*, cu cheltueala mitropolitului *Veniamin Costache* la Iași, 1835, 2 vol.—Nr. 12 ibid.—Nr.

13 ibid. După ms. s'a tipărit cu cheltueala Academiei Romine la un loc cu Nr. 8.—Nr. 14 ibid.—Nr. 15 în biblioteca Academiei teologice din lavra S-lui Sergie, Moscva.—Nr. 16 ibid.—Nr. 17 ibid.—Nr. 18 în bibl. arh. min. ext. Moscva.—Nr. 23 în Arhiva ministeriului de externe din Moscva.—Nr. 24 în Arhiva ministeriului de externe din Petersburg.

β) *Antioh Cantemir*. S'a născut la 10 Septembrie 1709, fiu al principelui *Dimitrie Cantemir* și al Casandrei Cantacuzin; era prin urmare numai de doi ani când a părăsit, împreună cu tatăl său, țara pentru totdeauna. Cultura literară, pe care mai întâiu a căpătat-o de la învățatul său părinte, a complectat-o în Academia de la Petersburg, înființată de Petru Cel Mare la 1725, precum și—mai cu seamă—prin proprii studii în timpul cit a petrecut în Anglia și în Franța ca ambasador al împărăției rusești: căci la 1732 *Antioh Cantemir* a fost numit ministru plenipotențiar al Rusiei la Londra și apoi, după șese ani de petrecere în Anglia, la 1743 ministru plenipotențiar la Paris, unde a murit de idropisie de pept la an. 1743 Aprilie 11. N'a cunoscut pe Romîni și a lucrat toată viața numai pentru patria sa adoptivă, Rusia, căreia, în afară de serviciile publice pe care i le-a adus, a făcut marele bine că prin scrierile sale, toate în rusește, a contribuit printre cei dintiū la începerea literaturii ruse artistice; căci, deși ca cuprins operele lui *Antioh Cantemir* sînt productul unei inteligențe rominești, ca lim-

bă ele au făcut începutul—mai ales în poezia cultivată—unei literaturi scrisă în limba rusească.

Scrierile sale, toate ms., sînt următoarele:

1) Simfonia psalmilor (?).

2) O colecție de poezii (8 satire, 4 ode, 2 epistole, 6 fabule și 9 epigrame) dedicată împărătesei Rusiei Elisabeta.

3) O epopee, numită *Petreida*, în onoarea lui Petru Cel Mare, rămasă nesfîrșită.

4) Un tractat de Algebră.

5) Reflexii asupra prosodiei.

6) Cîntece, care se cîntă și astăzi în Rusia.

7) Despre pluralitatea lumelor, traducere cu note din *Fontenelle*.

8) Istoria lui *Justinus*, traduc.

9) Epistolele lui *Horatius*, traduse în versuri nerimate (Cea dintîiu scriere rusească în versuri albe).

10) Odele lui *Anacreon*, traduse în versuri nerimate.

11) *Cornelii Nepotis Opera*, traducere.

12) Tabloul lui *Cebes* (?), traducere.

13) Scrisori persane, traducere din *Montesquieu*.

14) Morala lui *Epictet*, traducere.

15) Dialogurile asupra luminei ale lui *Algarotti* (Neapoli, 1739), traducere din italianește.

16) Traducerea în italianește a operei tatălui său, *Historia incrementorum atque decrementorum aulae othmanicae* (cf. 47 b z 4 obs.)

Nr. 2 s'a tradus în rominește și s'a tipărit de *Constantin Negruzzi* și *Alexandru Donici*, Iași, 1844, a doua ediție la București, 1873, în Scrierile lui *Constantin Negruzzi*, vol. II, p. 159 sqq.

γ) *Acsenti Uricariul*. „*Neculaiu Costin* lăsă mai multe fragmente spre urmarea croniciei sale. Aceste le întrebuiță *Acsenti Uricariul* la cronică De a doua domnie a lui *Neculaiu Alexandru Mavrocordat Voevod* în *Moldova* (43 II a₁). Despre *Acsenti Uricariul* știm numai că era casnic al lui *Neculaiu Costin* și uricariu al logofeției celei mari, adică prescriitor al actelor domnești. Mai toate hrisoavele de la începutul secolului al XVIII sint scrise de dinsul.“ *Mih. Cogăln.* în Prefața ed. I a Cronicelor Moldovei.

δ) *Ioan Canta*. Spatarul *Ioan Canta*, contemporan epocii despre care scrie, este autorul croniciei *Letopisețul țării Moldovei* dela a doua și până la a patra domnie a lui *Constantin Mavrocordat Voevod* (43 II a₂).

ε) *Enache Cogălniceanu*. S'a născut la 10 Octombrie 1730. La 1746 a intrat în slujba domnului *Moldovei*, *Ioan Mavrocordat*, ca copil de casă, post în care a rămas sub domniile următoare până la domnia lui *Constantin Racoviță* (1749—1753), când a fost numit comis al treile. Sub acest domn, în diversele lui domnii din *Moldova* și *Muntenia* (1753—1757), a servit apoi ca comis al doile, vataav de copii, vataav de aprozi. De la 1757—1774 a petrecut la *Constantinopole* pelingă exilatul domn *Constantin Racoviță*, în care

vreme a scris și cronica sa. La 1774 se întoarce în Moldova cu noul Domn, Grigorie Ghica, care-l numi medelnicer. La 1782 fu numit stolnic și apoi se retrase la satul Ripele, moșia sa, din județul Fălciului, unde trăi până la sfârșitul vieții, care avu loc la 1795. A scris *Letopisețul țării Moldovei* de la domnia întâiu și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat Voevod; *Stihuri asupra Domnului Grigorie Ghica Voevod al țării Moldovei*; *Stihuri asupra lui Manolache Bogdan vel vornic și a lui Ion Cuza biv vel spatar* (43 II a₃).

5) *Mitropolitul Iacob Stamate*. Născut la an. 1748 în Transilvania, fiu de porcar. La 17 ani s'a călugărit la Mănăstirea Neamțului. Protosinghel al mitropoliei de la 1774—1784. La 1784 episcop al Hușului. Mitropolit al Moldovei de la 1791 până la moarte, 21 Martie 1803. Insemnat prin direcția rominească ce s'a silit să dea școalei domnești din Iași, cea care de la Vasile Lupu până la 1821 a fost mai numai o școală grecească susținută cu banii Românilor, prin conștiința ce a avut—el unul dintre cei dintiu—despre deșărtăciunea pedanticelor studii din acea școală, și prin inaugurarea publicației de cărți scolastice în limba rominească în țările de dincoace de Carpați (cf. *Amfilohie Hotiniul*, 47 b r). A scris *Bucvariu sau începere de învățătură celor ce vor să învețe carte cu slove slovenești*, Iași, între 1791 și 1803 (43 I c₄).

7) *Amfilohie Hotiniul*. Ca episcop al Hotinului îl găsim pomenit întâiași dată la anul 1782 Decembre 9, în actele publice. A trăit mai mult la mănăstirea Zagavia, lângă Hirău, unde era și egumen. „Era un barbat erudit. Iși făcuse studiile în Italia și în Polonia: teologia, limbile elenă, slavonă, latină și italiană îi erau adinc cunoscute; el era încă geometru și învățat în științele matematice; pelingă aceste era un filolog distins.“ A fost mina dreaptă a mitropolitului *Iacob Stamate* în scopul de înființare a unei instrucții în limba rominească, pe care-l urmărea acesta.

Scrierile sale, toate didactice, unele tipărite și altele manuscrise, sînt următoarele:

1) Gramatica teologhicească scoasă în limba moldovenească de pe bogosloviea lui *Platon*, arhiepiscopul de Moscva, și de pe alte cărți bisericești, pentru învățătura preoților și a tuturor de obște pravoslavnici creștini.... Iași, 1795 (43 I a 2^b).

2) Elemente aritmetice arătate firești Iași, 1795 (43 I b 9).

3) De obște gheografie pe limba moldovenească scrisă de pe geografia lui *Buffier* (*Claude Buffier*), după orîndueala care acum mai pre urmă s'au așezat în Academia de la Paris.... Iași, 1795 (43 I c 17).

„Intr'un scop util elevilor săi episcopul *Amfilohie* pune la sfîrșitul geografiei sale: a¹) O tablă pentru nu-

mărul arăpesc care se întrebuintează acum, împreună cu numărul moldovinesc, adecă cu numărul exprimat prin litere chirilice, până la un milion de milioane; b¹⁾ O însemnare de Domnii Moldovei, la ce ani au fost și câți ani au domnit fiecare, începînd de la Dragoș Voevod, adecă de la 1352, și până la 1795, data tipăririi cărții, cînd domnea Alexandru Calimah; și în sfîrșit c¹⁾ *Amfilohie* adaugă cătră geografia sa o notiță specială pentiu orașul Iași, pe care a scos-o, adecă a tradus-o, cum însuși ni spune, din Geografia scrisă în limba germană și tipărită în orașul Tîrnovei din Ungaria la an. 1704 de *Francisc Șmideg* (*Schmiedieg*) geograful.

4) Λόγοι καὶ Ἐργα (Cuvinte și fapte). pe la 1752. ms. Unde ?

Cuprindea Istoria Moldovei.

9) *Mitropolitul Veniamin Costache*. Născut 1768, mort 1846. De două ori mitropolit al Moldovei, mai întiiu de la 1803—1806 și apoi de la 1812—1842, dupăce mai întiiu fusese episcop de Huși (1792—1796) și de Roman (1796—1803). A murit la mănăstirea Slatina, exilat de Vodă Mihail Sturza. El a înființat seminarul de la Socola (Seminarul Veniamin) la 1803, care a funcționat în răstîmpuri până la domnia lui Mihail Sturza (1834), cînd a început a funcționa regulat, cu profesori mai mulți și cu învățături mai multe. Insemnat, ca și mitropolitul *Iacob Stamate*, prin dorința și stăruințele sale de a înființa școale romînești, dar, mai fericit decît acela, a reușit să înființeze chiar una, cu-

rat românească și cu totul diferită de școala cea greacă domnească, anume seminarul de la Socola, în mijlocul înfloririi elenizmului în țara Moldovei, și a fost astfel, pentru România de dincoace de Milcov, inauguratorul școalelor naționale, dupăcum *George Lazăr* a fost al celor din Muntenia. Om blind, caritabil și iubitor de patrie precum n'a mai fost altul, trecea, întocmai ca și mitropolitul *Dosoteiu*, de sfânt, precum mărturisesc contemporanii, dintre care mai trăesc încă mulți. Pelingă aceste neobosit traducător și tipăritor de cărți bisericesti în limba românească: la Iași, în tipografia mitropoliei, și la Mănăstirea Neamțului, unde tipografia a fost înființată de dînsul la anul 1809, s'au tipărit, la începutul secolului nostru, mai multe cărți bisericesti decît în tot restul țării, și în Moldova, chiar până astăzi, cărțile pe care se cetește slujba sînt în mare parte cele tipărite pe vremea lui *Veniamin Costache*.

Scrierile sale, toate traduceri, parte tipărite și parte manuscrise, sînt următoarele :

- 1) Explicarea celor șapte taine, Iași, 1807.
- 2) Chiriadromion, Măn. Neamțului, 1811.
- 3) Octoiulul, Iași, 1814.
- 4) Explicarea dogmelor credinței, Măn. Neamțului, 1816.
- 5) Ciaslov, Iași, 1817.
- 6) Nouă cîntări din psaltire, Mănăst. Neamțului, 1818.
- 7) Leturghia, Iași, 1818.
- 8) Apostolul, Iași, 1819.

- 9) Istoria scripturei vechiului testament, 3 vol. Iași, 1824.
- 10) Istoria noului testament, Iași, 1736.
- 11) Funia întreită sau tratație despre existența lui Dumnezeu, Iași, 1831.
- 12) Leturghiile sfinților *Ioan, Grigorie și Vasilie*, Iași, 1834.
- 13) Predice, Iași, 1837.
- 14) Hronograf sau numerare de ani, Măn. Neamțului, 1837.
- 15) Teologia lui *Platon*, Iași, 1839.
- 16) Istoria bisericească, 4 vol. Iași, 1841—1843.
- 17) Piatra scandelei sau istoria schismei, Iași, 1844.
- 18) Pravila cea mare sau Pidalionul, ?, 1844.
- 19) Indeletnicire despre buna murire, Iași, 1845.
- 20) Tilcuirea psaltirei, Iași, 1850—1862.
- 21) Indeletnicirea iubitoare de Dumnezeu, ?, pe la 1813—1816.
- 22) Antologia cărților bisericești, în versuri, ?, pe la 1822—1828
- 23) Indianul și filosoful, ?, pe la 1822—1828.
- 24) Meditațiile S-lui *Augustin*, ?, pe la 1822—1828.
- 25) Predice, ?, pe la 1822—1828.
- 26) Cărticele de rugăciuni și învățături, ?, pe la 1822—1828.
- 27) Broșuri (asupra datoriei preoților), ?, pe la 1822—1828.

28) Analele istoriei bisericești din primul veac al creștinismului, ms.

29) Tractatul patriarhului *Nectarie* asupra papismului, ms.

30) Omiliile S-lui *Ioan Hrisostomul*, în tâlcuirea ce face la faptele apostolilor și la epistolele S-lui *Pa-vel*, ms.

31) Tâlcuirea Apostolului de *Nicodim Aghioritul*, ms.

32) Tâlcuirea Psaltirei, de același, ms.

33) Din cuvintele lui *Cornilie*, ierochiricul bisericeii mari, ms.

Ms. la biblioteca Seminarului Socola.

i) *Alexandru Beldiman*. Vornicul *Alexandru Beldiman* a trăit pe la 1821. A scris.

) Moartea lui *Avel*, traducere din limba franceză, Buda, 1820 (43 I d. 17).

2) *Numa Pompiliu*, roman de *Florian*, traducere, Buda, 1820 (43 I d. 20).

3) *Tragodia* lui *Orest*, Buda, 1820 (43 I d. 21)

4) *Tragodia* sau, mai bine a zice, *Jalnică Moldovei* întâmplare după răzvrătirea Grecilor, 1821. În versuri. Tipărită după moartea autorului Iași, 1861, II ed. în *Mih. Coșăln. Ietop.* ed. II t. III.

Ca anexe ale acestei scrieri (tipărite tot acolo) sînt: a¹) *Tălmăcirea* caimei lui *Vogoride* ce

scria la Silistra, și b¹) Jurnalul mergerei boierilor deputați în Țarigrad, 1822.

5) Milostivirea lui Titus, traducere, ms. Unde ?

x) *Costache Conache*. Născut 14 Octombrie 1777. A învățat în școala grecească de la Iași și la profesori particulari. Din veche familie boierească. Mare logofăt. Era om învățat: cunoștea bine limbile greacă, franceză, și turcească, apoi literatura franceză, mai ales cea filosofică din veac. XVIII; inginer și jurisconsult. Mort la 4 Februarie 1849. Celebru poet. A scris:

Poezii, alcătuirii și tălmăcirii, publicate în întâia ediție, după moartea autorului, la Iași, 1856, și în a doua ediție la Iași, 1888.

6) *George Asachi*. Născut la Herța anul 1788, mort anul 1871. A învățat atât pe socoteala lui cât și pe cea a mitropolitului *Veniamin Costache* la mai multe școale străine, la Lemberg, la Viena și la Roma, la care a căpătat cunoștințe enciclopedice în filosofie, în matematică și în istorie. După întoarcerea sa în țară la 1812, *Asachi* a jucat până la sfârșitul domniei lui Mihail Sturza (1848) un rol preponderant în literatura Moldovei și în dezvoltarea școalelor naționale. În ce privește punctul din urmă, apoi numai puțin drept decât *Veniamin Costache* are *G. Asachi* de a fi considerat ca acel care a inaugurat școalele românești în Moldova, căci dacă mitropolitul *Veniamin* a înființat seminarul de la Socola la 1803, *Asachi*, cu cinci ani mai înainte de *Lazăr* (1813), a deschis un curs de inginerie în

limba română în însăși școala grecească de la Iași, curs care se poate socoti ca simbul cel dintîiu de unde au eșit rînd pe rînd școala română a lui Ioan Sandu Sturza (1828) și Academia Mihăileană (1834); iar cînd s'au înființat școalele prevăzute în Regulamentul Organic, *Asachi* a fost referendar al Eforiei acestor școale în tot timpul domniei lui Mihail Sturza (1834—1848) și ca referendar a fost conducătorul lor cel mai principal. Ca scriitor, a fost neobosit în tot cursul lungii sale vieți și activitatea lui literară s'a întins asupra istoriei, științei și a poeziei. Remarcabil barbat, de la care însă — contrariu de ceea ce s'a întîmplat cu alții — s'au luat în considerare mai mult defectele.

Scrierile sale sînt:

- 1) *Albina romînească*, ziar, Iași, 1829—1850, continuată de
- 2) *Gazeta de Moldova*, Iași, 1850—1859, și de
- 3) *Patria*, ziar, Iași, 1859—1860.
- 4) *Istoria Rusiei*, după *Ioan Caidanov*, 2 vol. Iași, 1832—1833.
- 5) *Harpa romînă*, Iași, 1832.
- 6) *Aritmetica*, Iași, 1836.
- 7) *Algebra*, Iași, 1837.
- 8) *Geometria*, Iași, 1838.
- 9) *Poezii*, Iași, 1836; II ed. *ibid.* 1854.
- 10) *Lapeirus*, dramă cu cîntece prelucrată după a lui *Kotzebue*, Iași, 1837.

- 11) Privigherea ostaşului Moldovei, versuri, Iaşi, 1837. La sfârşit muzica de doamna Asachi.
- 12) Norma, tragedie lirică de F. Romani, Iaşi, 1838.
- 13) Emisferul pământului şi sistema soarelui, Iaşi, 1838.
- 14) Fiul pierdut, dramă, Iaşi, 1839.
- 15) Pedagogul, comedie, Iaşi, 1839.
- 16) Icoana lumii, revistă, Iaşi, 1840—1841.
- 17) Spicuitorul, ziar, Iaşi, 1841—1842.
- 18) Lexicon de conversaţie, Iaşi, 1842.
- 19) Tabloul sinoptic al istoriei Moldovei, Iaşi, 1842.
- 20) Diferite raporturi şi discursuri în chestii şcolare, Iaşi, 1823—1842.
- 21) Fabule versuite, Iaşi, 1844; II ed. ib. 1862.
- 22) Lupta Moldovenilor cu cavalerii Crucieri, Iaşi, 1845.
- 23) Arhiva Albinei Româneşti, ziar, Iaşi, 1844—1846, 2 vol.
- 24) Păstorita Carpaţilor, idilă, Iaşi, 1850.
- 25) Țigani, idilă cu cîntece, Iaşi, 1856.
- 26) Elena Dragôş, dramă originală, Iaşi, 1863.
- 27) Petru Rareş, dramă originală, Iaşi, 1863.
- 28) Turnul lui Butu, dramă originală, Iaşi, 1863.
- 29) Voiçhița, melodramă originală, Iaşi, 1863.
- 30) Poezii, Iaşi, 1863.

31) Balo in Maschera, operă în 3 acte, Iași, 1864.

32) Nuvele istorice ale României, Iași, 1867.

33) Calendare, pe fiecare an de la 1840—1867.

c) In Muntenia.

α) *Mitropolitul Daniel* (1720—1732). A tradus și tipărit cărți religioase.

β) *Damaschin*, episcop de Buzeu (1703), de Rîmnic (1710—1726), „om învățat, carele cunoștea limbile elenă, latină și slavonă; a lucrat poate mai mult și mai bine decât oricare altul la traducerea și tipărirea cărților eclesiastice în limba română. Urnașii lui de la Rîmnic, Inochentie (1726) și Climent (1735—1748) au tipărit mereu operele sale postume.“

γ) *Mitropolitul Grigorie I* (după *A. Odobescu*, II după *ep. Melhisedec*), 1760—1787. „Acest barbat, de națiune română, foarte erudit și profund cunoscător de limba elenă, și cu o viață cuvioasă și plină de râvnă pentru ridicarea bisericii naționale, era ca un centru împrejurul căruia se aduna toată inteligența profană și bisericască. Mitropolia era o școală de cuvioșie și de învățătură; el ținea pelingă sine dascăli, oameni învățați adunați de prin diferite locuri și ucenici de asemenea învățați și doritori a se învăța. Intre ucenicii mitropolitului *Grigorie* vom însemna pe *Cosma* episcopul de Buzeu și mai apoi *Mitropolit*, pe *Chesarie* și pe *Filaret*, episcopii de Rîmnic. Ucenicii mitropolitului *Grigorie*, sub conducerea lui și împreună cu dînsul, traduceau din elinește cărți bisericesti de tot felul, care nu erau încă traduse în rominește, sau revizueau

pe cele anterioare, și le tipăreau în tipografia mitropoliei sau a Rimnicului, ori a Buzăului. Vom cita unele din cărțile tipărite și corese de mitropolitul *Grigorie* :

- 1) *Evanghelia*, 1760.
- 2) *Triodul*, 1761.
- 3) *Apostolul, Invățături pentru ispovedanie*, 1764.
- 4) *Cazania, Cuvintele S-lui Simeon Tesalonicul*, 1765.
- 5) *Mineiu*, 1766.
- 6) *Psaltire*, 1767.
- 7) *Penticostariu, Triod*, 1768.
- 8) *Liturghie, Penticostariu*, 1780.
- 9) *Minee, Rimnic*, 1776—1780, 12 volume.

Cea mai însemnată lucrare a lui *Grigorie* mitropolitul. Până atunci erau traduse, tot în veacul XVIII, numai serviciile sărbătorilor anuale, întâiu românește amestecat cu slavonește, apoi numai românește. Ele compuneau două cărți mari sub numire de *Antologiu*, sau *flori alese*, și sînt pînă astăzi în întrebuințare pe la multe biserici, mai cu seamă pe la bisericile de țară, unde nu se face serviciul divin în toate zilele, ci numai Duminicile și sărbătorile. În cele 12 *Minee*, traduse de mitropolitul *Grigorie* cu ucenicii lui, se cuprind, pelingă serviciile sărbătorilor, și cele ale sfinților din toate zilele anului. Ele cuprind imnurile și ceterile de *Vecernie*, de la *Utrenie* și *Liturghie*, precum și *sinaxarele* sau *prescurtări* din *biografiile sfinților*.—Aceasta a fost o lucrare colosală, ce formează 12 volume mari în folio, și s'au tipărit toate... de episcopii *Chesarie* și *Filaret*, care însiși au fost ucenici și favoriți ai mitropolitului *Grigorie*.“

δ) *Chesarie*, episcop de Rîmnic (1773—1780). Traducător și tipăritor de cărți religioase. Despre el spune *F. J. Sulzer*, *Gesch. des. transalp. Dac.* III, 36 : „Cu toate aceste trebuie să exceptez (în ce privește neîngrijirea de a predica în biserici) bisericile episcopilor, care au puțin mai în îngrijire cultura sufletească și din timp în timp le ajută cu câte un îndemn spiritual ; precum episcopul de pe atunci (de pe cînd era *Sulzer* în Muntenia) al Rîmnicului, *Caesarius*, un demn prelat atît prin aerul și afabilitatea sa cît și printr'o îndestulătoare cultură în literatura franceză și greacă, a ținut în prezența mea un discurs în limba grecească, din care putea presupune cineva în de ajuns naturala sa predispunere pentru a deveni un distins orator.“

ε) *Filaret*, arhimandrit al mitropoliei din București sub mitropolitul *Grigorie I* (1760—1787), episcop de Rîmnic (1780—1792), mitropolit al Ungrovlahiei (1792—1794). Traducător și tipăritor de cărți religioase. „Amicul banului *Ienăchiță Văcărescu*, a fost un om înștruit, înțelept și iubitor de neamul românesc, căruia numitul scriitor îi aduce căzutele laude în precuvîntarea gramaticii sale, tipărită în episcopia de Rîmnic în anul 1787.“ A scris între altele :

1) Precuvîntările de la Mineele (vezi Mitropolitul *Grigorie I*, mai sus) de pe lunile Aprilie—Septembrie (Precuvîntările de la Mineele de pe lunile Octombrie—Aprilie exclus. au fost scrise de ep. *Chesarie* ; vezi mai sus).

2) *Cazania*, Rîmnic, 1781.

- 3) Molitvenicul, ib. 1782.
- 4) Cuvintele S-lui *Teodor Studitul*, ib. 1784.
- 5) Catavasieriul, ib. 1784.
- 6) Psaltirea, ib. 1784.
- 7) Cazania, ib. 1784.
- 8) Evanghelia, ib. 1784,
- 9) Penticostariul, ib. 1785.
- 10) Triodul, ib. 1786.
- 11) Liturghia, ib. 1787.
- 12) Slujba S-lui Stilian, ib. 1787.

ζ) *Iosif*, întiiul episcop de Argeş (1793—1820). Traducător și tipăritor de cărți religioase.

η) *Mitropolitul Grigorie II* (după *A. Odobescu*, al IV (?) după *ep. Melhisedec*), 1823—1834. Traducător și tipăritor de cărți religioase, care au apărut la București și la Mănăstirea Neamțului între anii 1801—1832.

θ) La scriitorii de cărți religioase se poate adăogi—macarcă n'a fost Român de naștere—*Antim Ivireanul*, din Caucazia, venit în București la anul 1690 ca tipograf. Om învățat, cunoștea limbile georgiană, greacă, turcă, arabă, slavonă, română. La an. 1705 episcop de Rîmnic, unde a înființat tipografia. La anul 1709 mitropolit al Ungrovlahiei. La 1716 a fost scos din scaun de Neculaiu Mavrocordat, dat în judecată și degradat de patriarhie, și apoi exilat, ca mirean, pe viață la muntele Sinai. Pe drum a fost ucis de Turci pe malul Mariței. A tradus și tipărit cărți religioase. Apoi a scris *Predice făcute pe la praznice mari*, pu-

blicate după o copie de la 1781 cu cheltueala ministeriului cultelor, București, 1886; altă ediție, *Didahiile ținute în Mitropolia din București*, publicate după ms. original de *Constantin Erbiceanu*, București, 1888.

1) *Ienache Văcărescu*. Banul *Ienăchiță Văcărescu*, din vechiu neam boieresc, s'a născut pe la 1740. „Educația lui fu de la început prea îngrijită: Neofit cel bătrîn, Căvsocalivitul (profesor la școala grecească din București între anii 1768 și 1780) îl inițiază la tezaurele limbei, retoricei și istoriei elene; un german, anume Weber, îi explică regulile limbei latine; alți profesori îl învățară italienește, franțuzește, și hogii turci îl familiarizară cu limba și literatura otomană, pe care le cunoștea foarte bine.“ Cămăraș sub Scirlat Ghica Vodă, an. 1760. După uciderea tatălui său, Ștefan Văcărescu, decătră Constantin Racoviță (1763) el fugi la Constantinopole, unde a petrecut până la an. 1767, când a fost chemat de Alexandru Ghica în țară și numit mare vistiernic. De la sfârșitul anului 1769, sub domnia lui Grigorie Ghica (1768—1769), când Rușii au ocupat Muntenia, până la 1774, când au părăsit-o încheind cu Turcii tractatul de la Cuciuc-Cainargi, a petrecut pe la Brașov și prin Turcia, exilat de bună voie, ca unul ce era cu puțină încredere în puterea și făgăduințele Rușilor. Sub domnia lui Alexandru Ipsilanti (1774—1781) el a servit ca mare vistiernic, apoi ca spatar de la anul 1778—1781. Caimacam în anul 1781, când a fost mazilit Alexandru Ipsilanti. Mare Spatar sub domnia

lui Neculaiu Caragea (1781—1783), care i-a și dat pe una din fiicele sale în căsătorie la an. 1783. Mare vistiernic sub Mihail Suțu (1783—1786). Vornic mare sub Neculaiu Mavrogheni, de la 1786—1788, când a început războiul între Turcia de o parte și Rusia aliată cu Austria de altă parte, și când de bună voce lui s'a exilat la Nicopole, pentrucă nu putea suferi persoana și domnia pomenitului principe. Prin pîrele acestuia Văcărescu a fost trimes surgun de cătră vezir la insula Rodos, unde a stat doi ani, până la an. 1791. Când s'a sfîrșit războiul și Vodă Mavrogheni a perit (1791), Văcărescu s'a întors din exiliu și, pînăcînd a venit în scaun Mihail Suțu (1791—1792) a fost funcționarul principal al Turcilor în țară. Sub domnia lui Alexandru Moruz cea dintîiu (1792—1796) a trăit retras din slujbele publice și în dușmănie cu Vodă. A murit între anii 1796 și 1799.—În viața publică, în diferitele înalte funcții pe care le-a avut mai fără întrerupere, *Ienache Văcărescu* a arătat o admirabilă pricepere în afaceri și mult tact diplomatic, precum o probează în de ajuns între altele deplina sa reușită în misiunea la curtea lui Iosef II, cu care l'a însărcinat Domnul Alexandru Ipsilanti la 1781, când cei doi fi ai Domnului, înflăcărați de liberalismu, au părăsit țara fără voea părintelui lor și au fugit peste munți în Transilvania: după patru luni de ospitalitate în statele sale, împăratul a trimes, conform făgăduinței verbale date lui *Ienache Văcărescu*, pe ambii principi la Constantinopole.—În viața privată era iubitor de sgomotoase și destrăbălate

petreceri.—Nota principală a caracterului său a fost iubirea de patrie. Celebru poet, macarcă poezii n'a scris multe.

Scrierile sale, unele tipărite, altele manuscrise sînt:

1) Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orînduielelor gramaticii romînești, I ed. Rîmnic 1787, II ed. Viena 1787 (43 I c 14).

2) Istoria a prea puternicilor împărați otomani, adunată și alcătuită pe scurt de *Ienache Văcărescu*, începînduse în vremea prea luminatului împărat sultan Abdul Hamid I (1788).... și s'a săvîrșit în zilele prea puternicului împărat sultan Selim III, (1794). ms.

De la Mahomet, fundatorul islamismului, până la 1792. Cu istoria Turcilor de la 1740 până la 1792 amestecată povestirea propriei sale vieți.

3) Poezii.

La sfîrșitul gramaticii sale *Ienache Văcărescu* a adăugit un scurt tractat de prosodie, în care a publicat cîteva din poeziile sale ca modele. Multe însă din poeziile acestui scriitor, împreună cu poeziile ficiilor săi *Alecu* și *Neculaiu*, și cu unele din ale nepotului său de fiu, *Iancu*—căci toți *Văcăreștii* au fost poeți—se păstrează, inedite, în manuscriptele scriitorilor *Văcărești*, a căror listă o dăm aici: „a¹) Ms. gramaticii; b¹) O cărțuție mică legată cu roș, în care se cuprind poezii de ale lui *Alecu Văcărescu*, atît în

limba română, cît și în cea greacă, însoțite de precuvintări de *Neculaiu Văcărescu*,—pe o coală deosebită o scrisoare originală a lui *Neculaiu Văcărescu* către nepotul său *Iancu Văcărescu*; c¹) O cărticică legată cu roș, cuprinzînd copia după *Britannicus* tradus în versuri de *Iancu Văcărescu*, exemplar care a servit pentru ediția de la 1860; d¹) Optsprezece caete, cusute, cuprinzînd copii după poeziile tuturor poezilor *Văcărești*, și 'anume, α¹) o mică adunare de cîte s'au putut găsi din poeziile banului *Ienache Văcărescu*,—β¹) o mică adunare, idem, de poeziile clucerului *Alecu Văcărescu*,—γ¹) o mică adunare, idem, de poeziile vornicului *Neculaiu Văcărescu*,—δ¹) poezii ale marelui logofăt *Iancu Văcărescu*,—ε¹) ζ¹, η¹, θ¹, ι¹, idem,—κ¹, λ¹, μ¹, ν¹, ξ¹, ο¹, π¹, ρ¹, σ¹, alte nouă caete cuprinzînd o copie mai veche de poeziile lui *Iancu Văcărescu* cu corecturi de propria mîna a acestuia.“

Nr. 3 s'a publicat de *Papin Ilarian* în Tez. d. mon. ist. II, 245 sqq.—Ms. Văcăreștilor la Biblioteca Academiei Romîne.

κ) *Alecu Văcărescu*. Cluceriul *Alecu Văcărescu* a fost fiul cel mai mare al lui *Ienache Văcărescu*. Mort pe la 1795. Remarcabil poet. Poeziile sale s'au publicat la București, 1796 (43 I d 1°. cf. și supra, observ.).

λ) *Neculaiu Văcărescu*. Vornicul *Neculaiu Văcărescu* a fost fiul mai mic al lui *Ienache Văcărescu*. Poet. (cf. supra, observ.).

μ) *Ioan Văcărescu*. Marele logofăt *Iancu Văcărescu* a fost fiul lui *Alecu Văcărescu*. Celebru poet, care a început a scrie înainte de 1821, dar ale cărui compuneri s'au tipărit numai după acest an. A scris:

1) Colecție din poeziile D-lui marelui logofăt *Iancu Văcărescu*, București, 1830, II ed. ibid. 1848.

2) *Napoleon la Schönbrunn și S-ta Elena*, dramă, București, 1847.

3) Din operele lui *Racine Britannicus*, tragedie în cinci acte, tradusă de *I. Văcărescu* (1829), București, 1861.

4) *Zilot Românul*. *Zilot Românul* este un pseudonim. Numele adevărat al autorului a fost *Ștefan Moru*. Născut pe la 1780, mort după 1850. Om de casa clucerului Ștefan Conduratu. Din neam de boieri, funcționari și clerici. A scris :

1) *Istoria țării muntenești de la 1796—1821*.

2) *A treia domnie a lui Alexandru Vodă Suțul*.

3) *Istoria Zaveriei* (de la 1821).

4) *Descoperirea*, tragedie alegorică.

5) *Vn caet de poezii politice*.

6) *Istoria revoluției de la 1848*.

Toate scrierile lui *Zilot Românul*, lăsate de autor în ms., sînt însemnate sub 43 II 12.

5) *Paris Momuleanu*. Născut pe la 1794, mort pe la 1837. De la Slatina. Om de casa Filipeștilor. Cunoscut poet. A scris :

1) *Culegere de poezii*, București, 1817 (43 I d 16); II ed. ibid. 1837.

2) Caracterele barbaților și muierilor, în versuri, București, 1825.

3) Plîngerea și tînguirea Valahiei asupra nemulțămirei străinilor ce au dărăpănat-o, în versuri, Buda, 1825. (?)

d) Scriitori Macedoneni:

a) *Teodor Anastasiu Cavalote*. Profesor și preot în Moshopole. A scris:

Πρωτοπειρία, Veneția, 1770 (43 I c 8).

β) *Daniel*. Profesor și preot în Moshopole. A scris: *Εισαγωγική Διδασκαλία*, s. 1. 1802 (43 I c 25).

γ) *Roja* (Ρόζια, Ρώζα). A scris:

1) Έξετάσεις περί τῶν Ῥωμαίων ἢ περί τῶν ὀνομαζομένων Βλάχων ἔσοι κατοικοῦσιν ἀντιπέραν τοῦ Δανούβειως (de) Ρόζια, Viena, 1807 (a doua ed. în traducere romînească de *Sergiu Hagiade*, Craiova, 1867).

2) Τέχνη τῆς Ῥωμανικῆς ἀναγνώσεως με λατινικὰ γράμματα (de) Ρώζα, Buda, 1809 (43 I c 30).

δ) *Mihail Boiagi*. A scris:

Romanische oder macedonovlachische, Sprachlehre, Viena, 1813 (43 I c 35).

Izvoarele pentru datele biografice ale scriitorilor din acest capitol sînt: *Ioan Bob* (Notitia autobiographica exmi. quondam *Ioannis Bobb* episcopi gr. cath. Fogarasiensis, în Calendar pe 1803 Sibiu, și în *T. Cipariu*, Acta et fragmenta, Blaș, 1855 p. 21 sq.—*Sam. Klein*, *Ioan Bob*, al optule episcop unit, după *Petru Maior*, în *Cip. Ac. et Fr. p. 132*

sq.); *Samuel Klein* (*I. Bianu*, Viața și activitatea lui Maniu Samuel Micul, alias *Klein* de Sad, în An. Ac. rom. t. IX, ser. I, p. 79 sqq. Izvoarele acolo); *George Șincai* (*Papiu Ilarian*, Biografia lui *G. Șincai*, în An. Ac. rom. ser. I t. II. Izvoarele acolo); *Petru Maior* (*Atanasie Marian Marienescu*, Viața și operele lui Petru Maior, în An. Ac. rom. ser. II, t. VII, sect. II p. 32 sqq. Izvoarele acolo); *Budai Deleanu* (*Cip. Princ. d. limb. p. 322* și *A. Papiu Ilarian*, Relațiune asupra manuscriptelor lui *Budai Deleanu* în An. Ac. rom. ser. I t. III p. 105); *D. Țichindealu* (*Eliade Rădulescu*, în prefața ediției Fabulelor de la 1838.—*V. A. Ureche*, Despre fabule în genere și în special despre *Țichindealu*, în Ateneul român, ziar, Iași 1861, Maiu și Iunie, și în Buletinul instrucției publice, București, Martie 1866.—*G. Missail*, Oamenii mari ai Românilor, în Tr. 13 Iuliu 1869); *Paul Iorgovici* (*G. Missail*, Oam. mar. a. Rom. în Tr. 13 Iuliu 1869. Izvoarele acolo); *Molnar* (*Cip. Princ. d. limb. p. 307*.—*Nec. Densușeanu*, Revoluțiunea lui Horea, București, 1884 p. 268 sqq.); *Körösi* (*Cip. Princ. d. limb. p. 317*); *G. Lazăr* (*P. Poenariu*, *George Lazăr* și școala română, în An. Ac. rom. ser. I, t. IV, p. 111 sqq.); *Vasile Aaron* (*Pumnul*, Leptur. III, 382 și 383); *Dimitrie Cantemir* (Viața lui *Dimitrie Cantemir* în Principis *D. Cantemirii* variae schedae et excerpta [47 b α₉] și în prefața operei *Historia incrementorum atque decrementorum aulae othmanicae* [47 b α₄], prefață atribuită lui însuși *Antioh Cantemir*, ficiorul autorului.—Cronicele lui *Neculaiu Costin* și *Ioan Neculcea*.—Datele bibliografice sînt scoase din lista operelor lui *Cantemir* făcută cunoscută în cele două biografii ale autorului dela operele 47 b α₉ și 47 b α₄, citate mai sus, precum și din An. Ac. Rom. ser. I, t. X, sect. I p. 15 sqq.; ser. I, t. XI sect. I p. 54 sqq. [*Gr. Toçilescu*]); *Antioh Can-*

temir (C. Negruzzi, Viața prințului *Antioh Cantemir*, la începutul ambelor ediții ale traducerei Satirelor. Datele bibliografice tot acolo); *Enache Cogălniceanu* (Mih. Cogăln. în Prefața ed. I a Cronicelor Moldovei); *Mitropolitul Iacob Ștamate* (Mih. Cogălniceanu, *Iacob Ștamate*, în România literară, ziar, Iași, 1855, și (II ediție) în Ateneul român, ziar, Iași, Iuliu—August, 1861); *Amfilohie Hotiniul* (A. Papadopol-Calimah, *Amfilohie Hotiniul*, în Rev. Toc. V); *Mitropolitul Veniamin Costache* (Andreia Vizanti, Fragment din istoria civilizațiunii Românilor: *Veniamin Costache*, mitropolitul Moldovei și Sucevei, epoca, viața și operele sale 1763—1846, Iași, 1881); *Costache Conache* (K. N., C. Conache, câteva date biografice, în România literară, ziar, Iași, 1855; *Papadopol-Calimah*, Scrisoare despre Tecuciu, în Conv. lit. 1886; *Vogoride Conache*, Schițe din viața logofătului *Conache*, ibid.; același, Schițe din viața și familia logofătului *Conache*, ca prefață la ed. II a Poeziilor); *G. Asachi* (Notiță biografică asupra lui G. Asachi, Iași, 1863; *Ioan Negre*, *G. Asachi*, viața, lucrările și scrierile sale, Piatra, 1882); Prelații munteni, scriitori de cărți religioase (A. Odobescu, Mișcarea literară din țara românească în secolul XVIII, în An. Ac. Rom. ser. I, t. II, 1869,—a II ed. în A. Odobescu, Scrieri literare și istorice, vol. II, București, 1887; *Ep. Melhisedec*, Schițe din viața Mitropolitului Ungro-Vlahiei *Filaret* II, 1792, și ale altor persoane bisericesti cu care el a fost în relațiuni de aproape, în An. Ac. rom. ser. II, t. VIII, sect. II); *Antim Ivircanul* (*Ep. Melhisedec*, în Prefața ediției Predicelor.—*Emile Picot*, Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur *Anthime d' Ivir*, Métropolitain de Valachie, în Nouveaux Mélanges orientaux, Mémoires, textes et traductions pu-

bliés par les professeurs de l'école spéciale des langues orientales vivantes à l'occasion du septième congrès international des orientalistes réuni à Vienne [Septembre 1886], Paris, 1886; *Văcăreștii* (A. Odobescu, Poezii *Văcărești*, în Rev. Rom I,—II ed. în A. Odobescu, Scr. lit. ș. ist. vol. I.—Despre manuscriptele *Văcăreștilor*, același în An. Ac. Rom. ser. I, t. X, sect. I p. 21 sqq.); *Zilot Românul* (Gr. Tocilescu, în Rev. Toc. V.—Izvoare sînt propriile sale scrieri).

Au scris :

Pentru datele bibliografice: *Franz Ioseph Sulzer*, Von der Gelehrsamkeit der Walachen in allen Fachen der Wissenschaften, în Geschichte des transalpinischen Daciens, III B. Wien, 1782, p. 1 sqq;—*T. Cipariu*, Principiide limbă și de scriptură, I ed. în Organul luminării, ziar, Blaș, 1847—1848; II ed. Blaș, 1866;—*D. Iarcu*, Bibliografia cronologică romînă. 1550—1873, București, 1873;—*Gr. Tocilescu*, Studii istorice asupra cronicelor romîne, în Col. Tr. 1876 p. 385; II ed. în Rev. Toc. III;—*A. D. Xenopol* și *C. Erbiceanu*, Serbarea scolară de la Iași, 1885, p. 248 sqq.—Asupra timpului de la 1821 încoace: *D. Iarcu*, op. c.;—*I. G. Popescu*, Trei anidîn literatura romînă, indice bibliografic al cărților publicate romînește în Romînia și străinătate în anii 1874, 1875, 1876, precedate de schițele biografice ale literaților romîni din Macedonia, București, 1877;—același. Șese ani

din literatura română, catalog general de cărțile române publicate în țară și străinătate de la 1 Ianuarie 1874 până la ultima Iulie 1879, București, 1879;—*A. Diegenmann*, Bibliografia română, buletin mensual al librăriei generale din România și al librăriei române din străinătate, București, 1879—1887 inclus. (Continuă).

Pentru istoria limbei: *T. Cipariu*, Princ. d. limb. și d. script;—*B. P. Hasdeu*, Cuvinte din bătrâni, t. I Limba română vorbită între 1550—1600, București, 1878,—t. II Cărțile poporane ale Românilor în sec. XVI, București și Leipzig, 1880;—*A. Lambrior*, Carte de cetire, Iași, 1882 (Introducerea);—*Ioan Nădejde*, Istoria limbei și literaturii române, Iași, 1886.

Pentru datele biografice: *Aron Pumnul*, Lepturariu românesc, Viena, 1862—1865, 6 vol.; *G. Missail*, Oamenii mari ai Românilor, în Tr. 1869;—*Gr. Pop*, Conspect asupra literaturii române și scriitorilor ei, București, 1875—1876, 2 vol.;—*I. G. Popescu*, Curs elementar de istoria literaturii române, București, 1878;—*I. Lăzăriciu*, Istoria literaturii române, Sibiu, 1884;—*Ar. Densușanu*, Istoria limbei și literaturii române, Iași, 1885;—*V. A. Ureche*, Schițe de istoria literaturii române, partea I, București, 1885;—*Ioan Nădejde*, op. c.;—*G. G. Arbore*, Noțiuni de istoria literaturii românești, Galați, 1886.

Crestomatii: *T. Cipariu*, Analecte, Blaș, 1858;—*Pumnul*, op. c.;—*A. Lambrior*, op. c.;—*Ioan Nădejde*, op. c.;—*M. Gaster*, Crestomatia, Leipzig, Brockhaus (sub presă)

Indice de nume.

- Aaron 157, 158, 191, 222.
Achirie 73.
Acsesti Uricariul 145, 159, 202.
Agapet 140, 141.
Agrimensores 24.
Alexandru Dascalul 82, 117.
Algarotti 201.
Amflohie Hotiniul 149, 153, 203, 204, 205, 223.
Ammianus Marcellinus 22.
Anacreon 201.
Anthimus 24.
Antim Ivireanul 215, 223.
Appianus 22.
Apulejus 23, 24.
Arbore 225.
Arnauld 134.
Asan 35.
Asachi (G.) 65, 209, 210, 223.
Asachi (Lazăr) 157.
Asachi (Leon) 158.
Augustin 207.
Aurelius Victor 22.
Avril 49.
Barac 156, 158, 191.
Baumeister 176, 178.
Bălcescu 85, 97, 160.
Beldiman 157, 158, 208.
Bianu 36, 52, 222.
Bob 57, 148, 150, 156, 157, 174, 221.
Boeckh 10.
Boehmer 40.
Boiagi 29, 154, 221.
Boliac 163.
Borkowski 125.
Brincoveanu 85, 89, 143, 163, 192.
Budai 53, 55, 56, 185, 222.
Budinszki 27.
Buffier 153, 204.
Bujoreanu 76, 77, 78, 152, 154, 155.
Burada 36.
Burlă 37, 41.
Buttmann 10.
Bz. 59.
Cacavela 77, 198.
Caidanov 210.
Candrea 72.

- Canta 159, 202.
 Cantacuzin (Const.) 141, 143.
 Cantacuzin (Iordache) 143.
 Cantacuzin (Mihail) 160.
 Cantacuzin (Pîrvul) 160.
 Cantacuzin (Șerban) 83, 190.
 Cantemir (Ant.) 199, 200, 222, 223.
 Cantemir (Dim.) 77, 93, 125, 127, 128, 129, 155, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 222.
 Caracicoveanu 144.
 Caragiani 31, 39.
 Cavalliotas 29, 152, 221.
 Cato 24.
 Chesarie 212, 213, 214.
 Chiril 176.
 Chuquet 42.
 Cihac 32, 40.
 Cipariu 23, 40, 52, 54, 55, 80, 83, 115, 145, 177, 185, 221, 222, 224, 225.
 Clănău 64.
 Clococeanu 97, 160.
 Codrescu 86.
 Cogălniceanu (Ienache) 159, 161, 202, 223.
 Cogălniceanu (Mih.) 80, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 125, 132, 145, 162, 163, 202, 208, 223.
 Columb 155.
 Conache 209, 223.
 Constantin Căpitanul 94, 96, 162.
 Constantinus Porphyrogenetes 26, 31.
 Corbea 83, 117.
 Coresi 49, 59, 72.
 Cornilie 208.
 Corssen 23, 24.
 Costache (Veniamin) 199, 205, 206, 209, 223.
 Costin (Miron) 79, 85, 86, 90, 92, 95, 122, 123, 124, 125, 126, 132, 145, 161, 162, 163.
 Costin (Neculaiu) 90, 92, 93, 95, 96, 120, 125, 126, 144, 145, 161, 162, 202, 222.
 Crețu 36, 60.
 Damaschin 212.
 Daniel Andreiu 142.
 Daniel din Moshopole 29, 153, 221.
 Daniel (Mitr.) 212.
 Darmesteter 42.
 Dănian 93, 95, 127, 145.
 Degenmann 22.
 Densușanu (Ar.) 115, 144, 186, 225.
 Densușanu (Nec.) 22, 51,
 Diez 40, 67.
 Dio Cassius 22.
 Diodorus 22.
 Dionisie Eclesiarhul 160, 161, 171.
 Donici 202.
 Dosoteiu (Mitr.) 47, 76, 77, 79, 80, 118, 144, 145, 206.

- Dosoteiu (S-I) 176.
 Dubău 93, 95, 126, 127,
 145.
 Dumitrache Cluceriul 160.
 Dușan 39.
 Efreim 177.
 Eliade 46, 189, 222..
 Enăceanu 142, 146.
 Engel 91, 186.
 Engelmann 25.
 Epifanie 177.
 Erbiceanu 216. 224.
 Eustratie, 80, 95, 119.
 Filaret 212, 213, 214, 223.
 Filoteiu 143.
 Filstich 96.
 Fleury 178.
 Florian 208.
 Florus 22.
 Foerster 41.
 Fogaraș 51, 75, 117.
 Fontenelle 201.
 Fordaș 73.
 Foth 40.
 Frățilă 151.
 Frontinus 22.
 Fulea 151, 155.
 Furduiu 57.
 Galienus 23.
 Gartner 30.
 Gaster 41, 81, 83, 93, 165,
 225.
 Georgian 41.
 Gherontie 148.
 Golescu 153.
 Golubinski 144, 145.
 Grandea 163.
 Greceanu (Nic.) 150.
 Greceanu (Radu) 94, 96,
 141, 143, 146, 161, 162.
 Greceanu (Șerb.) 143.
 Greceanu (Ștef.) 146.
 Grigorie I (mitr.) 212, 213,
 214.
 Grigorie II (mitr.) 215.
 Grigorie (monah) 148.
 Grigorie (preot) 60, 61, 73.
 Grigorie (S-I) 177, 207.
 Gröber 25, 42.
 Guilielmus Tyrius 26.
 Hagiade 221.
 Haintl 151.
 Haliciu 51, 52, 75.
 Hasdeu 20, 21, 22, 33, 35,
 36, 37, 39, 41, 51, 52,
 60, 64, 65, 80, 83, 86,
 94, 145, 146, 225.
 Hase 163.
 Havet 42.
 Helmont 197.
 Herce 73.
 Herodianus 22.
 Hirschfeld 23.
 Hodoș 199.
 Horatius 22, 201.
 Horea 149.
 Horning 41.
 Hunfalvy 27, 37.
 Huru 64.
 Hübner 25.
 Iarcu 224.
 Ilinca 51.
 Inochentie 143.
 Ioan Climax 177.

- Ioan (Damasc.) 177.
 Ioan (gur. de aur) 177,
 207, 208.
 Ioan (popa din Simpetru)
 80, 117,
 Ioan (popa din Vinți) 117.
 Ioanovici 56.
 Iorgovici 53, 55, 153, 186,
 187, 222.
 Iornandes 22.
 Iosif 215.
 Ispirescu 72, 115.
 Iung 27.
 Iustinus 22, 201.
 Ive 30,
 Izvoranu 160
 Joret 41.
 K. N. 223.
 Kempis (Thomas de) 176.
 Klein 52, 53, 54, 56,
 148, 149, 152, 158, 174,
 175, 180, 183, 221, 222.
 Kopitar 20, 21, 22, 29,
 184.
 Korb 137.
 Körösi 53, 55, 56, 153,
 188, 222,
 Körting 10, 42.
 Kotzebue 210.
 Lahovary 65.
 Lambrior 41, 225.
 Laurian 85. 181.
 Lăzăr 56, 157, 188, 189,
 190, 206, 209, 222.
 Lăzăriciu 225.
 Leake 30.
 Leon Vodă 84.
 Loga 155, 158.
 Luca 29.
 Lucianus 176.
 Lucius 26.
 Lupescu 161.
 Maior 53, 54, 55, 56, 154,
 155, 156, 178, 180, 182,
 183, 186, 221, 222.
 Maioreșcu (I.) 30.
 Maioreșcu (T.) 56.
 Marienescu 222.
 Marki 154.
 Marmontel 178.
 Massmann 23.
 Meletie 142.
 Melhisedec (egum.) 142.
 Melhisedec (ep.) 34, 35, 36,
 65, 86, 88, 90, 144, 145,
 212, 215, 223.
 Meyer (P.) 27, 42.
 Meyer (W.) 25, 41.
 Mihaiu Vodă 61, 62, 84, 86,
 Miklosich 20, 22, 28, 30,
 32, 41.
 Miron 162.
 Misail (călugărul) 95.
 Missail (G.) 146, 222, 225.
 Mitrofan 143.
 Moga 149.
 Moghilă (P.) 138, 139, 140,
 141, 145, 146.
 Moghilă (Simeon Vodă) 84,
 138.
 Molnar 54, 153, 188, 222.
 Momuleanu 157, 220.
 Monod 42.
 Montesquieu 201.

- Moru 220.
Moxa 80.
Mussafla 40.
Mustea 161.
Nagy 181.
Nădejde 41, 225.
Năsturel 96, 144, 146.
Neagoe Vodă 81, 82, 83, 94.
Nectarie 208.
Neculcea 93, 95, 120, 127,
128, 129, 130, 133, 134,
144, 145, 194, 222.
Negre 223.
Negruț 157.
Negruzzi (C.) 202, 223.
Negruzzi (Iacob) 42.
Nepos 201.
Nicodim 208.
Nicolau 154, 155.
Nicole 134.
Nilles 97.
Nisis 143,
Odobescu 34, 36, 144, 212,
215, 223, 224.
Orosius 22.
Pahomie 177.
Pan 72.
Papadopul 23, 223.
Papiu 52, 163, 199, 219,
222.
Paris 27, 42.
Pausanias 22.
Pedanius 23.
Peștișel 73.
Petrescu 29.
Petronius 24.
Petrovici 151.
Petru Vodă 61.
Photius 22.
Picot 91, 146, 223.
Pič 27.
Piluzio 52.
Platon 204, 207.
Plautus 24.
Plinius 22.
Plinius j. 22.
Plutarcus 22.
Poenaru 222.
Pollio 22.
Polyaenus 22.
Pompiliu 72.
Pop (Dr.) 155.
Pop (Gr.) 225.
Popescu 160, 161, 162.
Popescu I. G. 224, 225.
Priscus 37.
Procopius 37.
Ptolemaeus 22.
Pumnu 52, 55, 56, 222, 225.
Quintescu 40.
Radu Grămăticul 60, 71, 73.
Roesler 20, 27, 32, 37.
Roja 55, 154, 221.
Romani 211.
Roset 160.
Safarik 34.
Sarnicki 50.
Sathas 39.
Sbiera 49, 60, 145.
Schleicher 10.
Schmidt 32.
Schmiedig 205.
Schuchardt 21, 22, 24, 25,
27, 41, 71.

- Schwandtner 27.
 Scriban (Filaret) 145, 146.
 Scriban (Sing. N.) 57.
 Scriptores rei rusticae 24.
 Segner 176.
 Silvestru 117.
 Simeon Dascalul 95, 186.
 Simeon Macarios 137.
 Simeon Tesalonicul 213.
 Sion 199.
 Sittl 24.
 Slătineanu 156.
 Spatar 130, 131, 132, 133,
 134, 143, 145, 146.
 Stamate 152, 203, 204, 205,
 223.
 Stîrcea 162.
 Strabo 22.
 Stroici 50, 51.
 Sturza 35, 37, 51, 83, 163.
 Suetonius 22.
 Sulzer 179, 214, 224.
 Şăineanu 32, 42.
 Şincai 53, 55, 56, 97, 146,
 148, 152, 153, 175, 178,
 179, 180, 181, 182, 222.
 Şoimescu 162.
 Ştefan Logofătul 96.
 Ştefăniţa Vodă 64.
 Teodor 214.
 Teodosie 143.
 Terentius 24.
 Teuffel 25.
 Theophanes 38.
 Theophylactus 39.
 Thomas 26.
 Thucydides 22.
 Thunmann 20, 30.
 Tiktin 41, 49, 115.
 Timpea 53, 54, 153.
 Tocilescu 21, 22, 23, 37, 42,
 65, 83, 87, 88, 89, 90,
 165, 222, 224.
 Tomaschek 27.
 Ţamblac 34, 36.
 Ţichindealu 149, 150, 154,
 157, 186, 222.
 Ureche (Grigore) 64, 91,
 92, 95, 119, 120, 121,
 127, 145, 161, 162.
 Ureche (Nestor) 119, 120,
 121, 145.
 Ureche (V. A.) 83, 85, 86,
 90, 92, 145, 163, 222,
 225.
 Varlaam (mitr. Mold.) 34,
 75, 76, 97, 117, 140, 144,
 145, 146.
 Varlaam (mitr. Munt.) 143
 Vasile Cămăraşul 161.
 Vasile (S-I) 176, 207.
 Văcărescu (Alex.) 156, 218,
 219.
 Văcărescu (Iancu) 218, 219,
 220.
 Văcărescu (Ienache) 47,
 152, 214, 216, 217, 218,
 219.
 Văcărescu (Necul.) 218, 219.
 Viski 52, 82, 117.
 Vitruvius 24.
 Vizanti 223.
 Vogoride-Conache 223.
 Wolf 10.

Wölfflin 25.
Woweren 9.
Xenophon 22.

| Xenopol 27, 224.
| Zarncke 42.
| Zilot 160, 172, 220, 224.

Cărți citate fără nume de autor

- Analele Academiei Române (An. Ac. Rom.) 23, 35, 36, 37, 63, 83, 86, 87, 145, 190, 222, 223, 224.
- Arhiv pentru filologie (Arh. p. fil.) 23, 84, 94, 185.
- Arhiva istorică (Arh.ist.) 33, 39, 64, 65, 83, 84, 145, 146.
- Columna lui Traian (Col. Tr.) 20, 33, 35, 36, 37, 51, 52, 60, 80, 84, 86, 115, 146, 163, 172, 173, 224.
- Convorbiri Literare (Conv. Lit.) 41, 42, 56, 72, 92, 145, 223.
- Cuvinte din bătrâni (Cuv.) 20, 21, 35, 51, 58, 59, 60, 61, 63, 68, 80, 83, 84.
- Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische klasse, Wien (Denkschrift.) 20, 28, 30, 32.
- Jahrbuch für romanische und englische Litteratur, Leipzig (Jahrb. für rom. und engl. Litt.) 40.
- Magazin istoric pentru Dacia (Mag. ist.) 85, 94, 95, 97, 160, 163.
- Revista pentru istorie, arheologie și filologie sub direcția lui Gr. G. Tocilescu (Rev. Toc.) 23, 28, 32,

- 33, 34, 36, 37, 41, 42, 63, 65, 85, 163, 172,
191, 223, 224.
- Revista Română (Rev. Rom.) 36, 65, 80, 85, 89,
146, 224.
- Romania, recueil trimestriel consacré à l'étude des
langues et des littératures romanes (Romania)
27, 41, 42.
- Sitzungsberichte der Wiener Akademie, philosophisch-
historische klasse (Sitzgsber. d. Wien. Akad.) 20,
23, 40, 41.
- Tezaur de monumente istorice (Tez. d. mon. ist.)
52, 55, 86, 163, 219.
- Traian (Tr.) 35, 83, 145, 146, 222, 225.
- Zeitschrift für romanische Philologie (Zeitschr. f. rom.
Phil.) 25, 41, 42.
- Sub numele de observație (Obs.) înțălegem locurile
scrise cu rînduri strînse.

Adăogiri.

La p. 37, r. 9: *D. Sturza*, Uebersicht der Münzen
und Medaillen des Fürstenthums Ru-
mänien (Moldau und Walachei), Wien,
1874; același, Numismatica română, Bucu-
rești, 1878.

- La p. 42, r. 3: Din *Magnum Etymologicum* au apărut și 2 fascicule ale vol. II.
- La p. 42, r. 22: Cînd se tipărea această pagină, al XI vol. din *Zeitschr. f. rom. Phil.* era într'adevăr necomplet. În luna lui Aprilie an. cur. (stil vechiu) a apărut și ultima fasciculă a acestui volum.
- La p. 92, r. 13: Restul operelor lui *Miron Costin* s'au publicat în *V. A. U.*, *Miron Cost. Op. Compl.* vol. II, care a apărut după publicarea paginei aceștea. Acolo pelingă cele scrise de *Miron Costin* se mai găsesc și cîteva din operele lui *Neculaiu Costin*, pe care D-l *V. A. Ureche* le atribue (pentru ce?) lui *Miron*.

Greșele.

- La p. 32, de la rînd. 10 incluz. până la 24 incluz. trebuiesc strînse rîndurile.
- La p. 35, r. 8—15 incluz. trebuiesc strînse rîndurile.
- La p. 36, toate rîndurile trebuiesc strînse.
- La p. 37, r. 1—10 trebuiesc strînse rîndurile.
- La p. 76, r. 15: București, 1887). nu București).
- La p. 79, r. 2 de jos: 38 I a ₁₋₄₆ nu 38 I^a ₁₋₄₆
- La p. 82, r. 9 la încep.: patime nu spatime
- La p. 82, r. 10 la încep.: să nu ă.

- La p. 91, r. 2 de jos: Epigrama către mitropolitul *Dosoteiu* trebuie pusă la scrierile păstrate în original și încă tipărite, căci a fost tipărită la sfârșitul Psaltirei în versuri (38 I a 15).
- La p. 95, r. 15: *Misail* nu *Mihail*
- La p. 102, r. 7: 19, f. 91 r. nu 19, f. 91 r.
- La p. 103, r. 2: *спрлст* nu *спрлсш*
- La p. 105, nota r. 5: -si nu -și
- La p. 105, nota r. 8: -si nu -și
- La p. 111, r. 8: cucură (tolbă pentru săgeți) nu cucură
=tolbă pentru săgeți.
- La p. 111, r. 21: (=*foaeșă) nu (=foaeșă)
- La p. 118, r. 3: 38 III 3 nu 38 III 7
- La p. 128, r. 5—4 de jos: calare nu caare
- La p. 137, r. 2: 15 nu 15
- La p. 138, r. 1: Nr. 5 nu Nr.
- La p. 138, r. 12: Вѣстникѣ nu Вѣстникѣ
- La p. 144, r. 7: Catehismului calvinesc nu Catehismului
- La p. 146, r. ultim. *Șincai* nu *Șinc*
- La p. 205, r. 13: graful.“ nu graful.
-

Cuprinsul

INTRODUCERE.

	<u>Pag.</u>
1. Patru feliuri de viață ominească	3
2. Trei feliuri de cunoștinți	4
3. Amestecul între diferitele manifestări ale vieței umane	5
4. Amestecul între diferitele cunoștinți	6
5. Filologia	7
6. Istoria literară	7
7. Istoria limbei	7
8. Trebuința unei separări în activitatea in- telectuală	12
9. Biografiile	14
10. Bibliografia	15
11. Cum trebuiesc făcute biografiile	16
12. Planul nostru	17

I. PRIVIRE GENERALA ASUPRA IS- TORIEI LIMBEI ROMÎNEȘTI

dinaintea de veacul. XVI.

13. Originea limbei romînești	19

	<u>pag.</u>
14. Limba autohtonilor	22
15. Resturi din limba autohtonilor	22
16. Limba latină populară din Dacia	23
17. Limba latină populară	24
18. Unde s'a adăpostit limba românească după retragerea legiunilor din Dacia	26
19. Imprumuturile limbei românești de la limbile barbarilor	30
20. Scrierile slavonești ale Românilor	32
21. Urme de limba românească dinaintea de veac. XVI	37

II. ISTORIA SCRIEREI CU CHIRILIC ȘI CU LITERE LATINE LA ROMÎNI

de la al XVI veac până astăzi.

A. Scrierea cu chirilic.

22. Originea scrisoarei chirilice	43
23. Diferitele felii de scrisoare chirilică	44
24. Alfabetul chirilic la Romîni	45
25. Variațiile ortografiei chirilice la Romîni	46
26. Tipariul cu chirilic la Romîni	48

B. Scrierea cu litere latine.

27. Ce s'a întimplat cu alfabetul latin la Romîni până în veac. XVI	50

	<u>pag.</u>
28. Incercările izolate de a scrie cu litere latine până la gramatica lui Klein . .	50
29. Scrierea etimologică cu litere latine . .	52
30. Scrierea fonetică cu litere latine . . .	55
31. Compromisul Junimei	56
32. Cum s'a înlocuit scrierea chirilică cu cea latinească.	56

III. VEACUL XVI.

A. Date bibliografice

33. Cărți autentice din veac. XVI	58
34. Cărți apocrife din veac. XVI și de la începutul veac. XV	64

B. Fenomene limbistice proprii limbii românești din veac. XVI.

35. Fenomene caracteristice limbii românești din veac. XVI în toată Dacia	65
36. Fenomene caracteristice limbii române din veac. XVI în anumite localități . . .	70

C. Date biografice.

37. Date biografice asupra scriitorilor Români din veac. XVI	72

IV. VEACUL XVII.

A. Date bibliografice.

38. Date bibliografice.	pag. 74

B. Fenomene limbistice proprii limbei românești din veac. XVI și XVII.

39. Fenomene caracteristice limbei românești din veac. XVII în toată Dacia	97
40. Fenomene caracteristice limbei românești din veac. XVII în anumite localități . .	114
41. Limba românească scrisă și limba românească vorbită în veac. XVI, XVII . .	116

C. Date biografice

42. Date biografice asupra scriitorilor români din veac. XVII.	117

V. 1700—1821.

A. Date bibliografice.

43. Date bibliografice.	147

B. Fenomene limbistice proprii limbii românești din perioada 1700—1821.

	<u>pag.</u>
44. Fenomene caracteristice limbii românești din perioada 1700—1821	170
45. Caracterele specifice veacului XVII răzlețite prin cărțile veacului XVIII . . .	171
46. Limba românească vorbită din perioada 1700—1821	174

C. Date biografice.

47. Date biografice, asupra scriitorilor români din perioada 1700—1821	174

Indice de nume	227
Cărți citate fără nume de autor . . .	234
Adăogiri	235
Greșele.	236
